

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Zuzana Houzarová

**Mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku
mezi lety 1933 a 1945**

Magisterská práce

Praha 2010

Autorka práce: **Bc. Zuzana Houzarová**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

HOUZAROVÁ, Zuzana. Mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2010, 116 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce *Mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945* se zabývá způsobem, jakým je v mediálních obsazích konstruována osobnost Josepha Goebbelse. Text seznamuje se základními koncepty mediálních studií, jakými jsou ideologie, hegemonie, diskurz, stereotypizace a moc. K tématu konstrukce mediálního obrazu předkládaný text přistupuje s důrazem na kontext historických událostí a aktuálního rozložení politické moci v konkrétních obdobích demokratické a totalitní společnosti, které měly pro fungování médií zřejmé důsledky. Historický kontext konstrukce mediálního obrazu Josepha Goebbelse je pro jeho interpretaci a pochopení vývoje klíčový.

Text rozkrývá strukturu mediálního obrazu Josepha Goebbelse jako celku konstruovaného mezi lety 1933 a 1945 v českém tisku a poté poukazuje na rozdíly v přístupu k osobě Josepha Goebbelse ze strany jednotlivých deníků v určených časových úsecích.

Klíčová slova

Goebbels, ideologie, diskurz, moc, období 1933-1945, Protektorát Čechy a Morava, český tisk, cenzura

Annotation

The dissertation *The Media Image of Joseph Goebbels in the Czech press between 1933 and 1945* deals with the way the personality of Joseph Goebbels is constructed in media contents. The text introduces basic concepts of media studies such as ideology, hegemony, discourse, stereotypization and power. The theme of media image construction is treated with the emphasis on historical context and the actual distribution of political power in concrete periods of democratic and totalitarian society, that had evident consequences on media functioning. Historical context is essential for the interpretation and understanding of construction of Joseph Goebbels's image and its development.

The text reveals the structure of media image of Joseph Goebbels as a complex constructed between 1933 and 1945 in the Czech press and then shows the differences in Joseph Goebbels's personality points of view of daily journals in selected periods.

Keywords

Goebbels, ideology, discourse, power, period 1933-1945, Protectorate Bohemia and Moravia, Czech press, censorship

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou magisterskou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Vlastní text práce má celkem 184 667 znaků s mezerami, tzn. 102,6 normostran.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti i pro účely studia.

V Praze dne 7. 5. 2010

Zuzana Houzarová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Petru Bednaříkovi, Ph.D. za zodpovědné a podnětné vedení práce a své rodině a přátelům za podporu a pochopení.

OBSAH

1. ÚVOD – MOTIVACE K TÉMATU	13
2. TEORETICKÁ ČÁST	15
2.1. MÉDIA A SOCIÁLNÍ KONSTRUKCE REALITY	15
2.1.1. Význam jazyka v sociálním konstruování reality, narativizace sociálního dění	15
2.1.2. Koncepty hegemonie a ideologie a jejich aplikace na oblast médií	19
2.1.3. Média a moc	22
2.1.4. Ideologie, diskurz a média	23
2.1.5. Média jako prostředek politické komunikace	25
2.1.6. Stereotypizace a konstrukce mediálního obrazu politika	27
2.2. HISTORICKÝ A SPOLEČENSKÝ KONTEXT	29
2.2.1. Legislativní rámec vydávání tisku v Československu a cenzurní praxe mezi lety 1920 a 1945	29
2.2.2. Rozvoj tisku v období první republiky	34
2.2.3. Tisk v období druhé republiky	37
2.2.4. Řízení a struktura legálního tisku Protektorátu Čechy a Morava	40
2.2.5. Ilegální český tisk v Protektorátu Čechy a Morava	45
2.2.6. Novinářský aktivismus a kolaborace	49
2.3. OSOBNOST JOSEPHA GOEBBELSE	53
2.3.1. Stručný životopis	53
2.3.2. Goebbels a média	54
2.3.3. Goebbelsův vztah k Čechům	56
3. METODOLOGIE	57
3.1. VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU A IDEOVÝCH OTÁZEK S NÍM SPJATÝCH	57
3.2. VÝBĚR METODY	58
3.3. HLAVNÍ RYSY METODY	58
3.4. VÝZKUMNÉ OBDOBÍ A ZÁKLADNÍ SOUBOR	60
3.5. VÝZKUMNÝ SOUBOR A ZÁKLADNÍ VÝZKUMNÁ JEDNOTKA ANALÝZY	62
3.5.1. Základní charakteristiky výzkumného souboru	63

4. ANALÝZA	68
4.1. SLOŽKY MEDIÁLNÍHO OBRAZU JOSEPHA GOEBBELSE	69
4.1.1. Změna pro Německo	69
4.1.2. Ideolog	71
4.1.3. Vztah k Hitlerovi	74
4.1.4. Opozice	75
4.1.5. Politik	78
4.1.6. Vztah k Čechům	80
4.1.7. Osobnostní charakteristiky	82
4.1.8. Soukromý život	85
4.1.9. Moc	87
4.2. ROZDÍLY V ZÁVISLOSTI NA OBDOBÍ A TITULU	90
4.2.1. Březen 1933	90
4.2.2. Červenec a srpen 1936	93
4.2.3. Srpen a září 1938	95
4.2.4. Listopad 1940	98
4.2.5. Květen 1945	100
5. ZÁVĚR	101
6. RESUMÉ	103
7. SUMMARY	104
POUŽITÉ PRAMENY	105
POUŽITÁ LITERATURA	108
PŘÍLOHA	115

1. ÚVOD – MOTIVACE K TÉMATU

Základním východiskem této diplomové práce je předpoklad, že média neposkytují přesný obraz sociální reality, ale realitu „znovuzpřítomňují“, znovu předvádějí. (Dyer 1985, cit. v Jirák a Köpplová 2009: 289). Jak poznamenávají McCarthy, Jones a Potrac (2003: 217), médium a lidé v něm pracující vždy stojí mezi „realitou“ nabízenou publiku a probíhající událostí, a tak vzniká nová, odlišná mediální realita. Mediální obraz je tedy re-reprezentací skutečnosti a mnoho vlivů se může podílet na jeho konečné podobě.

Ve své diplomové práci dále budu vycházet z předpokladu, že v různých politických režimech se o stejném tématu informuje - či přesněji komunikuje - různě, neboť média jsou významnými společenskými institucemi, neoddělitelnými od společnosti, v níž existují, a proto závislémi na moci uplatňované ve společnosti. Jedná-li se o studium způsobů a kontextu fungování médií a vzniku mediálních obsahů v totalitárních společnostech, vystupuje míra autoritativnosti režimu do popředí. Ani v demokratických společnostech ovšem nejsou média nikdy „svobodná“ či nezávislá – ačkoli v době první republiky cenzura oficiálně neexistovala, byly s využitím zákona na obranu republiky ve 30. letech 20. století prováděny zásahy vůči tisku různých skupin či politických stran. Otázka moci tedy hraje roli v obou typech společností – demokratické i totalitární. Moc ve vztahu k médiím se projevuje jak ze strany médií samotných – ve smyslu moci (ať už domnělé či skutečné), kterou uplatňují vůči publiku, tak ze strany moci, jíž jsou média sama podřízena. V této práci se zaměřím na období šesti let ze života první republiky a šesti let období protektorátu, což mi umožní sledovat „chování“ médií v rozdílných politických režimech a poukázat na rozdíly v přístupech médií v různých, ačkoli od sebe ne příliš vzdálených časových etapách. Chci se v diplomové práci věnovat jak mediálně politickému kontextu tvořícímu zázemí a podmínky pro působení médií, tak vlivu, kterým média sama disponovala - potažmo byla nucena disponovat - v období protektorátu, tedy výsledku protektorátní mediální politiky.

Přístup k moci se odráží na ideologii převládající ve společnosti. Společenské hodnoty nejsou neměnné, naopak jsou historicky závislé. Pomocí konceptu sociální konstrukce reality poukáži na to, jakým způsobem utváříme sociální realitu a hodnoty.

Koncepty ideologie a hegemonie pak využiji k vysvětlení, jakým způsobem se vládnoucí skupiny snaží prosazovat svou moc a rezistenční síly jim v tom oponují.

Můj přístup k tématu samotnému i jeho zpracování je slovy Johna Thompsona „kulturální“, neboť se zaměřuje jak na „smysluplnost symbolických forem, tak na jejich zasazení do společenského kontextu“. (Thompson 2004: 15). Ačkoli bude středem analýzy mediální obsah a jeho interpretace, budu se snažit mít neustále na paměti kontext doby a okolnosti, za nichž vznikl, byl zveřejňován a užíván publikem. Za metodu analýzy mediálního obrazu jsem zvolila metodu zakotvené teorie, poté budu pokračovat historickosrovnávací metodou v porovnávání přístupů deníků k osobě Goebbelse v jednotlivých časových úsecích a budu se snažit poukázat na rozdíly v přístupu ke sdělování informací o Goebbelsovi.

Joseph Goebbels jako osoba s médii silně spojená se jevil jako zajímavý objekt pro rozbor mediálního obrazu. V poslední době navíc probíhá v české společnosti jistá detabuizace Goebbelsovy osoby¹, odehrávající se především v rovině jeho soukromého života, což práci poskytuje určité zázemí v podobě nových knižních titulů či jiných kulturních produktů.

Volba provedení analýzy na obsazích denního prvorepublikového a protektorátního tisku posunuje diplomovou práci na pole politické komunikace, neboť s výjimkou Poledního listu byly vybrané deníky orgány politických stran první republiky a o jejich dalším aktivním „politickém“ směřování za protektorátu svědčí fakt, že se s několika málo jinými legálními deníky udržely prakticky až do konce druhé světové války. Navíc analyzované články spadají z velké části do politického zpravodajství a publicistiky. Jak tvrdí Tomáš Pasák (1975: 154), pochopíme-li fungování cenzury za protektorátu, jsou noviny pro zkoumání historického vývoje protektorátu cenným zdrojem.

Původních, v tezi magisterské práce předpokládaných šest období analýzy bylo nakonec sníženo na pět období. Z analýzy vypuštěné období léta 1939 se při sbírání výzkumného materiálu jeví jako „nesystémové“ – zatímco období 1933, 1936, 1938, 1940 a 1945 se dala tematicky určit jako „vedení Goebbelse do funkce ministra“, „Olympijské hry v Berlíně“, „nepřátelská německá propaganda proti Československu“,

¹ Pražské Divadlo Komédie uvádělo na podzim 2009 hru „Goebbels/Baarová“ Olivera Reese, o níž byl projeven velký zájem veřejnosti. V roce 2009 byly česky vydány další svazky Goebbelsových deníků, vyšly knihy jako „Lída Baarová, Josef Goebbels“ Stanislava Motla, atd.

„návštěva Goebbelse v Praze“ a „smrt Goebbelse“, léto až podzim 1939 se tematicky neprojevovalo jako „reflexe návštěvy českých novinářů na okupovaných územích“ na stránkách určených deníkům. Informování o Goebbelsovi v tomto období bylo časově rozdrobené a tematicky nespojité. Vzhledem k plně dostačujícímu počtu výzkumných jednotek (99 jednotek), náležejících k ostatním pěti časovým etapám, jsem se rozhodla upustit od analýzy období 1939.

Výběr titulů deníků, jak již bylo řečeno, se mimo jejich tehdejší společenskou významnost (či popularnost v případě Poledního listu) pro specifické typy publika řítil vytrvalostí jejich existence – do konce války. Výběr Rudého práva se jevil jako přínosný v tom, že po zákazu oficiálního vydávání deníku v roce 1938 se Rudé právo pustilo do vydávání ilegální verze novin. Diplomová práce tak byla obohacena o možnost srovnání vyjadřování titulu vycházejícího v ilegalitě a titulů legálních v období protektorátu.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. MÉDIA A SOCIÁLNÍ KONSTRUKCE REALITY

2.1.1. Význam jazyka v sociálním konstruování reality, narativizace sociálního dění

Základy sociologie vědění, v jejímž rámci má teorie sociální konstrukce reality „specifické a prestižní postavení“ (Reifová et al. 2004: 278), položili filozofové Max Scheler a Karl Mannheim. Sociologie vědění je postavena na přesvědčení o propojení myšlenkových konstrukcí se společenskými vztahy, ze kterých vzešly. Sociologie vědění klade důraz na produkci vědění a procesy myšlení v každodenním životě. (Keller 2001: 201).

Teorie sociálního konstruování reality Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna (1999) je teorií odvracející se spolu s jinými konstruktivistickými teoriemi od nadřazenosti smyslové apercepce v procesu vnímání světa a přiklánějící se k důrazu ke kognitivní činnosti subjektu (Boudon et al. 2004). Svět každodenního života má původ

v myšlenkách a činnostech členů společnosti a je těmito myšlenkami a činnostmi udržován jako reálný. Lidské vědomí je schopno se pohybovat v mnoha oblastech reality, svět tedy sestává z mnoha rozdílných realit. Realita každodenního života je jedincem vnímána jako realita nadřazená jiným realitám, přirozené vnímání světa je postaveno na bytí v realitě každodenního života. (Berger, Luckmann 1999: 27). Realita je tedy podle autorů vytvářena sociálně a definují ji jako „vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli“. (Berger, Luckmann 1999: 9). Realitu neboli svět tedy vytváříme my sami, ale zároveň se k ní nechováme jako k něčemu, co jsme vytvořili, ale jako k něčemu, co existuje nezávisle na nás - jako k objektivní realitě.

Jakákoli opakovaná lidská činnost, externalizované jednání a vyjadřování, se ustálí ve vzorec, který je jedincem jako vzorec chápán, a jedinec ví, že daná činnost kdykoli v budoucnosti může být vykonávána stejným způsobem a bez většího úsilí. Berger a Luckmann tento proces vytváření vzorců činnosti nazývají habitualizace. Habitualizace předchází institucionalizaci – k té dochází při typizaci habitualizovaných činností určitým typem vykonavatelů těchto činností, přičemž typizace jak činnosti, tak typizace toho, kdo ji vykonává, jsou velmi důležité. Určitou typizovanou činnost vytvářenou určitým typizovaným jedincem nazýváme institucí. Instituce jsou pojímány tak, jako by měly vlastní realitu, jako existující nezávisle na jedincích, ačkoli se jedná o objektivizované sociální formace vytvořené lidmi. Třetí složkou procesu konstruování reality je internalizace, tedy přijetí objektivizované skutečnosti. Platnost institucí vyžaduje legitimizaci, tedy určité ospravedlnění či vysvětlení jejich existence, tzv. legitimizační formule. Celý proces by se dal shrnout: „Subjektivní definice a pohnutky se externalizují expresí a jednáním, objektivizují se a jako takové se opět internalizují jednotlivci a sociálními útvary.“ (Kabele 1998: 159).

Teorie sociální konstrukce reality je důležitá významem, který Berger a Luckmann připisují jazyku v přisvojování si světa. Jazyk² má výsostné postavení v uchopování každodenního života, ale také k transcendenci času a místa, díky jazyku je lidstvo schopno předávat množství nahromaděných významů a zkušeností, které může zachovávat v čase a zprostředkovávat dalším generacím.

² Pojem jazyk se zde nevztahuje pouze k mluvenému slovu, ale k veškeré symbolické komunikaci.

Každodenní realita se nám jeví jako apriorní díky jazyku, vnímáme objekty jako předem dané, jako objekty existující „přede mnou“. „Lidské vyjadřování má schopnost objektivace, což znamená, že se může projevovat v produktech lidské činnosti, které jsou jak jejich autorům, tak ostatním lidem dostupné jako prvky společného světa. Tyto objektivace slouží jako více či méně trvalé znaky subjektivních procesů jejich původců, čímž je jejich dostupnost rozšířena mimo rámec situace tváří v tvář, v níž mohou být vnímány bezprostředně.“ (Berger, Luckmann 1999: 39). Objektivace je procesem, při němž externalizované výtvořiny lidské činnosti nabývají objektivní povahu.

Zvláštním případem objektivace je označování - lidské vytváření znaků. Znak se liší od ostatních objektivací svým zřetelným záměrem sloužit jako odkaz na subjektivní významy. (Berger, Luckmann 1999: 40). Jazyk je privilegovaným médiem, pomocí něhož připisujeme věcem význam, pomocí něhož význam vytváříme a předáváme jej dál. Jen ti, kteří mají k jazyku přístup, se mohou zapojit do tohoto procesu vytváření a „výměny“ významů. Jazyk je schopen vytvářet a předávat významy, neboť funguje jako systém reprezentace. Reprezentace skrze jazyk je hlavním procesem, při němž je vytvářen význam. (Hall 2003: 1). Jazyk ale také tvoří jakousi abstraktní síť, v jejíchž mezích jsme odkázáni se pohybovat. „K jazyku přistupuji jako k vnější skutečnosti a jazyk se vůči mně projevuje jako donucovací prostředek. Jazyk mě totiž nutí přijmout jeho vzorce. [...] Jazyk mi poskytuje hotové prostředky pro neustálou objektivizaci mé soustavně se vyvíjející zkušenosti.“ (Berger, Luckmann 1999: 43).

Teorie sociální konstrukce reality je významná mimo jiné proto, že zdůrazňuje, že se lidské vědomí pohybuje v oblastech více realit. Realita každodenního života, nadřazená jiným realitám, je ovlivňována, doplňována realitou zobrazovanou v mediálních sděleních. Mediální realita je stále významnější součástí sociální reality.

Kabele (1998) popisuje sociální konstruování reality jako dva komplementární procesy, narativizaci³ a institucionalizaci, a rozvíjí hlouběji koncept narativizace. Narativizace je proces vytváření příběhů. Institucionalizace, jak bylo řečeno dříve, vtiskuje lidské činnosti pravidla a typizaci.

³ Hlubší rozpracování konceptu narativizace jako figurace a zpodobení sociálního světa in: Kabele, J. *Přerody: principy sociálního konstruování*. Praha: Karolinum, 1998.

Jedinec chápe svět kolem sebe jako neustálé dění, uchopuje jej svým „vnitřním viděním“, jež autor považuje za intersubjektivně nevyjasněnou semiotizaci dění.⁴ Jedinec porozumí subjektivní i intersubjektivní realitě díky své schopnosti „skládat“ dění do příběhů. Narativizace vkládá do procesu sociálního konstruování reality „sémiotickou mohutnost vyprávění“. (Kabele 1998: 160). Sociální svět je formován jako lineární běh událostí, který jedinci sdílejí jako rozvíjející se příběhy.

Proces narativizace je možno uchopit ve třech rovinách: prvotní a druhotná narativizace a třetí typ narativizace. Prvotní narativizace je samotné prožívání dění, uvědomování si sebe sama při zakoušení události. Druhotná narativizace je rekonstrukce bezprostředně prožitého dění, vytváření jeho příběhu ve formě životopisných líčení a historek a domýšlení okolností. Obě tyto roviny narativizace se odehrávají na poli subjektivity. Třetí rovina narativizace kombinuje a vyvažuje pole subjektivity jednotlivce a intersubjektivity společnosti převyprávěním historek do biografii a historií. (tamtéž).

Narativizace umožňuje vytvářet a přijímat příběhy tvořící základ identity společnosti a obecněji dějin lidstva. Koncept narativizace osvětluje tendence přehodnocování dějin společnosti, či specifickěji národa, v kritických dějinných obdobích. Ohrožení identity společnosti vyžaduje „převyprávění“ mýtů, „přepracování“ historických příběhů.⁵ Společnost je charakterizována neustálou změnou, a proto má narativizace takový význam při zachycení proměn, vývoje i krizi⁶ ve společnosti. „[Narativizace] umožňuje obnovit nejen kontinuitu dění, ale především též spojitou existenci osob v něm vystupujících.“ (Kabele 1998: 164). Narativizace sociálního dění probíhá na intrasubjektivní úrovni jednotlivce a na intersubjektivní úrovni sociálního útvaru mnoha jedinců, jehož je jedinec součástí, dochází tak k propojení příběhů vedoucím ke stabilizaci vztahů sociálních sítí a pocitu sounáležitosti k příslušnému sociálnímu útvaru ze strany jednotlivce.

⁴ Kabele používá spojení „semiotizace dění“ pro proces označovaný v Thomasově teorému jako „definice situace“, více o Thomasově teorému in: Thomas, W. *Social Organisation and Social Personality*. Chicago: Phoenix Books, 1966.

⁵ Tuto tezi podporuje např. tendence k obnovení svatováclavské tradice po mnichovském rozhodnutí v září 1938. (Gebhart, Kuklík 2004: 183).

⁶ Kabele (1998: 368) pojímá krizi ve smyslu rozporu mezi zkušeností aktérů a jejich očekáváním. Jestliže krize narušila „temporální spojitost dění nebo objektivní totožnost jednotlivce nebo sociálních útvarů“, dochází k úpadku nebo přerodu.

Narativizace jako proces přetváření sociálního dění do příběhů se také institucionalizuje. Dokladem je například literární a dramatické umění a zpravodajství.⁷ (tamtéž).

2.1.2. Koncepty hegemonie a ideologie a jejich aplikace na oblast médií

Pojem hegemonie⁸ použil italský marxista Antonio Gramsci k popisu způsobu, jakým dominantní třída udržuje kontrolu nad společností. Koncept rozvádí obecnou „nadvládu“ buržoazie a jejích politických a ideologických zájmů. Vládnoucí třída je schopna prosazovat své zájmy, přestože ve společnosti existuje mnoho pluralitních názorů a třídních zájmů, často konfliktních nejen mezi sebou, ale také odporujících zájmům vládnoucí třídy. Hodnoty a normy vládnoucí třídy jsou i přes jisté překážky nakonec vždy prosazeny. (White 2004).

Společnost dosahuje stability díky spojení síly a hegemonie, definované Gramscim jako souhlas s intelektuálním a morálním vítězstvím. Společenský řád je vytvořen a udržován institucemi a skupinami násilně uplatňujícími sílu a nadvládu k udržení společenských norem a pravidel (např. policie, armáda aj.), zatímco další instituce (např. náboženství, vzdělávací systém, média) vytvářejí souhlas s vládnoucím řádem ustavením hegemonie – ideologické nadvlády – v různém typu společenského řádu (např. kapitalismus, fašismus, komunismus). Gramsci se zabývá jak analýzou vládnoucích skupin a způsobem, jak určité politické síly dosahují hegemonní autority, tak podrobenými silami, skupinami a názory, které by mohly ohrozit a svrhnout existující hegemonii. (Durham, Kellner 2006: xv).

Gramsci zdůrazňuje, že nadřazenost vládnoucí sociální skupiny se projevuje dvěma kritérii: dominancí a intelektuálním a morálním vůdcovstvím. Sociální skupina vládne antagonistické skupině, již se snaží odstranit, nebo si ji podrobit. Skupina, která chce vládnout, musí uplatňovat své „vůdcovství“ ještě předtím, než legální moc

⁷ Více o narativitě a zpravodajství např. Lacey, N. *Narrative and genre*. New York: Palgrave, 2000. Tuchman, G. *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press, 1980. Končelík, J. – Trampota, T. *Narativní struktury v hlavních zpravodajských relacích českých televizí*. In (eds.): *Rozvoj české společnosti v Evropské unii, III, Média, Teritoriální studia*. Praha: Matfyzpress, 2004. S. 85-103.

⁸ Gramsci nebyl první, kdo použil pojem hegemonie, ale díky rozpracování konceptu je s pojmem silně spojován. (Davis 2004).

opravdu získá – to je podle Gramsciho podmínkou k reálnému převzetí moci. Ale ani pak není boji o moc konec, je potřeba podrobené skupiny dále vést. Vládnoucí třída vykazuje dva znaky ovládání ostatních: vede neodporující jedince a ovládá své odpůrce.⁹ Třída předurčená k vládnutí musí vést ještě před oficiálním uchvácením moci – po něm vládne, přitom nesmí přestat vést. Obvykle je hegemonie dosahováno kombinací navzájem se vyvažující síly a souhlasu, aniž by význam síly výrazně převyšoval význam souhlasu. Při použití síly by mělo být zajištěno, aby použití síly vycházelo ze souhlasu většiny, vyjádřené orgány veřejného mínění – tiskem nebo organizacemi, které jsou v jistých situacích uměle šířeny. (Gramsci 1971: 75).

Francouzský filozof Louis Althusser uchopil Marxovu tezi, že způsob výroby determinuje charakter společenského, intelektuálního a kulturního života, a rozvedl koncept ideologie jako výsledku struktury společnosti, jako sílu, v níž se ekonomické, politické, kulturní a myšlenkové praktiky prolínají a tvarují sociální vědomí. (Durham, Kellner 2006: xx).

Althusser chápe ekonomický, politický a ideologický systém jako jednotlivé entity kooperující v rámci relativní autonomie – ekonomický systém významně determinuje ideologickou a politickou doménu, ovšem tyto sféry nejsou jeho přesným odrazem či důsledkem.¹⁰ Tato Althusserova myšlenka znamená odklon od marxistické premisy, v níž ekonomická základna totálně determinuje vše ostatní, a také zdůraznění významu ideologické praxe jako systému reprezentace, v němž jedinci prožívají a vyjadřují svůj vztah k materiálnímu světu. Althusserovo chápání ideologie se také dotýká utváření jedince jako sociálního subjektu. Systémy reprezentace, kam spadají např. jazyk, mýty nebo náboženství, formují individua jako sociální subjekty a vytvářejí jedincovo chápání vlastní identity. Jinými slovy, pochopení a utváření vlastní identity člověka je sociálním procesem. (White 2004: 168). Ideologie podle Althussera vytváří falešné vědomí, oslovuje jedince a zařazuje je do svého systému.¹¹ Jsme podle něj subjekty „předpřipravené“¹² k tomu, aby mohly být začleněny, vtaženy do vztahu

⁹ V do angličtiny přeloženém Gramsciho textu se jedná o slovesa „to lead“, které překládám jako „vést“ a „to dominate“, jež překládám jako „ovládat“. Srov. Gramsci, A. *Selections from Prison Notebooks*. London: Lawrence & Wishart, 1971, in Storey, J. *Cultural theory and popular culture: a reader*. Harlow: Pearson Education Limited, 2009.

¹⁰ Determinace nadstavby základnou zůstává, ale jedná se o určitou apriorní determinaci, která se nemanifestuje, ale nakonec se vždy projeví.

¹¹ Pomocí procesů interpelace (v angl. *interpellating*) a oslovování (v angl. *hailing* – doslova „zdravení“).

¹² V angl. „always already subjects“.

s ideologickým myšlenkovým rámcem. Althusserova koncepce ideologie, na rozdíl od Gramsciho konceptu hegemonie, nepřipouští nesouhlas či dokonce odpor. (Davis 2004: 47). Althusserovo pojetí ideologie je založeno na existenci ideologického a represivního státního aparátu. Represivní státní aparát zahrnuje státní instituce (armáda, vláda, aj.) disponující donucovací mocí, které vystupují v součinnosti, aby nedošlo ke vzniku rezistenčních sil. Ideologické státní aparáty jsou sociální instituce (církve, škola, rodina, aj.), mající za úkol nastolit kontrolu a legitimizovat daný řád věcí. V dnešní době je podle Trampoty et al. (2006: 6) výhodnější nahradit spojení ideologický státní aparát spojením kulturní aparát, neboť dochází k rozvolnění pevného spojení státu a sociálních institucí disponujících symbolickou mocí. Autoři nicméně dodávají, že použití spojení ideologický státní aparát zůstává namístě v extrémních případech, jako je například válečný konflikt.

Podle Storeyho (2009: 5) byla Althusserova definice ideologie velmi vlivná v 70. a 80. letech 20. století, a to především díky vztahu ke každodennímu životu – ideologie pojímaná jako nástroj k začleňování jedinců do sociálního řádu skrze běžné činnosti praktického života. Storey (2009) se věnuje také obecnému pojetí ideologie jako souboru myšlenek, k nimž se hlásí určitá sociální skupina – například politická strana nebo její stoupenci.

Althusserovo pojetí ideologie a Gramsciho koncept hegemonie aplikoval na studium médií Stuart Hall v době, kdy stálo v centru jeho badatelského zájmu rozkrytí vztahu mezi médii, politikou a státem. (McRobbie 2006: 29).

Althusserovo pojetí, ačkoli je mu často vytýkáno, že nepřipouští nesouhlas jedince s dominantní ideologií, je důležitou myšlenkou socializující ideologie utvářející identitu jedince a reprodukce ideologie v každodenním životě skrze všední činnosti, jakou je i používání médií. Gramsciho pojetí je přínosné významem připisovaným nikdy nekončícímu „zápasu“ o moc a existenci rezistentních sil, které jsou, jak bude patrné na jiném místě této práce, přítomné v každém politickém režimu. Podle Durham a Kellnera (2006: xvi) může analýza kulturní hegemonie poukázat na to, jak média, technologie nebo instituce přispěly k sociopolitické dominanci sil, jako byly fašismus nebo komunismus, a co tyto myšlenkové proudy ohrožovalo.

Popsané koncepty ideologie a hegemonie lze vztáhnout na média jako neoddělitelnou součást života v moderní společnosti. Poznatky získané mimo rámec vlastní prožití zkušenosti jsou čím dál více poskytovány médii. Média nabízejí jednu

z nejvýznamnějších reprezentací skutečnosti, „reprezentaci platných sociálních vztahů, nerovnosti a moci, popř. mnohosti přístupů a zájmů“. (Jiráček, Köpplová 2003: 140). Podle Stuarta Halla média naturalizují status quo společnosti a reprodukují dominantní a konsenzuální pohled sociálního řádu. Alternativní pohled je potlačován a označován jako „deviantní“. (Davis 2004: 48).

Thompson (2004: 171) tvrdí, že symbolická sdělení nejsou ideologická sama o sobě, ideologie není jejich neoddělitelnou součástí: „jsou ideologická jen za předpokladu, že – za jistých okolností – slouží tomu, aby ustavovala a soustavně udržovala trvale asymetrické mocenské poměry“. Takovýto předpoklad jistě platí v případě protektorátních médií ve službách „utiskovatele“.

2.1.3. Média a moc

Uvažování o médiích jako o svébytné sociální instituci v sobě nutně zahrnuje otázku mediální moci. Trampota et al. (2006) podávají historické nastínění uvažování o nakládání s mocí v mediální rovině a zabývají se možnostmi aplikace jednotlivých konceptů moci na oblast studia médií. Výklady moci jsou často založeny na unilaterálním chápání moci v rámci dominantního, respektive alternativního paradigmatu. Komplexnější rozpracování struktury moci, ovšem stále v unilaterálním pojetí moci nabízí Boulding (Boulding 1989, cit. v Trampota et al. 2006). Jeho typologie moci je založena na použití síly (metafora klacku), oboustranně výhodné směně (metafora obchodu) a na blízkém vztahu mezi účastníky mocenského vztahu (metafora polibku). Tato konceptualizace moci se ovšem týká spíše výsledku moci při jejím uplatňování, proto se mediální studia často obracejí spíše k Thompsonově (2004) dělení moci na ekonomickou, politickou, donucovací a symbolickou moc.¹³ Přidání čtvrté, univerzální, symbolické moci znamená uznání významu paradigmatické instituce představované médii.

¹³ Zdrojem ekonomické moci je kumulace finančních a materiálních zdrojů, zdrojem symbolické moci je přístup k prostředkům symbolické komunikace, zdrojem politické moci je schopnost a možnost koordinovat jednotlivce a regulovat jejich vzájemné vztahy do pravidelných vzorců jednání. Donucovací moc vyplývá z možnosti použít fyzické násilí nebo z vyhrožování použitím násilí za účelem donucení jedince ke konkrétnímu jednání. (Thompson 2004: 18).

Trampota et al. upozorňují na obecnost zaštiťující symbolické moci a na to, že média disponují také ekonomickou a politickou mocí (politická moc náležející médiím bude rozvedena v jedné z dalších částí diplomové práce), a jako přesvědčivější koncept moci předkládají práci Bachracha a Baratze (1962, cit. v Trampota et al. 2006), v níž autoři konstatují relační a strukturální dimenzi moci. Moc je tedy schopnost prosazovat svůj záměr (relační dimenze), ale také schopnost ovlivňovat podmínky samotného rozhodování (strukturní dimenze).

Tento dvojdimenzionální pohled na uplatňování moci rozvedl Steven Lukes (1974, cit. v Trampota et al. 2006), který přidal třetí dimenzi moci – moc determinovanou v širším společenském kontextu, na úrovni celospolečenského konsenzu, jenž předchází vědomostním procesům, v jejichž rámci dochází k rozhodování.

Třírozměrný model moci uchopil John Street (2001, cit. v Křeček 2005) a přenesl jej do mediálních studií. První dimenzi představuje zdrojová moc médií – vztah mezi mediálními institucemi a institucemi státní správy a vládou. Druhou dimenzí je přístupová moc ve smyslu přístupu k obsahu. Třetí dimenzi v mediální oblasti odpovídá diskursivní mediální moc, vztahující se k hegemonnímu diskurzu ve společnosti přesahujícímu oblast konkrétního média. Diskursivní moc tedy odkazuje k možnostem (a tendencím) médií spolupodílet se na konstrukci dominantního diskurzu.

2.1.4. Ideologie, diskurz a média

Ideologie jako sdílené sociální reprezentace mezi určitými sociálními skupinami jsou vyjadřovány, vytvářeny a reprodukovány skrze diskurz. (van Dijk 2000: 191). Vyčerpávající rozpracování pojetí diskurzu¹⁴ je spojováno s Michelelem Foucaultem. Foucault (1994) se zabýval vztahem mezi mocí a věděním a diskurzem jako apriorním souborem výpovědí, který skrze zásahy a tabu, jež ho provázejí, odkrývá svou vazbu na moc. Diskurz je podle Foucaulta „mocí, které se snažíme zmocnit“. (Foucault 1994: 9).

¹⁴ Termín diskurz je používán v mnoha disciplínách a jeho význam je tedy často neostrý. Dva hlavní směry přístupu k termínu diskurz vykrystalizovaly v rámci poststrukturalistické sociální teorie a lingvistiky. Poststrukturalismus a Michel Foucault jako jeden z jeho představitelů chápou termín diskurz jako sociální konstrukci reality a formu věděním. Lingvistická tradice chápe diskurz jako sociální interakci v reálných sociálních situacích. Někteří autoři přistupují k diskurzu v obou těchto rovinách, např. Norman Fairclough (1995).

Právě kvůli propojení diskurzů a moci společnost diskurzy kontroluje a organizuje. Diskurz určuje jednu pravdu a vylučuje ostatní pravdy, usměrňuje výpovědi, připisuje věcem význam. Funguje na principu vyloučení, zákazu a zavržení nevhodného.¹⁵ Princip vyloučení Foucault rozpracovává v dalších rovinách jako „tabu předmětu, rituál okolnosti, privilegované nebo výhradní právo subjektu“. (Foucault 1994: 9). Zákaz a vyloučení v diskursivním řádu tedy probíhá na třech úrovních – obsah, místo a čas, subjekt. Diskurz tak řídí, kdo co kde a kdy může říct.

Je to diskurz, skrze nějž významy vznikají a ukotvují se prostřednictvím vykonávání moci. (tamtéž). Spojení diskursivní praktika Foucault používá pro proces produkce vědění prostřednictvím jazyka, který připisuje význam materiálním objektům a sociálním praktikám. (Barker 2006: 41). Řád diskurzu odkazuje k nevědomé, předem dané organizaci významů v různých historických epochách při různých výkladech světa.

Samu podstatu diskurzu shrnuje Foucaultovo tvrzení: „Diskurz není pouze tím, čím se projevují boje nebo systémy nadvlády, ale i tím, pro co a čím se bojuje.“ (Foucault 1994: 9). Diskurz tak není pouhou okolností boje o nadvládu, ale také důvodem a nástrojem boje. Diskurzy lze v širším významu chápat jako systémy výpovědí a kontextů, v nichž vznikly a v nichž se používají. Jsou vázány na oblasti lidského vědění. Pokud instituce lidské činnosti fungují skrze specifické diskurzy, pak také existuje mediální diskurz, zahrnující jazyk mediálních sdělení a kontext mediální komunikace. (Bell, Garrett 1998: 3).

Fairclough (1995: 67) tvrdí, že jednotlivé typy médií (rozhlas, tisk) jsou vzájemnými vztahy propojené řády diskurzu s mnoha odlišnostmi i podobnostmi. Média mohou být zkoumána jako doména kulturní nadvlády a hegemonie. Ačkoli často bývají média představována jako pole pluralitních názorů a hlasů, je třeba se ptát, zda diverzita názorů v médiích není pouze relativní. Fairclough se v odpovědi na tuto otázku obrací ke Gramsciho konceptu hegemonie: diverzita a pluralita názorů v systému dominance. Je tedy důležité, jak jsou rozličné diskursivní praktiky artikulovány v rámci jednoho diskursivního řádu podporujícího vztahy dominance. Fairclough také uvádí, že ideologické diskursivní praktiky jazyka v médiích se

¹⁵ Nevhodné je poté označeno za „bláznivé, šílené“. (Foucault 1994).

projevují ve třech rovinách: jako určité způsoby reprezentace světa, konstrukce sociálních identit a nakonec jako konstrukce sociálních vztahů. (Fairclough 1995: 12).

Teun van Dijk aplikoval na studium mediálních obsahů, především těch zpravodajských, diskurzivní analýzu. Van Dijkova analýza diskurzu je podstatná v tom, že mimo důraz na mediální obsah samotný staví do popředí „celkový politický a sociální kontext zpravodajské komunikace, jakož i konkrétní podmínky produkce a recepce“. (Trampota 2006: 73). Foucault (1994) se domnívá, že mezi oblastmi, v nichž zákazy a pravidla diskurzu fungují nejpřísněji, a jsou tedy nejvíce neproniknutelné, patří politika.

2.1.5. Média jako prostředek politické komunikace

Brian McNair (2007: 4) pojímá politickou komunikaci jako (1) komunikaci politiků a jiných politických aktérů za účelem dosažení konkrétního cíle, (2) komunikaci nepolitických aktérů směrem k politickým aktérům (například při volbách nebo ze strany novinářů) a (3) komunikaci o politicích a působení politických aktérů probíhající v médiích. Média participují velkou měrou na všech třech jmenovaných rovinách politické komunikace.

Média jsou více než jen prostředníky předávajícími sdělení od politických aktérů k publiku. Mediální sdělení určená publiku procházejí procesy tvorby zpráv, ale především procesy interpretace. (McNair 2007: 43). Média disponují politickou mocí – jsou schopná skrze své obsahy mobilizovat a organizovat publika k politickému jednání, ať už se jedná o konkrétní vyjádření politického názoru při volbách či podporu stanovisek. I se zapojováním nových mediálních technologií do společenské komunikace jsou spojena určitá očekávání v rámci rozložení politické moci (především emancipační funkce od dosavadních způsobů působení politické moci, např. u internetové komunikace). (Trampota et al. 2006: 7).

Bachrach a Baratz (1962, cit. v Trampota et al. 2006) rozpracovali koncept moci také jako mobilizaci bias.¹⁶ V případě aplikace této dimenze moci¹⁷ na politickou

¹⁶ V oblasti mediálních studií „zdomácněl“ anglický termín bias, jenž se nejčastěji překládá jako sklon, stranění, předpojatost, často ale také bývá používán v českém textu v původní, nepřeložené formě.

komunikaci v médiích můžeme za mobilizaci předpojatosti v politické komunikaci považovat potlačování konfliktů nastolováním tematické agendy a blokadou vstupu některých politických a sociálních témat do politického procesu a jejich přeměnu v aktuální témata politické komunikace a politického rozhodování.

V souvislosti s předpojatostí mediálních sdělení, především zpravodajských obsahů, nabízí Denis McQuail (1999: 193) pro analytické účely čtyři typy politické předpojatosti objevující se v mediálních obsazích, přičemž kritériem dělení do jednotlivých typů jsou faktory záměrnosti či nezáměrnosti a snaha tento záměr skrývat či nikoli. Otevřené záměrné stranění McQuail označuje za stoupenectví¹⁸, skryté záměrné stranění za propagandu. Nezamýšlené a neskrývané stranění nazývá nezáměrnou předpojatostí¹⁹ a nezáměrné a skryté stranění je podle jeho klasifikace ideologií. Nezáměrné neskrývané stranění se například ve zpravodajství projevuje především výběrem témat, událostí a stanovisek výhodných pro jednu stranu - jeho příčinou bývá organizační pozadí tvorby zpráv, například zpravodajské rutiny. Ideologie se v mediálních obsazích projevuje především příklonem k většinovému světonázoru, přejímáním hodnot společnosti. (McQuail 1999: 194).

Ačkoli s vědomím značně zjednodušujícího charakteru typologie, může být přínosné zaměřit se na zbylé dva typy záměrného politického stranění – propagandu a stoupenectví, neboť oba tyto fenomény prostupují českým, politice se věnujícím tiskem 30. a 40. let 20. století. Stranickost jako specifický rys jednotlivých periodik první a druhé republiky by v McQuailově klasifikaci korespondovala se stoupenectvím. Seymour-Ure (1974 cit. v McQuail 1999: 190) nabízí tři typy vztahu mezi politickým uskupením a tiskem v rovině stoupenectví: list je orgánem politické strany; nebo je periodikum „nezávislým“ listem příklánějším se k názorům některé politické strany; nebo list z komerčních důvodů zastává dominantní politické stanovisko svých čtenářů. Důležitým prvkem stoupenectví je jasné upuštění od hlásání objektivitu.

Ilustrací fungování propagandy jako záměrného, ovšem skrývaného příklonu k názorovému stanovisku je tisková praxe legálních periodik v období protektorátu. Jowett a O'Donnell (2006: 1) definují propagandu jako persvazivní formu komunikace sloužící záměru původce sdělení, zahrnující prvek manipulace s příjemcem sdělení a

¹⁷ Pro rozpracování dvojdimenzionálního konceptu (relační a strukturální dimenze moci) Bachracha a Baratzé viz 2.1.3. Média a moc.

¹⁸ V angl. *partisanship*.

¹⁹ V angl. *unwitting bias*.

také skrývání účelu komunikace. Street (2001: 109) upozorňuje na fakt, že propaganda úzce souvisí se státem vlastněnými či ovládanými médii a je typická pro totalitární režimy typu nacistického Německa.²⁰ Často se opírá o zatajování informací a úzkou distribuci informací. Propaganda nabývá na síle především v období války či jinak politicky vyhraněných obdobích.

Odklony od objektivitu a jejich klasifikace a také propaganda v konkrétních případech se těžce definují kvůli dvěma metodologickým problémům: jakým způsobem přijímáme nevyvážené, stranící sdělení (recipient může sdělení pochopit způsobem diametrálně odlišným, než bylo zamýšleno) a jak prokázat záměr sdělení. (Street 2001: 22).

2.1.6. Stereotypizace a konstrukce mediálního obrazu politika

Média „znovuzpřítomňují“ neboli re-prezentují realitu. (Dyer 1985, cit. v Jirák a Köpplová 2009: 289). Vzhledem k jasně danému rejstříku výrazových prostředků, které mají média k dispozici, podléhá tato re-prezentace již ze své podstaty jisté simplifikaci – ta dává vzniknout stereotypům. Stereotypizace je procesem zařazování sociálních jevů do kategorií, přičemž jsou jevům připisovány určité charakteristiky. Tyto charakteristiky pak zpětně členům ustavených kategorií přisuzuje. Tento proces se odehrává na poli dominantní ideologie a výsledkem je existence stereotypů v mnoha oblastech lidského života. (Jirák, Köpplová 2009: 299).

Představa stereotypů jako „obrazů v našich hlavách“ pochází od Waltera Lippmanna. (Boorstin 1992). Stereotypy jsou podle Boorstina (1992: 37) blízké propagandě – spíše realitu zjednodušují, než ji komplikují. Pickering (2001) rozpracovává pojetí stereotypu jako rozšířených kulturních praktik a procesů, neodlučně spjatých s ideologickými přístupy a hodnotami ve společnosti. Stereotypizace funguje jako „vnášení pořádku“ do sociálního světa, přičemž dochází k odmítání flexibilního uvažování v rámci ustavených sociálních kategorií – existující mocenské vztahy se tak jeví jako nezbytné a neměnné. Stereotypy jsou tedy ustavovány jako zjednodušené konstrukce reality. Uvažování o jevech či jedincích v rámci

²⁰ Street (2001: 108) ovšem také odkazuje na dílo Hermana a Chomského *Manufacturing consent* (1988), v němž autoři poukazují na to, že zprávy v USA jsou především propagandou.

stereotypů se vždy odehrává na jejich úkor – jsou posuzováni pouze v hranicích stereotypů a s nimi spjatých vlastností bez ohledu na to, v jaké míře se těmto kategoriím vymykají. (Pickering 2001: 5). Pickering také upozorňuje, že stereotypy jsou ustavovány historicky. Jedním z nástrojů stereotypizace je například odvěká tendence označovat „ty druhé“ – konstrukce jinakosti a vyloučení. (Pickering 2001: 61).

Na ustavování stereotypů se podílejí média významnou měrou. Mediální realita se zakládá na simplifikovaném zobrazování jedinců a událostí, což médiím nejen šetří čas, ale také publiku usnadňuje porozumění dominantnímu významu události. (Trampota 2006: 92). Média takto publiku předkládají politické události a určují jejich preferovaný význam. Mnoho studií se věnuje stereotypnímu vnímání politických kandidátů z hlediska jejich vystupování i politické agendy. Aalberg a Jenssen (2007) ve své studii konstatují, že muži–politici se jeví kvalifikovanější, důvěryhodnější a přesvědčivější než ženy–politicky bez ohledu na konkrétní poselství, jež publiku sdělují. Takovéto pozitivní vnímání muže–politika se přenáší na vnímání celé politické strany. Stereotyp politického vůdce se často projevuje jako určitá dualita vlastností: citlivost k jednotlivci, a přitom síla a nekompromisnost vůdce. Takto se jeví George Bush ve filmu pro kampaň v roce 1988 – jako „člověk citlivý k řadovému občanu a zároveň jako silný politický leader“. (Devlin 1989, cit. v Parry-Giles 1996). Kampaně z 90. let 20. století i předešlé kampaně kandidátů na prezidenta Spojených států amerických dokládají stereotypní představy o vhodném kandidátovi: politik je vždy spojován s institucemi a kulturními praktikami definujícími maskulinitu v americké společnosti. (Parry-Giles 1996: 343).

Politici si jsou vědomi zjednodušující formy re-prezentace politických událostí a snaží se ovlivnit svůj mediální obraz. Boorstin (1992: 249) tvrdí, že medializace politiky vede k „hledání příznivého obrazu“. Michelle Grattan (1998: 34) používá v souvislosti s popisem kandidátů na významná politická místa pojem „politik uvědomující si svůj obraz“²¹. Jak shrnuje Meyrowitz (2006: 227), „politická realita spočívá na děláním dojmu, na politickém image“.

²¹ V angl. image-conscious politician.

2.2. HISTORICKÝ A SPOLEČENSKÝ KONTEXT

2.2.1. Legislativní rámec vydávání tisku v Československu a cenzurní praxe mezi lety 1920 a 1945

Pro pochopení přístupu establishmentu v Československu a později v Protektorátu Čechy a Morava k podmínkám vydávání tisku je naprosto nezbytné věnovat se legislativnímu rámci vydávání periodického tisku²² a s ním spjaté cenzuře. Pasák (1975: 153) tvrdí, že analýza novin je vždy úzce svázána se zkoumáním cenzury, neboť cenzurní opatření různých forem doprovázejí vydávání tisku od jeho počátku.

Řízení tisku v protektorátu se odvíjelo z druhorepublikové praxe řízení vydávání tiskovin a také mnoho prvorepublikových rysů v legislativní úpravě vydávání tisku přetrvávalo i do pozdějších dob. Pro obecné označení periodických tiskopisů se od dob první republiky užívalo názvu časopis, přičemž slovo časopis bylo nadřazené slovu noviny. Název noviny se v tomto smyslu vlastně užívalo pro časopisy vycházející v kratších intervalech. Označení denní list definoval až redaktorský zákon z roku 1936 jako tiskopis vycházející nejméně pětkrát týdně. (Hrabánek 1938, cit. v Pasák 1980). „Publikace vycházející ve lhůtách týdenních byly většinou označovány za časopisy, zatímco tiskoviny denní a obdenní, tištěné obvykle na novinovém papíře a odlišné úpravou a formátem od všech ostatních časopisů, se označovaly jako noviny.“ (Pasák 1980: 36).

Český periodický i neperiodický tisk byl po vzniku samostatného Československa regulován původním rakouským tiskovým zákonem vydaným 12. prosince 1862 – zákonem č. 6/1863 ř. z., který nabyl platnosti 9. března 1863 a s doplňujícími zákony upravoval vydávání tisku až do 20. prosince 1950 (Hrabánek 1938, cit. v Pasák 1980: 33). Hranicí, již zákon rozlišoval periodický tisk od neperiodického, byl jeden měsíc – pokud byla tiskovina publikována alespoň jednou za měsíc, jednalo se o tisk periodický, přičemž pravidelnost vydávání nehrála roli. Pokud se jednalo o tiskovinu vydávanou po částech, která ovšem tvořila dohromady strukturovaný celek, nejednalo se o periodický tisk.²³

²² S ohledem na vlastní téma práce a jeho uchopení a také na odpovídající rozsah této práce bylo vynecháno autorské právo a zákony věnující se zaměstnaneckým jistotám, zákony o daních atd.

²³ Nejednotnost v označování, co je a není periodický tisk, a neostře vymezení trvalo také v období německé okupace. Srov. Pasák 1980.

Ačkoli se nejedná o vlastní zákon upravující vydávání tisku, dotýkal se tisku paragraf 113 ústavní listiny Česko-Slovenské republiky. Tento paragraf mimo jiné zaručoval svobodu tisku a zakazoval předběžnou cenzuru tisku. Paragrafem 117 byla zaručena svoboda projevu jak slovem, tak písmem, tiskem a obrazem pro osoby fyzické i právnické. (Končelík 2008: 296). Svoboda tisku mohla být omezena v případě ohrožení bezpečnosti a celistvosti státu, např. za války, a to zákonem č. 300/1920 Sb. z. a n., o mimořádných opatřeních. (Kol. autorů 2003: 349). V březnu 1923 pak Národní shromáždění přijalo zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, trestněprávní normu vymezující podmínky a situace, za nichž může být obsah tiskopisu považován za ohrožující bezpečnost republiky. (Kol. autorů 2003: 351).

V roce 1924 byl přijat zákon č. 124/1924 Sb. o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti, známý jako „tisková novela“, a na tento zákon navazující nařízení č. 125/1924 Sb. z. a n., jímž se provádějí některá ustanovení zákona o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti. Za závadný článek nesl odpovědnost redaktor, který dokazoval pravdivost zprávy. Pokud v takovém dokazování neuspěl, byl uznán vinným a hrozil mu trest odnětí svobody, peněžitý trest, povinnost bezplatně uveřejnit odsuzující rozsudek a odškodné poškozenému. (Kol. autorů 2003: 353). Ochrana proti křivému obvinění, utržení a urážkám na cti byla ještě více rozšířena zákonem č. 108/1933 Sb. z. a n., o ochraně cti, který nově přinášel možnost dovolávat se ochrany cti také periodickým tiskopisům. Nově byla také do zákona začleněna kumulace trestu za jednotlivá provinění v souvislosti s urážkami na cti uskutečněná obsahem tiskopisu. (Kol. autorů 2003: 357). Na zákon navázala vyhláška vydaná ministrem spravedlnosti č. 145/1933 Sb. z. a n. (tamtéž).

Události v Německu roku 1933 se odrazily na přijetí doplňujících zákonů na ochranu republiky a nových zákonů o mimořádných opatřeních. 23. července 1933 nabyl účinnosti zákon č. 124/1933 Sb. z. a n., kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky. Zákon rozšířil výčet provinění vedoucích k zastavení vydávání listů a stanovil, že listy vycházející pětkrát týdně lze zastavit na tři měsíce a listy vycházející třikrát týdně na šest měsíců.²⁴

²⁴ Zákon ze dne 10. července 1933, kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky [online][cit. 4. května 2010]. Dostupné z: < <http://www.koncelik.eu/zakon-124-1933/> >.

V červenci 1933 přijalo Národní shromáždění zákon č. 125/1933 Sb. z. a n., jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních ze dne 14. 4. 1920. Byl to právě tento zákon, který stanovil, že v době zvýšeného ohrožení republiky mohou být omezeny nebo dočasně zrušeny svobody zaručené ústavní listinou v paragrafech 107, 112, 113 a 116.²⁵ Současně přijalo Národní shromáždění zákon č. 126/1933 Sb. z. a n., tzv. malý tiskový zákon, který se zaměřoval na kolportáž tiskovin, nemravnost tiskovin a tiskové opravy a na němž „se v meziválečném Československu po celou dobu pracovalo“. (Blodigová, Köpplová, Sekera 2002: 50).

Nařízením č. 150/1933 Sb. z. a n. rozšířila vláda výčet přestupků a přečinů, které mohly vést k zastavení periodika a také prodloužila dobu, po kterou mohlo být vydávání periodika zastaveno. Účinnost tohoto nařízení byla prodloužena nařízením č. 157/1935 Sb. z. a n. a zrušeno bylo k 27. 7. 1937. (Kol. aut. 2003: 359).

Také v následujících letech vláda pokračovala v preventivních opatřeních omezujících vydávání potenciálně „nebezpečných“ tiskovin, například přijetím zákona č. 140/1934 Sb. z. a n. měnícím a doplňujícím zákon na ochranu republiky a zákony tiskové či přijetím nařízení č. 163/1934 Sb. z. a n. znovu rozšiřujícího výčet přestupků a přečinů, které mohly vést k zastavení vydávání periodické tiskoviny a prodloužující dobu, po níž mohlo být vydávání zastaveno. (Kol. aut. 2003: 360).

V květnu 1935 schválené nařízení č. 118/1935 Sb. z. a n. se týkalo povinných výtisků. Poprvé se objevila definice časopisu, jako „tiskovina, která vychází v obdobích, třeba nepravidelných; není jím však dílo vydávané v sešitech nebo ve svazcích, třeba v pravidelných obdobích, tvoří-li svým obsahem celek o sobě“. (Kol. autorů 2003: 362).

O rok později přijalo Národní shromáždění zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu. Paragraf 125 se týkal preventivní cenzury, jež se připouštěla v případě, že obsah ohrožoval zájmy obrany státu či zájmy republiky nebo jejích spojenců. Bylo přijato také rozhodnutí o zřízení ústřední cenzurní komise. Zákon platil téměř 25 let.²⁶

V červnu 1936 přijalo Národní shromáždění zákon č. 172/1936 Sb. z. a n., který prodlužoval účinnost některých ustanovení tiskových zákonů, především kolportáž

²⁵ Zákon ze dne 10. července 1933, jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních [online][cit. 4. května 2010]. Dostupné z: < <http://www.koncelik.eu/zakon-125-1933/> >.

²⁶ Zákon 131/1936 Sb. ze dne 13. května 1936 o obraně státu [online][cit. 4. května 2010]. Dostupné z: < <http://www.koncelik.eu/zakon-131-1936-obrana-statu/> >.

tiskopisů ohrožujících veřejný klid a pořádek, s nepravdivým či pravdu překrucujícím obsahem. (Kol. autorů 2003: 364).

23. září 1938 byla vyhlášena mobilizace a o tři dny později byla vytvořena Ústřední cenzurní komise. V prosinci 1938 nabyl účinnosti ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z. a n., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací. Podle článku II tohoto zákona rozšířila vláda nařízením č. 34/1939 Sb. z. a n. seznam tiskopisů, jejichž závadný obsah mohl být příčinou zákazu distribuce. (Kol. autorů 2003: 365).

Kontrola uplatňování těchto zákonů a nařízení vyžadovala zapojení kontrolních orgánů. Za první republiky byla nejrozšířenější metodou cenzurních zásahů konfiskace novin, a to nejčastěji proti tisku komunistů, klerikálů a německých nacionálů (Beránková, Křivánková, Ruttkay 1988: 78), a podle Končelíka (2008: 297) uplatňoval stát přísnější dohled také na cizojazyčný a bulvární tisk. Mimo konfiskaci se také přistupovalo k vypouštění nevhodných slov či textů, takže v novinách byly patrné bílé plochy po zásahu cenzorů. Trestalo se také finančními pokutami a zákazem prodeje tiskoviny. Obecné formulace podmínek pro zákaz kolportáže v tzv. malém tiskovém zákoně z roku 1933 dovolovaly státu vystupovat hlavně proti levicovému a fašistickému tisku. První výtisky periodického tisku musely být dodány ke kontrole na policejní ředitelství, případně na obecní úřad pro schválení a pokud byl obsah shledán závadným, došlo ke konfiskaci všech hotových výtisků.²⁷ (Blodigová, Köpplová, Sekera 2002: 50).

26. září 1938 bylo na zasedání ministerské rady rozhodnuto o zřízení Ústřední cenzurní komise²⁸, podléhající ministerstvu vnitra. Ministerstvo zformulovalo úkoly pro komisi a sdělilo je zemským úřadům zvláštní informací. Předběžnou tiskovou přehlídku prováděli úředníci tiskové dozorcí služby. Vznik Ústřední cenzurní komise znamenal změnu dosavadní cenzurní praxe a hlavně rozšíření působnosti a kompetencí cenzurních orgánů. (Pavlíček 2006: 264).

Po jmenování vlády Rudolfa Berana v prosinci 1938 došlo k dalším změnám v cenzurní praxi. Tisk podléhal Pokynům pro úředníky tiskové dozorcí služby při

²⁷ Policejní úředník označil pro něho „závadná“ místa a výtisk poslal na státní zastupitelství – cenzorem byl státní zástupce, který rozhodoval o závadnosti textu. Jeho rozhodnutí o konfiskaci schválil krajský soud a následně byly všechny hotové výtisky zabaveny. (Blodigová, Köpplová, Sekera 2002: 50).

²⁸ Ústřední cenzurní komise se mimo cenzuru tisku (periodický, neperiodický, domácí i zahraniční) zabývala také cenzurou zásilek, telegramů, divadel, filmů, aj.

vykonávání předběžné tiskové přehlídky, které byly vydány dne 19. prosince 1938. „Toto nařízení bylo dále doplněno výnosem ze dne 1. března 1939 a byl vyhlášen Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku.“ (Pasák 1975: 155). Druhá republika a její autoritativní režim pluralitním názorům tisku nepřál - na počátku roku 1939 nastala etapa zostřené cenzury vycházející mimo jiné i z požadavků nacistického Německa. Po zastavení tiskových orgánů KSČ na podzim 1938 byl na počátku roku 1939 zastavován také legionářský tisk a časopisy organizací (např. Učitelské noviny). Ke snížení počtu titulů došlo také z důvodu velkého slučování různých organizací a spolků. Postupně přestalo vycházet až 1900 časopisů. (Pasák 1980: 44).

Nacistická okupační správa demagogicky využila pro své účely zákona č. 131/1936 Sb. z. a n. – na ochranu republiky, původně určeného na obranu proti nebezpečí ze strany nacistického Německa.²⁹ Nařízením říšského protektora z 20. června 1939 byl zákon prodloužen, čímž okupanti „zlegalizovali“ předběžnou cenzuru a zákaz vydávání a rozšiřování tiskovin. (Pasák 1980: 43).

Jedna z prvních směrnic k řízení tisku vydaná po okupaci uplatňovala nařízení pro obsah tisku. „Bylo vydáno zvláštní opatření pro denní tisk, které zakazovalo podávat zprávy o dislokaci německé armády, dále nebylo dovoleno zveřejňovat zprávy o sebevraždách v souvislosti s novými politickými změnami. Tento zákaz se také týkal zpravodajství o zajišťování a zatýkání osob a kromě toho byla vyhlášena i přísná cenzura fotografií. Totéž se týkalo jakýchkoli zpráv nebo zmínek o činnosti gestapa. Zároveň měly být v tisku potlačeny jakékoli předčasné úvahy o příští organizaci českého národního života a mělo se v této souvislosti vyčkat rozhodnutí státního prezidenta dr. E. Háchy.“ (Pasák 1998: 66).

V rovině kontroly obsahu byla tedy uplatňována cenzura předběžná pomocí nařízení a pokynů Ústředí tiskové dozorcí služby v podobě tzv. Informací pro šéfredaktory. Předběžnou a průběžnou cenzuru pak v konkrétní redakci vykonával úředník zásahy do připraveného textu. „Závadná“, úředníkem vyškrtnutá místa nesměla z propagandistických důvodů zůstat bílá a musela být nahrazena textem, aby nebyla cenzura v textu zjevná. (Končelík, Cebe, Köpplová 2007: 276). Následná cenzura se projevovala trestem uděleným redakci či novináři. Ačkoli se nejednalo o oficiální cenzurní úřad pro český tisk, ovlivňoval skrze pokyny cenzorům a šéfredaktorům obsah

²⁹ NESG. Zákon na obranu státu platí ve prospěch Říše. In *Lidové listy*, č. 119, roč. VI. Ze dne 23. června 1939.

českého tisku Wolfgang Wolfram von Wolmar, vedoucí referátu tisku v oddělení kulturně politických záležitostí na Úřadu říšského protektora. Wolmar rozhodoval nejen, o čem se bude psát, ale také jak se o tom bude psát. Jako důsledek tvrdých cenzurních opatření ze strany okupantů se v redakcích vyvinula silná autocenzura, ale ani ta nezmírnila zásahy cenzurních orgánů. (Večeřa 2007).

V září 1939 byl vydán tzv. Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku. Jednalo se o tajný dokument, platný od 17. září 1939, podrobně konkretizující úkoly tisku. Hlavním činitelem odpovědným za jejich dodržování v redakci byl šéfredaktor, ale také úředníci tiskové dozorčí služby. Pokyny obsahovaly široký rejstřík nařízení, od „zakázaných“ konkrétních témat (např. zákaz zpráv o nezaměstnanosti a cenách uhlí) až po komentáře vztahu Německa a protektorátu. Jednalo se o závazný dokument platný po celou existenci protektorátu. (Pasák 1975: 165n.). Svoboda slova ovšem legislativně zanikla až v květnu 1941 vládní vyhláškou 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku. (Končelík 2008: 301).

Tvrdý dohled nad tiskem a postihy měly za následek zastavení 175 českých periodik v roce 1939, a to především v období tzv. „zostřené cenzury“ na počátku roku 1939. Do roku 1940 bylo postupně zastaveno dalších 300 českých novin a časopisů. Za celé období nacistické okupace bylo zastaveno celkem 1887 českých novin, časopisů a úředních listů. (Pasák 1980: 78).

2.2.2. Rozvoj tisku v období první republiky

Po ustavení samostatného československého státu se začal mediální systém rozvíjet nejen jako součást politické komunikace v Československu, ale také jako reprezentant československé státnosti. Významnými změnami prošla nejen struktura tisku, se vznikem mnoha deníků a časopisů³⁰, přelomem bylo ustavování médií veřejné služby, která měla mimo jiné i národně reprezentativní funkci.³¹ (Končelík 2008: 296).

Práce v médiích, především v intenzivně se rozvíjejícím tisku, který ve 20. a 30. letech oproti relativně „mladému“ rozhlasu stále zůstával hlavním představitelem

³⁰ Kupříkladu v Praze vznikl v roce 1920 deník Rudé Právo, v roce 1921 list Prager Presse a o rok později Lidové listy. (Beránková, Křivánková, Ruttikay 1988).

³¹ 28. října 1918 vznikla Československá tisková kancelář a 18. května 1923 bylo zahájeno pravidelné rozhlasové vysílání pro veřejnost provozované společností Radiojournal, předchůdkyní Československého rozhlasu.

veřejného mínění, se stala komplexnějším procesem, do něhož bylo zapojeno mnoho pracovníků, zpravodajských agentur a různých institucí. Důležitým faktorem vydávání tisku v Československu byla stranickost novin a jejich vazba na vydavatelské domy vlastněné politickými stranami. Jaké politické stanovisko ten který deník zastává, bylo zřejmé již z podtitulu názvu. Ve druhé polovině 20. let 20. století se zřetelněji rozvíjí také bulvární tisk. (Blodigová, Köpplová, Sekera 2003: 14).

Ve 20. letech 20. století vznikaly v Československu tiskové koncerny, zaznamenávající výrazný rozvoj především dále ve 30. letech. Největším tiskovým koncernem byla akciová společnost Melantrich vydávající tisk národně socialistické strany, dále tiskové podniky Novina navázané na agrární stranu a koncern Pražské akciové tiskárny, jež vydával listy strany národně demokratické. Lidová strana byla spojena s tiskařským podnikem Československá akciová tiskárna. Významným koncernem byl ve 30. letech 20. století koncern Tempo Jiřího Stříbrného, který vydával senzacechtivý, bulvární tisk. (Beránková, Křivánková, RuttKay 1988: 55).

Nejsilnější stranou na konci 20. let minulého století byla podle výsledků voleb v roce 1929 Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu, neboli agrární strana, jejímž ústředním tiskovým orgánem byl deník Venkov (večerní vydání vycházelo pod názvem Večer). Struktura tisku agrární strany byla velmi diferencovaná, což straně umožňovalo oslovit široké vrstvy obyvatelstva a vybudovat si tak mohutnou voličskou základnu. Agrární strana celkem vydávala devět deníků, 32 týdeníků, tři měsíčníky a jeden čtvrtletník. (Beránková, Křivánková, RuttKay 1988: 168). Ústředním deníkem druhé nejsilnější strany konce 20. let 20. století, Československé sociálně demokratické strany dělnické, bylo Právo lidu. Také sociální demokracie disponovala širokým rejstříkem tiskovin – 70 politickými listy, z toho bylo pět deníků.³² Strana také vydávala mnoho časopisů odborových, zájmových atd. Československou stranu národně socialistickou, propojenou s nejsilnějším vydavatelským koncernem Melantrich, reprezentoval ústřední deník České slovo. Dále v roce 1929 vydával Melantrich kupříkladu deníky Telegraf a Večerní České slovo, od roku 1936 také deník A-Zet. Ústřední deník Komunistické strany Československa, jež vyšla z voleb 1929 jako čtvrtá nejsilnější, představovalo Rudé právo, jehož večerní vydání se do roku 1934 jmenovalo Rudý večerník. Československá strana lidová vydávala jako svůj

³² Duch novin, č. 11, listopad 1930, str. 294. In Beránková, Křivánková, RuttKay (1988: 159).

ústřední tiskový orgán deník Lidové listy, dále například deníky Lid a Pražský večerník. Ústřední list každé z jmenovaných politických stran vycházel v dalších mutacích pro velká československá města a strana obvykle také vydávala nějaký společenský list či časopis.³³ (Beránková, Křivánková, Ruttkey 1988).

Ačkoli stranická příslušnost periodik k určité politické straně či stanovisku byla za první republiky zřetelnou praxí, vazba na politickou stranu ovšem nebyla nutnou podmínkou existence novin či jejího vlivu, dařilo se i tisku bez přímé politické podpory. (Blodigová, Köpplová, Sekera 2003: 14). Mezi takovými, tzv. nezávislými listy vynikaly Lidové noviny, Národní politika, Národní osvobození a Tribuna. Pasák (1980: 30) v souvislosti s inklinací listů k politickým stranám upozorňuje nejen na význam „stranictví politického, tj. novin jako tiskového orgánu politických stran, popř. hospodářských a kulturních institucí, ale také stranictví věcného, tj. stanoviska novin k událostem.“ Již sám název listů Tribuna či Národní politika vypovídá o tom, že se listy již při svém ustavení chtěly vyjadřovat k politickým otázkám.

Tisk první republiky se nesl ve znamení novinářské práce mnoha výrazných osobností, jako byli Karel Čapek a Milena Jesenská působící ve 20. a 30. letech 20. století v Lidových novinách nebo Ferdinand Peroutka řídící nezávislý týdeník Přítomnost. Československý tisk první republiky cítil potřebu reflektovat svůj vývoj a stanovovat své úkoly - v roce 1928 zakládá Oskar Butter novinovědný časopis Duch novin. První republika poskytovala prostor pro působení mnoha novinářských spolků, jejichž členská struktura se nezřídka překrývala, často se mezi sebou slučovaly. (Blodigová, Köpplová, Sekera 2002).

Na počátku 30. let 20. století bylo Československo stejně jako jiné kapitalistické státy poznamenáno světovou hospodářskou krizí projevující se v průmyslové, agrární a finanční rovině. Velká hospodářská krize měla postupně v Evropě dopad také politický, což se projevilo například v Hitlerově volebním vítězství v Německu v březnu 1933. Československá vláda v čele s Janem Malypetrem začala uplatňovat důslednější zásahy proti veškerým možným rizikům pro stát, což vyústilo v přijetí již zmíněného zákona č. 125/1933 Sb. z. a n. a zákrokům proti fašistickému a komunistickému tisku. Na podzim

³³ Např. agrární strana vydávala čtrnáctideník pro ženy Česká selka a časopis Český zemědělec, sociální demokracie Nový hlas, Česká strana národně socialistická časopis Hvězda, komunisté časopis pro ženy Komunistka, lidovci vydávali časopis pro dělníky Práce. (Beránková, Křivánková, Ruttkey 1988).

1933 byly dočasně zastaveny téměř všechny komunistické deníky. (Beránková, Křivánková, Ruttkey 1988: 38).

17. září 1938 vydala československá vláda nařízení, které uplatňovalo tzv. mimořádná opatření na celé území státu po dobu tří měsíců, čímž vláda dosáhla zavedení systematické kontroly všech tiskovin opatřených povinnými údaji (impresem) před jejich uveřejněním, potažmo tedy preventivní cenzury. (Pavlíček 2006: 263).

23. září 1938 vyhlásila československá vláda brannou pohotovost státu. O tři dny později byla při ministerstvu vnitra utvořena Ústřední cenzurní komise. (Bednařík 2007: 34). 29. září 1938 bylo v Mnichově rozhodnuto o odstoupení pohraničních území Československa Německu. Pro svět znamenalo toto rozhodnutí relativní mír, pro malé středoevropské země naopak naprosté zhroucení záruk bezpečnosti a lhostejnost velkých států k osudu malých národů. (Pasák 1998: 9).

2.2.3. Tisk v období druhé republiky

Období mezi 29. září 1938 a 16. březnem 1939 se označuje jako druhá republika – jedná se o období, v němž nastala hluboká mravní a politická krize národů Československa. „Průvodními jevy existence pomnichovské republiky byly vnitropolitická krize, pocity rozhořčení, deprese, únavy, apatie a zklamání.“ (Pasák 1998: 11). Začali se hledat viníci Mnichova.

„Vedoucí představitelé „Hradu“ se stali terčem nechutných tiskových kampaní – tisk cítil potřebu ukázat na viníka. Podle extremistického fašistického tisku to byl především Beneš a Židé, Polední list rozpoutal politickou kampaň pod heslem „Odbenešit“.“ (Pasák 1998: 12). Za útoky stáli nejen čeští fašisté a jejich tisk, ale také militantní nacionální pravice a ti, kteří měli blízko k dosud vládnoucí agrární straně či stoupenci bojovného integrálního katolicismu. Odkaz demokratických hodnot vyznávaných Tomášem Garriguem Masarykem byl po „Mnichovu“ rázně odmítnut. Kořeny české státnosti začaly být hledány v historickém spojení českých zemí se Svatou říší římskou národa německého. Především integrální katolíci sdružení kolem týdeníku Národní obnova chtěli navázat na svatováclavskou tradici v českých dějinách. Římskokatolická církev se čím dál více stávala „konstitutivní státotvornou silou druhé republiky“. (Gebhart, Kuklík 2004: 183).

20. října 1938 byla oficiálně zastavena činnost Komunistické strany. Vedení Československé sociální demokracie vyhlásilo 25. října rozpuštění strany a přípravu vzniku Národní strany práce - došlo tak k reorganizaci levice a vznikla Národní strana práce tvořená sociálními demokraty a částí národních socialistů, v rámci které „rozpuštění“ komunisté získali určitý vliv. Vedle Národní strany práce vzniklo uskupení Národní jednoty (agrární strana, lidovci, větší část národních socialistů, živnostenská strana, Národní sjednocení, Národní liga a Národní obec fašistická). Spolu se zastavením činnosti KSČ došlo také k ukončení vydávání komunistického tisku, jako bylo Rudé právo či Haló noviny. Stejně tak přestal vycházet sociálnědemokratický tisk. (Končelík 2008). Právo lidu od 1. ledna 1939 změnilo název na Národní práce.

Byla to právě Strana národní jednoty, která reálně uplatňovala svou moc ve státě a pustila se do „očistění“ národní kultury od všech nežádoucích vlivů, a tisk jí v tom vydatně pomáhal. Podporoval jazykový purismus³⁴, k němuž vybízela, skandalizoval směřování první republiky, útočil na veřejně činné intelektuály příslušející k liberálnímu a demokraticko levicovému proudu a jejich díla pod heslem očisty národní kultury. Tuto tendenci zastávaly deníky jako Polední list, Venkov, Večer, Národní noviny, Expres či Národní politika i kulturně politické časopisy jako Národní obnova, Tak, Cesta, Akord, Řád, Lumír nebo Znova. Ať už tyto časopisy zaujímaly jakékoli východisko kritiky poměrů první republiky, spojovalo je „programové odmítnutí ideálů humanitní demokracie první republiky“. (Gebhart, Kuklík 2004: 192).

Vzrůstající nacionalismus se nemohl explicitně obracet proti Němcům, mířil tedy především na Židy jako nositele němectví v Československu. „Když se potom i v polooficiálním tisku SNJ³⁵ (ve Venkovu i Večeru) objevily články, jež označovaly Židy za přímou a nepřímou příčinu katastrofy ČSR, byl to pro mnohé spisovatele a kulturní činitele židovského původu popud, aby zvolili cestu odchodu.“ (Gebhart, Kuklík 2004: 195).

Nacionalistické naladění společnosti ještě více prohloubilo konflikty mezi Čechy a Slováky. 6. října 1938, tedy pouhý týden po Mnichově, byl na schůzi výkonného výboru Hlinkovy slovenské lidové strany přijat „Manifest slovenského národa“, vyhlášující autonomii Slovenska. Ostatní slovenské politické strany se

³⁴ Na konci listopadu 1938 vypsaly časopisy Večer soutěž, v níž měli čtenáři navrhovat počestná jména ulic. (Gebhart, Kuklík 2004: 184).

³⁵ Zkratka pro Stranu národní jednoty.

k manifestu připojily tzv. Žilinskou dohodou a byla jmenována slovenská autonomní vláda s Jozefem Tisem v čele. (Pasák 1998: 11). Češi byli nuceni opustit Slovensko a odstěhovat se zpátky do Čech. 5. října abdikoval prezident dr. Edvard Beneš a 30. listopadu byl zvolen prezidentem dr. Emil Hácha.³⁶ (Uhlíř 2002: 9).

Autoritativní uchopení státu se projevilo také v omezování tiskové svobody – ustavení preventivní cenzury a časem také zákazy vydávání tisku. Jak již bylo řečeno, ukončení činnosti Komunistické strany bylo doprovázeno zákazem vydávání příslušného stranicky vázaného tisku, jako bylo Rudé právo.

2. listopadu 1938 ztratilo Československo další území ve prospěch Maďarska. Územní ztráty představovaly pro Československo ztrátu 40 % průmyslu, narušeny byly železniční tahy a vnitrostátní doprava. (Pasák 1999: 220). Německo vyvíjelo na Československo neustálý nátlak, výhrůžky a vydírání. Vláda v čele s Rudolfem Beranem ve svém úsilí o záchranu zbylého území Československa a na obranu před začleněním země do Německé říše uplatňovala autoritářský režim a činila Německu spoustu ústupků. Český tisk dále pokračoval na vlně antisemitismu, což vyhovovalo přání Německa a českým fašistům, ale toto směřování ohrožovalo obchodní vztahy se západními zeměmi, což představovalo v ekonomické situaci, v níž se Československo právě nacházelo, velké riziko. „Proto se v prosinci a hlavně v lednu začaly v tisku objevovat texty varující před radikalismem v řešení židovské otázky, který by mohl mít negativní vliv na československý export.“ (Bednařík 2007: 38).

21. ledna 1939 jednal ministr zahraničních věcí František Chvalkovský v Berlíně. Německá strana nebyla spokojena s vyjadřováním v tisku, byla proto posílena cenzurní činnost. Předseda vlády Rudolf Beran vyjádřil požadavky nacistů 29. ledna 1939 na brněnském sjezdu Mladé Národní jednoty: „Je nutno zvláště dáti mimořádný pozor na tisk, brožury, na letáky, na projevy na schůzích.“ (Pasák 1980: 44).

Separatismus Slovenska neustále nabýval na síle, představitelé Slovenska začali vyjednávat s Německem svou nezávislost. Beranova vláda se rozhodla vojensky zakročit, prezident Hácha odebral členům slovenské autonomní vlády pravomoci a sesadil dr. Jozefa Tisa. 10. března 1939 bylo na Slovensku vyhlášeno stanné právo. (Pasák 1998: 15). 14. března 1939 odjížděli prezident Hácha s ministrem zahraničních

³⁶ Podle Ústavy Česko-slovenské republiky měl být nový prezident zvolen do 14 dnů. Najít vhodného kandidáta ovšem nebylo jednoduché. (Uhlíř 2002: 10).

věcí Františkem Chvalkovským do říše na schůzku s Hitlerem s přesvědčením, že se bude jednat o situaci na Slovensku. K žádnému jednání nedošlo, Hitler Háchovi v noci 15. března sdělil, že za pár hodin dojde k obsazení českých zemí. (Uhlíř 2002). 15. března 1939 vpadly oddíly Třetí říše na české území – české země byly obsazeny během jediného dne.

2.2.4. Řízení a struktura legálního tisku Protektorátu Čechy a Morava

Na první hodiny okupace 15. března 1939 byl schopen zareagovat rozhlas, nikoli však český tisk. Okupace byla překvapením pro Čechy, Židy i Němce žijící v Československu, zatímco však Němci projevovali nadšení, Češi a Židé prožívali sklíčení a strach. Německá strana dokument podepsaný mezi Hitlerem a Háchou označovala jako dobrovolný krok české strany, kdy se Češi svěřují pod ochranu říše, a okupaci jako logický důsledek tohoto kroku. Důležitý pro německou propagandu byl dojem dobrovolnosti na české straně. (Pasák 1998). Ze stejných propagandistických důvodů nedošlo v prvních hodinách okupace k žádným rozhodnutím za účelem omezení nežádoucích reakcí ze strany médií. (Uhlíř 2002). Ačkoli se při podepisování prohlášení v Berlíně Hácha a Chvalkovský zavázali, že „ve veřejných projevech, v tisku, divadle, rozhlase bude zachována plná zdrženlivost“ (Pasák 1980: 48), médiím tento příslib nebyl zatím znám, což se projevilo v jeho prvních reakcích. „Český a slovenský tisk popisovaly berlínské jednání různým způsobem. Zatímco podle české verze byla okupace způsobena jednostranným a násilným rozhodnutím A. Hitlera, líčilo německé zpravodajství celý průběh jako dvoustranný akt vzniklý na základě vzájemné dohody mezi dr. Háchou a Hitlerem.“ (Pasák 1998: 22). Na rozdíl od samotných redakcí deníků ovšem do ČTK a do Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady byli ihned dosazeni komisaři kontrolující dodržování zákazu přijímání zpráv ze zahraničí, s výjimkou zpráv převzatých od Deutsches Nachrichtenbureau pro vnitrozemská vydání. (tamtéž).

16. března byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava.³⁷ Němci začali rozvíjet svou propagandu již v prvních dnech po vyhlášení protektorátu kontrolou informačních

³⁷ Ačkoli byla Protektorátu Čechy a Morava v článku 3 Výnosu ze 16. března oficiálně zaručena autonomie, její formulace byla natolik vágní, že ponechávala prostor zakročit ze strany Říše prakticky

toků a v ideologické rovině rozbíjením dějinného mýtu českého národa. (Maršálek 2002: 148).

17. března byla v Praze na příkaz říšského tiskového úřadu zřízena prozatímní německá služebna pro tisk přímo podléhající šéfu civilní správy Konradu Henleinovi, která fungovala do dubna 1939 a jejímž úkolem bylo „usnadnit tisku Protektorátu Čechy a Morava přechod do nových poměrů“. (Pasák 1998: 65). Německá služebna pro tisk v čele s Oscarem Ulrichem byla nadřizena tiskovému odboru Předsednictva ministerské rady.

Protektorát Čechy a Morava fungoval systémem rozdělení moci mezi autonomní českou správu a Úřad říšského protektora. Říšským protektorem byl jmenován Konstantin von Neurath³⁸. Funkci státního sekretáře v Úřadu říšského protektora vykonával Karl Hermann Frank³⁹. Výnosem z 18. září 1940 byl Úřad říšského protektora rozdělen do čtyř částí, přičemž oddělení IV se zabývalo kulturní politikou a řídil je Karl von Gregory⁴⁰. (Brandes 2000: 39). Pod kulturní politiku spadalo také řízení médií.

Protektorátní tisk lze z hlediska jeho zakotvení rozdělit na tisk legální a ilegální. Legální tisk představoval tisk zahraniční distribuovaný na území protektorátu a tisk vydávaný na území protektorátu – buď českými nebo německými institucemi a organizacemi. Legální protektorátní tisk vydávaný českými institucemi podléhal zevrubné kontrole. Ilegální tisk představoval tisk komunistického a nekomunistického odboje. Pokud ten který list neměl vycházet ilegálně, nezbylo redakci než přistoupit na oficiální politickou linii okupantů. (Pasák 1975: 153). Pasák (1980, cit. v Končelík 2008: 302) upozorňuje, že pro tisk vydávaný německými organizacemi na území protektorátu platila z pochopitelných důvodů jiná, méně přísná pravidla.

kdykoli. Srov. Brandes 2000. Mnozí historici poukazují na nelegitimitu okupace a vyhlášení protektorátu používáním specifických spojení, např. Pavel Večeřa (2007) považuje vznik protektorátu za „quasi-legalizaci“ okupace.

³⁸ Konstantin von Neurath (1873-1956) byl říšským ministrem zahraničí v letech 1932-1938, 18. 3. 1939 – 25. 8. 1943 říšským protektorem v Čechách a na Moravě. V září 1941 byl poslán na zdravotní dovolenou a zastupujícím říšským protektorem se stal Reinhard Heydrich. Po Heydrichově smrti 4. 6. 1942 následkem atentátu se protektorem stal Kurt Daluege.

³⁹ Karl Hermann Frank (1898-1946) byl státním tajemníkem Úřadu říšského protektora po celou dobu okupace.

⁴⁰ Karl von Gregory (1899-1944) byl do roku 1938 tiskový atašé německého velvyslanectví v Praze, mezi lety 1939 a 1942 přednosta kulturně politického oddělení Úřadu říšského protektora.

Na straně autonomní české správy dozíral nad tiskem vedoucí Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady Zdeněk Schmoranz⁴¹, jeho zástupcem se stal Ctibor Melč⁴². Po Zdeňkovi Schmoranzovi převzal v srpnu 1939 řízení tiskového odboru Předsednictva ministerské rady Arnošt Bareš, po něm v září 1939 František Hofman a v roce 1941 Ctibor Melč. (Končelík 2008).

Po zrušení vojenské okupační správy dne 15. dubna 1939 spadal český tisk pod kontrolu tzv. Pressegruppe, skupiny pro tisk podléhající IV. oddělení Úřadu říšského protektora, v jejímž čele stál od června 1939 Wolfgang Wolfram von Wolmar. Funkce přednosty tiskového odboru podléhala dvěma vlivům současně – českému ministerskému předsedovi, ale zároveň také šéfovi skupiny pro tisk, tedy Wolframovi von Wolmarovi. „Rozhodovací pravomoci Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady však byly v praxi značně zredukované a v podstatě se omezovaly na tlumočení pokynů německých úředníků pověřených řízením médií.“ (Končelík 2008: 300).

Již 17. března 1939 byl vydán výnos o nové organizaci tiskové služby, jež zřizoval Ústředí tiskové a dozorčí služby při Tiskovém odboru Předsednictva ministerské rady. Tisková dozorčí služba, prakticky cenzurní orgán, vydávala tzv. Informace pro šéfredaktory denních listů, což byla závazná nařízení, o čem smějí a nesmějí média psát, úředníci tiskové a dozorčí služby dosazení do redakcí byli napojeni na okresní nebo policejní úřad a předávali tiskové pokyny a prováděli cenzuru médií. S nástupem Wolframa von Wolmara se cenzura zpřísnila. Na Wolmarovo nařízení se konaly pravidelné tiskové konference – schůzky se šéfredaktory a redaktory politických či hospodářských rubrik,⁴³ kterých se sám Wolmar účastnil a při nichž hodnotil konkrétní práci novinářů, vytýkal „chyby“ (respektive vyhrožoval) a především uděloval instrukce, o čem je nutné psát. (Končelík, Köpplová, Kryšpínová 2003). Konference se konaly jednou týdně pro deníky a jednou měsíčně pro týdeníky. Skupina pro tisk Wolframa von Wolmara sídlila přímo v budově Tiskového odboru

⁴¹ Zdeněk Schmoranz (1896-1942): od prosince 1938 do srpna 1939 byl přednostou Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady, v srpnu 1939 zatčen z důvodu účasti v legální zpravodajské organizaci, již vybudoval.

⁴² Ctibor Melč (1892-1978): od roku 1939 zástupcem Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady, od května 1941 jeho šéfem. Mezi lety 1942 a 1945 vedoucím II. sekce ministerstva školství a osvěty.

⁴³ „Vedle šéfredaktorů udržovali pravidelný kontakt s Wolframem von Wolmarem vybraní redaktori z Poledního listu (Werner, Dörfel), z Melantrichu (Lažnovský) a z Vlajky (Šourek a Brikcius).“ (Pasák 1998: 129).

Předsednictva ministerské rady a byla zároveň nevyšším cenzurním úřadem pro český tisk. (Pasák 1998).

Za nedlouho po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se zformovalo nové politické uskupení Národní souručenství,⁴⁴ jehož nejvyšší orgán, tzv. Výbor Národního souručenství, se skládal především z méně exponovaných členů politických stran druhé republiky. Oblasti působení byly v Národním souručenství taktéž rozděleny stranickopoliticky v návaznosti na sféry vlivu jednotlivých stran za druhé republiky, a tak zatímco agráři v Národním souručenství „zabrali“ výbor pro zemědělské otázky, tisku a propagandy se chytli stoupenci Stříbrného Národní ligy. (Brandes 2000: 53). Legální český denní tisk pak vždy nesl v podtitulu „List Národního souručenství“.

Výnos Konrada Henleina z 24. března 1939 upravující podmínky vydávání tisku obsahoval také zákaz zcizovat nakladatelské podniky a tiskařské závody. (Pasák 1980: 49). Vydavatelské domy tak zůstaly pod vlivem bývalých druharepublikových stran: nakladatelství Melantrich tedy přes různé výbory zůstalo ve spojení s bývalými národními socialisty a vydavatelský podnik Novina s agráři.

Německá strana podporovala česká periodika příklánějící se na stranu okupantů – např. časopis organizace Vlajka. (Brandes 2000: 56). Legální denní tisk se stal tribunou oficiální nacistické politické linie. Denní tisk byl nucen podporovat oficiální ideologii v naprosté míře, zatímco zájmové, vědecké, odborové či církevní časopisy, tedy nepolitický tisk, nebyly z tematických důvodů nuceny neustále potvrzovat svou oddanost režimu. „Ještě koncem března 1939 vydal tiskový odbor předsednictva ministerské rady nařízení zakazující zveřejňovat úvahy o zřízení Protektorátu Čechy a Morava a jeho státoprávním postavení.“ (Pasák 1980: 50). Během prvních měsíců okupace okupační správa „pročist’ovala“ české tiskové prostředí a došlo k zastavení mnoha tiskovin, jak bylo již zmíněno dříve. Zároveň se ovšem okupanti snažili budít dojem „normality“, k čemuž jim pomáhala relativní „pestrost“ denního tisku. (Večeřa 2007: 256).

Ovšem i legální tisk podřízený nacistické ideologii se často snažil povzbuzovat české národní vědomí. Využíval k tomu významná data dějin československého státu a českého národa, jako například výročí narození a úmrtí velkých Čechů. Jak dodává

⁴⁴ Národní souručenství, ustavující se v březnu a dubnu 1939, bylo jedinou legální politickou institucí českého národa v Protektorátu Čechy a Morava. Ačkoli členská základna byla masová, jednalo se o „papírovou organizaci“, vzniklou z důvodu „národně sebezáchovného“. (Večeřa 2005: 1091).

Brandes (2000: 94), noviny sice neustále zdůrazňovaly nutnost respektovat svrchovanost říše, ale i „závazek říše uznávat českou národnost a zaručit jí svobodný rozvoj“. „Zasahování říšského protektora do autonomie protektorátu je zajisté jen přechodného charakteru,“ psalo se tu, a „nepochybně ustane, jakmile budou do všech důsledků uskutečněny dané záruky týkající se vnitřní autonomie“. (tamtéž). Noviny využívaly různých grafických prvků, jak tvrdí Brandes (2000: 95) „podle staré praxe z rakouských dob“, pomocí nichž mohly zesměšnit říši či jinotajně čtenářům sdělovat svůj „opravdový“ názor na oficiální politiku. Skutečné smýšlení mnoha novinářů se projevovalo v záblescích parodie a jazykových nuancí, které jim pod rouškou loajality dovolovaly zesměšnit okupanta. (Večeřa 2007: 257).

11. června 1939 byl ustaven Národní svaz novinářů, jeho předsedou byl zvolen František Bauer.⁴⁵ Svaz vznikl sloučením pěti nejvýznamnějších novinářských spolků meziválečného Československa. (Cebe 2010: 38). V prvních měsících protektorátu se pod vedením Bauera snažil podporovat i rodiny zatčených novinářů (Bauer byl ovšem v roce 1940 z funkce předsedy odvolán). Postupně svaz ovládli aktivističtí novináři, v únoru 1942 se vedoucím Národního svazu novinářů stal Vladimír Krychtálek, člen „aktivistické sedmičky“. Národní svaz novinářů sdružoval novináře loajální k režimu a stal se „výrazným projevem (různě motivované) služebnosti části české novinářské obce“. (Blodigová, Köpplová, Sekera 2002: 62).

Jmenování Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora⁴⁶ znamenalo zlom v dosavadním „zacházení“ s protektorátem ze strany říše. Již tak časté zatýkání a popravy ještě vygradovaly, nastalo období ještě silnějšího teroru. Heydrich se rozhodl pro převychování českého národa a jeho germanizaci, případně pro vyhlazení nepřizpůsobivých Čechů. Pokud byla ve výnosu o protektorátu z března 1939 jmenovaná autonomie pouze iluzorní, Heydrich dal jasně najevo, že jakýkoli její nejmenší náznak tvrdě potlačí, což se projevilo v omezení pravomocí protektorátní vlády, v lednu 1942 jmenoval novou, změnil strukturu ministerstev. Veřejný politický život byl odevzdán plně do rukou jedné z nejvýznamnějších osob v nové vládě, ministra školství a osvěty Emanuela Moravce. Moravec si dal za úkol ideologickou

⁴⁵ František Bauer byl příkladem legálně působícího novináře zapojeného do odboje, stejně jako další, například Václav König či Zdeněk Schmoranz.

⁴⁶ Konstantin von Neurath byl poslán na tzv. zdravotní dovolenou, neboť Hitlerovi došla trpělivost s nedostatečně tvrdým potíráním českého odboje, nicméně von Neurathovu demisi odmítl přijmout. Srov. Pasák 1998.

převýchovu českého národa v oddané podporovatele říše a oficiální tisk mu v tom značně pomáhal. (Pasák 1998). To byl konec politiky pasivní loajality, vyžadoval se aktivismus. Karl von Gregory byl na jaře 1942 vystřídán Martinem Paulem Wolfem a v říjnu 1943 se ujal funkce vedoucího Pressegruppe Artur Söhnel.⁴⁷ (Končelík 2008: 301).

Pro novinářskou profesi představovalo období protektorátu těžkou zkoušku. Novináři pracovali na exponovaných místech.⁴⁸ Novinařina jako zdroj obživy v protektorátu znamenala práci v legálním, kolaborujícím tisku. Míra stranění, přestože podpora režimu byla povinná, se mezi jednotlivými listy lišila. Pasák (1980: 47) si klade otázku, zda legální protektorátní tisk pomáhal utvářet veřejné mínění českého lidu nebo zda vztah mezi kolaborujícím tiskem a českým obyvatelstvem kopíroval rozpor mezi kolaborační politikou a veřejným míněním, které bylo vůči okupantům značně nepřátelské. V odpovědi na tuto otázku se přiklání k nedůvěře českého národa k legálnímu protektorátnímu tisku a jeho snaze nenechat se jím ovlivnit.

2.2.5. Ilegální český tisk v Protektorátu Čechy a Morava

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a uplatnění všech omezujících opatření bylo v protektorátu mnoho nezaměstnaných, často bývalých úředníků a zaměstnanců z odtržených území či ze Slovenska. Hlavně 30 000 vojáků z povolání a riziko jejich možné vzpoury dělalo německým úřadům starosti, proto se je snažilo umístit do různých zaměstnání či je přímo finančně podporovalo, což oproti jejich dřívějšímu vlivu pro ně mohlo být jen chabou útěchou. Zákaz činnosti pocítili zástupci mnoha povolání, jejichž působení by mohlo komplikovat správu protektorátu okupanty. Mezi obtížně zaměstnatelné patřili bývalí čeští diplomaté, poslanci nebo novináři. Po zavření českých vysokých škol na podzim 1939 ke všem těmto lidem přibyli také vysokoškolští pedagogové, jimž bylo zakázáno učit i vědecky bádát. Také hromadné rozpouštění nejrůznějších spolků a organizací a zabavování jejich majetku, kromě profesních organizací a hospodářských svazů, z vůle Úřadu říšského protektora po

⁴⁷ Mimo jiné také kvůli korupci jak Karla von Gregoryho, tak Wolfganga Wolframa von Wolmara.

⁴⁸ Proto také tresty novinářů po skončení války sloužily jako exemplární případ v rámci vyrovnávání se s obdobím protektorátu.

červenci 1939 se stalo dalším důvodem, proč se začít aktivně podílet na odboji - výše uvedené profese se snažily nezapomenout na demokratické tradice první republiky a odmítaly se bez boje podříditi totalitnímu režimu. Především z těchto lidí se formovalo mnoho ilegálních odbojových skupin, z nichž po létě 1939 vykrytalizovaly tři nejvlivnější odbojové organizace, silně vázané na zahraniční emigraci vedenou E. Benešem, a to Politické ústředí, Obrana národa a Petiční výbor Věrní zůstaneme. Na odboji se také podílela ilegální Komunistická strana Československa a Národní hnutí pracující mládeže – obě tyto organizace vzešly z politické platformy. (Brandes 2000: 66).

Politické ústředí byla organizace napojená na bývalé představitele druhorepublikových politických stran, Národní souručenství i členy protektorátní vlády. Funkce generálního tajemníka Politického ústředí se chopil bývalý profesor historie na bratislavské univerzitě Vladimír Klecanda. Zpočátku byla aktivita Politického ústředí ovládána především osobnostmi vzešlymi z předválečné politiky. (Brandes 2000: 71).

Obrana národa postupně vznikala spojováním vícero důstojnických organizací a spolků bývalého československého ministerstva obrany. Obrana národa již v prvním roku okupace zaujala klíčové postavení v odbojovém hnutí a zaštiťovala ilegální časopis *V boj*, jež financovala a silně ovlivňovala i redakčně. (Brandes 2000: 76).

Petiční výbor Věrní zůstaneme⁴⁹ byl z velké části složen z prvorepublikových sociálních demokratů, kteří v první polovině 30. let formovali uvnitř strany opozici, později zaujali v rámci strany jednotné protifašistické stanovisko. (Brandes 2000: 72). Petiční výbor Věrní zůstaneme se podílel v určitých obdobích podílel na přípravě i kolportáži časopisu *V boj*, vydával také tzv. detektivky.

Komunistická strana Československa začala ihned po svém oficiálním rozpuštění za druhé republiky budovat ilegální stranu. Gestapo hned 15. března vyvinulo mohutnou zatýkačí akci namířenou také proti německým emigrantům a českým komunistům,⁵⁰ což byla pro organizaci rána, již ovšem překonala. Ilegální komunistická strana dále pokračovala ve vydávání svého ústředního listu, první číslo

⁴⁹ Název Petičního výboru byl odvozen ze závěrečného zvolání prezidenta Beneše nad rakví Tomáše Garrigua Masaryka. (Brandes 2000).

⁵⁰ Jednalo se o tzv. „Akci mříže“ (německy Aktion Gitter), kdy bylo během pár týdnů zadrženo 4639 osob. Ačkoli velká část jich posléze byla propuštěna, zůstalo ve vazbě nakonec 1228 osob. (Brandes 2000: 31).

ilegálního Rudého práva vyšlo počátkem srpna 1939 a poslední 1. května 1945. (Beránková, Křivánková, Ruttkay 1988: 299).

Národní hnutí pracující mládeže byla „mládežnická organizace převážně sociálnědemokraticky orientované Národní strany práce pomnichovského období“. (Brandes 2000: 87). Vznikla v listopadu 1938, desetičlenný ústřední výbor tvořili čtyři sociální demokraté, čtyři národní socialisté a dva komunisti. Po okupaci přešla organizace do ilegality. Základna Národního hnutí pracující mládeže byla tvořena až 20 000 členy, a tak se zařadila mezi největší ilegální skupiny protektorátu. Své politické stanovisko Národní hnutí pracující mládeže vyjadřovalo skrze časopis Informační služba národního osvobození – ISNO. Za první čtvrtrok po okupaci vyšlo 7 čísel, jejichž obsah byl orientovaný ve prospěch Sovětského svazu. V únoru 1940 gestapo pozatýkalo 11 funkcionářů Národního hnutí pracující mládeže, v březnu 1940 dalších 1907 předáků a v květnu 1940 zbytek organizace, kterého se dopátralo; aktivita organizace tím skončila. (Brandes 2000: 88).

Stručné nastínění nejdůležitějších ilegálních odbojových organizací umožňuje vytvořit si představu o zázemí ilegálního tisku. Ilegální tisk by však neměl být chápán jen jako vedlejší, doprovodný produkt akcí odboje. Byl často rozhodujícím iniciátorem ilegální rezistenční činnosti, neboť to byli právě tvůrci a vydavatelé těchto tiskovin a kolportážní sítě, kolem nichž se pak zformovala odbojová organizace. (Kuklík 2000: 103).

Ilegální tiskoviny hnutí národního odboje, nejčastěji letáky a časopisy, si v propagandistickém přístupu nezdaly s legálním protektorátním tiskem. Odbojový tisk si kladl za cíl burcovat obyvatelstvo k odporu, nikoli podávat informace. Samotné názvy tiskovin vypovídají mnohé o propagandistickém účelu, např. Všem věrným Čechům nebo Deset přikázání Čecha. (Kuklík 2000).

Odbojový tisk chtěl probouzet obyvatelstvo z letargie, podporoval československou exilovou vládu a očerňoval okupanty a jejich spojence. Jednotlivá vydání přicházela s jasnými pokyny pro obyvatelstvo, ať už se jednalo o výzvy k nevyvěšování říšských vlajek ve svátky Třetí říše nebo o vyzývání k bojkotům a manifestacím. Účast mnoha lidí na takových manifestacích svědčí o tom, že tyto výzvy padaly na úrodnou půdu.⁵¹ Pokud odbojový tisk neměl ambice informovat obyvatelstvo

⁵¹ Například masové manifestace 28. října 1939. (Kolektiv autorů 1986).

ve smyslu zpravodajství, ilegální Rudé právo bylo ještě více ideologicky zaměřené a nehlásalo nic než propagandu. Logickým důsledkem tohoto stanoviska byl naprosto nepatrný vliv na nekomunisticky smýšlející lid.⁵² (Brandes 2000). Odpolitizování života českého obyvatelstva nechávalo prostor pro propagandu vyzývající k zachování národní identity především v kulturní rovině.

„Nejvýznamnější ilegální časopis se jmenoval V boj. Prošel různými vývojovými stádii. Pod vedením legionáře Josefa Škaldy vyšlo v době od 1. dubna do 2. listopadu 1939 27 čísel s průměrně 16 stranami a v nákladu, který pozvolna stoupal od 500 do 4 000 exemplářů. Od čísla 5 byl časopis pod silným vlivem ON⁵³. Po Škaldově zatčení vydávala časopis ON, ale ve spolupráci s PÚ⁵⁴ a PVVZ⁵⁵; v březnu 1941 vyšel zřejmě naposledy. Druhý největší ilegální časopis, Český kurýr, psal od roku 1939 do 1941 ve 25 číslech zřejmě jediný muž, novinář Rostislav Korčák, který měl blízko k PÚ, ale kontakty udržoval i s ON a s PVVZ.“ (Brandes 2000: 85). Korčák také v Českém kurýru přistoupil k redakčnímu obsahu odlišně a kladl si za cíl spíše podávat obyvatelstvu informace, kontrapropaganda k nacistické propagandě byla vzhledem k hrozným činům páchaným okupanty zbytečná. (Kuklík 2000 : 106).

Mezi nejrozšířenější letáky patřil Pozdrav panu říšskému protektorovi, Tisíciletá modlitba Čechů, Všem věrným Čechům, Legenda 1939 a Projev E. Beneše k českému národu. (Kuklík 2000: 103).

„Letáky se snažily nejenom udržovat odhodlání českých obyvatel k odporu, ale i působit na Němce a demoralizovat je. Českým odbojovým organizacím se ovšem zjevně nepodařilo vyvolat dojem, že tyto německy psané letáky pocházejí od některé německé odbojové skupiny. Ve všech letáčích, autorovi známých, se totiž vyskytují četné pravopisné a gramatické chyby.“ (Brandes 2000: 95). Kuklík (2000: 101) cituje zprávu řídicího úseku Sicherheitsdienst⁵⁶ v Praze z 15. března 1940, která klade ilegální letáky do čela médií nejvíce ovlivňujících veřejné mínění protektorátního lidu. Následuje tzv. šeptaná propaganda⁵⁷ a zahraniční rozhlasové vysílání v češtině. Zpráva

⁵² Historik Tomáš Brod (1992, cit. v Kuklík 2000) ovšem upozorňuje, že působení odbojové kontrapropagandy a vyvracení nacistické antibolševické a antisovětské propagandy vedlo k iluzivnímu vnímání sovětské skutečnosti českým obyvatelstvem, včetně intelektuální elity.

⁵³ Zkratka pro Obranu národa.

⁵⁴ Zkratka pro Politické ústředí.

⁵⁵ Zkratka pro Petiční výbor Věrní zůstaneme.

⁵⁶ Sicherheitsdienst byla bezpečnostní služba SS a NSDAP, blízce spjatá s gestapem.

⁵⁷ Proti šeptané propagandě ovšem ilegální listy také občas samy varovaly. (Kuklík 2000).

také konstatuje viditelnou nedůvěru českého obyvatelstva k legálním médiím protektorátu.

Ilegální tisk odbojových organizací byl nejsilnější mezi lety 1939 a 1941. Podle Kuklíka (2000: 101) měl po roce 1941 patrný vliv snad jen komunisticky orientovaný tisk. Vedle ilegálního tisku výrazně pomáhala udržovat národní vědomí již zmíněná šeptaná propaganda. (Pasák 1998: 155). Šeptaná propaganda nebo „šeptané zpravodajství“⁵⁸ působila v synergii s tiskem, pomáhala „aktualizovat“ obsah časopisů a letáků, neboť komplikace spojené s jejich šířením způsobovaly zastaralost, neaktuálnost sdělení. Její vliv přetrvával i po roce 1942, kdy působení ilegálního tisku prakticky ustalo, a spolu se zahraničním rozhlasem se ustavily jako základní kanály formující názorové klima obyvatel protektorátu. (Kuklík 2000).

Ačkoli podle Kuklíka (2000) selhal ilegální tisk v mnoha rovinách (neschopnost čelit antisemitské propagandě, šovinismus ve vztahu ke všem Němcům u velké části ilegálního tisku), lze mu přiznat mnoho úspěchů od podpory čs. státního zřízení v emigraci až po v neposlední řadě polemiky s představiteli nacistické propagandy (včetně Goebbelse) a s aktivistickými novináři.

2.2.6. Novinářský aktivismus a kolaborace

Vedle retardační politiky pasivní rezistence zastávané českou vládou se po vzniku protektorátu formoval také aktivistický názorový směr založený na spolupráci s Němci za účelem získání podílu na politické moci. Tento proud zprvu prosazovaly hlavně fašistické a extrémně nacionalistické organizace, postupem času se ale tyto tendence silně projevíly i u nemalé skupiny českých novinářů. (Pasák 1998).

Zatímco na počátku okupace být novinářem znamenalo mít možnost oslovit velkou část národa, povzbuzovat národní vzdor a posilovat národní vědomí, postupem času zaujala většina novinářů legálního tisku rezignovaný postoj a víceméně se podřídili nacistickému vidění světa. (Cebe, Končelík 2008: 39). Existence legálního tisku na území protektorátu byla podmíněna přijetím ideologické linie okupantů. Německá propaganda však prahla po tom, aby podpora režimu vycházela aktivně od

⁵⁸ Spojení „šeptané zpravodajství“ se objevilo například v časopise *V boj* ve svém posledním, 64. čísle. (Kuklík 2000: 103).

samotných žurnalistů, a proto již v prvních měsících po okupaci začala pracovat na získávání novinářů pro svou myšlenku. Zpočátku se nejčastěji jednalo o oportunisty, kteří se domnívali, že okupace bude dlouhá, ne-li trvalá, a shodovali se v některých bodech nacistické ideologie, nejčastěji v antisemitismu. Vzešli například z časopisů *Árijský boj* nebo *Vlajka*. (Pasák 1998).

Od léta 1939 se začali veřejně projevovat další novináři a časem se zkonstitovalo výrazné hnutí aktivistických novinářů, jejichž pronacistická činnost se formovala především v letech 1940 až 1941. Podle Cebeho a Končelíka (2008: 41) se někteří z nich přidali ke skupině aktivistů z ideologických důvodů (víra v národní socialismus) - jako např. Karel Werner⁵⁹ - či z kariéristických důvodů jako Vladimír Krychtálek⁶⁰ a Karel Lažnovský⁶¹. Podle Tomáše Pasáka (1998) šlo ovšem především o moc angažovat se v politických rozhodnutích.

Aktivističtí redaktoři toužící po vzestupu nebyli „zapadlými“ regionálními novináři, ale redaktory hlavních protektorátních deníků. Beránková et al. (1988: 241) ovšem k profesionální úrovni aktivistických žurnalistů dodávají: „Skupinu českých novinářů, kteří záhy po 15. březnu 1939 začali spolupracovat s nacisty, tvořili ve velké většině novináři druhého až třetího řádu a v letech předmnichovské republiky rozhodně nepatřili k profesionální špičce české žurnalistiky.“ V červenci 1939 o sobě dal vědět Vladimír Krychtálek několika programově aktivistickými články v českém tisku. Personalizovaným příkladem aktivistické snahy redaktorů se stal později bývalý plukovník československé armády Emanuel Moravec. Moravec měl na aktivistické redaktory velký politický vliv. (Brandes 1999: 140). Již brzy po okupaci rostla jeho snaha prosadit spolupráci s říší, na podzim 1939 činil v tomto duchu rozhlasové projevy a také bohatě přispíval do *Lidových novin*, *Českého slova* a *Národní politiky*. (Uhlíř 2002: 152).

Po vývoji událostí ve Francii v létě 1940 se čím dál více novinářů oportunisticky přiklánělo na stranu okupantů. Wolmar chápal, že aktivističtí žurnalisté

⁵⁹ Karel Werner (1906-1947): 1931-1932 odpovědným reaktorem listu *Expres*, listopad 1932 - květen 1933 odpovědným redaktorem *Pražského listu*, *Pondělního listu* a *Moravského listu*. Působil v mnoha protektorátních listech, nositel řady protektorátních ocenění.

⁶⁰ Vladimír Krychtálek (1903-1947): říjen 1937 – březen 1939 redaktorem *Venkova*, květen 1939- 1944 šéfredaktorem *Večera*, následně šéfredaktorem *Venkova*.

⁶¹ Karel Lažnovský (1906-1941): od března 1939 redaktorem *Českého slova*, březen – září 1941 šéfredaktorem *Českého slova*. 18. 9. 1941 byl na návštěvě u předsedy vlády Eliáše, po níž on i někteří další novináři, kteří se návštěvy zúčastnili, onemocněli. Tato událost vešla ve známost jako tzv. chlebičková aféra. Lažnovský otravě podlehl a jeho smrt byla využita pro propagandistické účely.

mohou být nástrojem k ovlivňování veřejného mínění, a v létě 1940 aktivistické novináře zapojil do kampaně proti směru vývoje českého kulturně politického života. Aktivističtí redaktori, angažování coby šéfredaktori největších protektorátních novin, se postarali o „náhlou změnu charakteru českého tisku“. (Brandes 1999: 140). Neurath v projevu při setkání českých a německých žurnalistů v září 1940 označil novináře za „přední průkopníky německo-českého smíření a nositele politiky spolupráce“. (Pasák 1998: 244).

Podle Tomáše Pasáka „se tyto kolaborantští novináři bezvýhradně ztotožnili s principy nacismu – včetně jeho brutálního postupu vůči českému národu a jeho rezistenci - a plně podporovali nacistické Německo v jeho úsilí o vítězství ve druhé světové válce“. (Pasák 1998: 322). Vedle skupiny proněmeckých novinářů, označované jako „aktivistická sedmička“, o níž bude řeč později, sem můžeme zařadit také Jana Scheinosta⁶², šéfredaktora Lidových listů.

K podpoření obratu v kulturní politice byla zorganizována výprava kulturních pracovníků do Německa a Holandska, mezi těmito pracovníky byli zařazeni také například Krychtálek, Kožíšek a Lažnovský. 11. září 1940 byli tyto pracovníci přijati u Goebbelse. (Pasák 1998: 245). Tyto tzv. novinářské zájezdy byly účinným propagandistickým nástrojem okupantů. „Těmto výpravám, směřujícím buď do Německa nebo na nacisty ovládaná či okupovaná území, přikládali Němci velký význam a v průběhu války se tyto ‚výlety‘ staly zavedenou propagandistickou praxí.“ (Cebe, Končelík 2008: 41). Novináři, v nichž okupanti cítili silný potenciál pro aktivní spolupráci, jeli na první zájezd do Polska už na konci září 1939; mezi jinými také již zmínění Crha, Křemen a Lažnovský. Pokud novináři v té době nebyli ještě přesvědčeni, na jakou stranu se přiklonit, prezentace toho, čeho jsou nacisté na bojištích schopni, u mnohých z nich vedla k přesvědčení o nutné spolupráci. (tamtéž).

Politické ambice aktivistických redaktorů se projevovaly neustálými útoky proti pasivní politice vlády a vedení Národního souručenství a snahou se do vedení Národního souručenství prosadit, což se Krychtálkovi, Křenovi a Rybovi v létě 1940 podařilo. Jejich nespokojenost se směřováním Národního souručenství⁶³ je vedla ke snaze vytvořit uvnitř vedení NS ještě užší vedoucí skupinu představovanou

⁶² Jan Scheinost (1896-1964): 1933-1943 šéfredaktorem Lidových listů. Od května 1943 do května 1945 šéfredaktorem Národní politiky, mimo to přispíval již dříve do mnoha listů např. do Večerního listu.

⁶³ Dále jako NS.

aktivistickými redaktory, k čemuž nakonec nedošlo. Nakonec byli jmenováni v září 1940 do nového výboru NS⁶⁴, který Krychtálek a Ryba po několika týdnech opustili⁶⁵, Křemen zůstal do konce svého funkčního období. Na jaře 1941 aktivističtí novináři znovu vytáhli do boje proti Eliášově vládě a NS, tentokrát byl hlavním iniciátorem Karel Lažnovský. V březnu 1941 se ustavila tzv. sedmička aktivistických redaktorů tvořená Lažnovským, Vajtauerem, Krychtálkem, Rybou, Crhou, Křemenem a Wernerem, což vedlo ke sjednocení přístupu aktivistů a dalšímu zesílení jejich činnosti při propagaci česko-německé kooperace a v navrhování reorganizace vedení NS, ke kterému také v květnu 1941 došlo. Ačkoli se nevyplnily jejich představy o obsazení rozhodujících funkcí Krychtálkem, Křemenem a Rybou, zaujala nová organizace vedení NS silný příklon k otevřenému aktivismu. Aktivističtí novináři ale nepřestali vyjadřovat svou nespokojenost s nedostatečným nadšením pro říšskou myšlenku a žádali další a další důkazy oddanosti říši, což se projevilo např. požadavkem podepisování úvodníků a politických článků jejich autory v srpnu 1941.⁶⁶ Krychtálkovy žádosti o veřejnou podporu stanovisek aktivistů vládou vyústily v audienci u předsedy vlády Eliáše, která měla neblahou dohru ve smrti Karla Lažnovského – tzv. chlebičková aféra. (Cebe, Končelík 2008: 46). Ze „sedmičky“ tak zbyla aktivistická „šestka“ pod vedením Krychtálka. Politické důsledky nešťastné události v podobě jmenování nové vlády se vyvinuly příznivě pro Emanuela Moravce, nejradikálnějšího aktivistu podporovaného K. H. Frankem, který se stal vedoucím ministerstva školství a lidové osvěty. S příchodem Emanuela Moravce do vysoké protektorátní funkce již nic nebrzdilo plány aktivistů, kteří ještě více zradikalizovali svůj postoj, což se projevilo v například v jejich novinových příspěvcích k atentátu na Heydricha. Ke konci války se provolávání aktivistických novinářů k národu stalo ještě naléhavějším a hysteričtějším. (Večeřa 2008).

Ačkoli se může zdát, že aktivističtí novináři byli jednotnou, organizovanou skupinou, Pavel Večeřa (2007: 256) aktivistické novináře popisuje jako sbor individualit s vlastními egoistickými cíli, jejichž jednota byla promyšlenou prezentací sebe sama jako idealistů bojujících za blaho národa. Popsané formování „aktivistické

⁶⁴ Nejednalo se skutečně o nově ustavený výbor s novými členy – mnoho původních členů zůstalo, byli přibráni aktivističtí novináři.

⁶⁵ Po aféře s tzv. protižidovskými výnosy, které na Krychtálkův popud bez vědomí vedení NS otiskly protektorátní deníky. Veřejnost, Sokol, římskokatolická církev a kulturní rada se obrátily proti vedení NS, což se projevilo v různých opatřeních prezidenta Háchy a předsedy vlády Eliáše.

⁶⁶ Do té doby nebylo běžným zvykem články podepisovat celým jménem.

sedmičky“ je příkladem kolaborace nejsilnějšího rázu, ale je nutné mít na paměti, že legálně působící novinář nemusí být přehnaně iniciativním aktivistou. Podle Večeři je nutno na novinářskou kolaboraci pohlížet jako na vícestupňový jev – je rozdíl mezi pasivním dodržováním tiskových nařízení a iniciativním vyzýváním ke spolupráci s Němci s veřejným označováním těch, kdo s okupanty nespolupracují. Navíc být (legálně pracujícím) novinářem v protektorátu znamená už ze své podstaty akceptovat stávající politickou situaci, ať se novináři jakkoli přičí. (Večeřa 2007).

2.3. OSOBNOST JOSEPHA GOEBBELSE

2.3.1. Stručný životopis

Nyní se pro lepší poznání osobnosti Josepha Goebbelse věnujme jeho stručnému životopisu, jeho vztahu k propagandě a médiím a také tomu, jakou důležitost připisoval obrazu své osoby, který si skrze média budoval.

Joseph Goebbels se narodil 29. října 1897 v malém městě Rheydtu, v katolické rodině. Ve věku čtyř let jej postihla obrna, což mělo za následek ochrnutí jedné nohy. Fyzickou slabost Goebbels již v dětství kompenzoval horlivou četbou a láskou k hudbě. Když vypukla v roce 1914 válka, přihlásil se jako dobrovolník. Lékař jej prohlásil za neschopného vojenské služby po pouhém pohledu na něj. Tato událost poznamenala Goebbelsovo už tak pošramocené sebevědomí a opět se obrátil ke svému vzdělávání. Rodiče z něj chtěli mít katolického kněze.⁶⁷ Po navštěvování několika škol nakonec ve 24 letech získal v Heidelbergu titul doktora filozofie. Již při studiu se snažil prosadit skrze literární díla, z nichž většina nebyla nikdy vydána.⁶⁸ Chtěl působit mimo jiné jako novinář, režisér či spisovatel, ale ani jedno mu nevyšlo.⁶⁹ V roce 1924 se již silně začal zajímat o politiku a občasně pronášet projevy. Jako tajemník poslance Říšského

⁶⁷ Podle Manvella a Fraenkela (2008) bylo o Goebbelsovi již koncem 20. let 20. století všeobecně známo, že je antikatolíkem.

⁶⁸ Výjimkou bylo např. vydání novely Michael z roku 1921 nacistickým vydavatelstvím Eher Verlag v roce 1929. (Manvell, Fraenkel 2008).

⁶⁹ Byl hluboce přesvědčen o svém literárním talentu a genialitě. (Manvell, Fraenkel 2008: 58).

sněmu⁷⁰ se dostal k redigování stranického listu. Během následujících let se etabloval v nacionálněsocialistické straně. Jako vlastní Goebbelsův tiskový orgán byl ustaven týdeník Der Angriff (Útok), pověstný svými útoky nejen proti politickým konkurentům. (Manvell, Fraenkel 2008).

V roce 1928 se stal poslancem Říšského sněmu, ve stejném roce byl jmenován šéfem stranické propagandy. K rozvoji jeho politické kariéry nemalou mírou přispěl jeho sňatek s Magdou Quandtovou – Magda byla rozvedená bohatá žena s relativně významným společenským postavením, která Goebbelse uvedla do vyšší společnosti. V březnu 1933 byl Goebbels jmenován říšským ministrem osvěty a propagandy – vrcholu své politické kariéry dosáhl v 36 letech. Funkce ministra osvěty a propagandy soustředila do Goebbelsových rukou nepopíratelnou moc. V červenci 1944 je Hitlerem jmenován říšským zmocněncem pro totální válku. V lednu 1945 je Goebbels jmenován velitelem obrany Berlína. Poslední týden v dubnu 1945 se s celou rodinou stěhuje do Hitlerova bunkru. 29. dubna 1945 je svědkem Hitlerova svatebního obřadu s Evou Braunovou a o den později, po Hitlerově sebevraždě, se stává německým říšským kancléřem. 1. května večer, po usmrcení své rodiny, páchá sebevraždu. (tamtéž).

Podle Manvella a Fraenkela (2008: 12) bývá Goebbelsova role v „nacistickém vedení silné ruky“ často podceňována. Goebbels, jak tvrdí tito autoři, měl ovšem jasnou představu, jak využít moc, stejně jako Hitler. Mnozí historici si kladou otázku, zda by hnutí v rozhodujících letech 1932-33 dosáhlo nadvlády nad Německem bez Goebbelsova přispění. „Dalo by se argumentovaně tvrdit, že pouze Hitler a Goebbels vykazali jak intuitivní, tak praktickou schopnost onu nadvládu nad zemí nastolit.“ (Manvell, Fraenkel 2008: 12).

2.3.2. Goebbels a média

Goebbels věnoval plánování ministerstva propagandy mnoho času ještě předtím, než se stalo skutečností.⁷¹ Zprvu pro své propagandistické účely využíval především

⁷⁰ Goebbels se stal tajemníkem Franze von Wiegnerhouse, člena Völkische Freiheitspartei sdílející nacionalistické názory. (Manvell a Fraenkel 2008).

⁷¹ Goebbels vždy považoval propagandu za umění, bez něhož se stát neobejde. (Duffack 2009).

plakáty, tisk a veřejné projevy. Rozpracoval své schopnosti řečníka,⁷² zapojil své zkušenosti z divadla a emoce. Nechával na sebe čekat posluchače v sále, dramaticky vstupoval na pódium, obklopoval se tělesnou stráží. Mnohými z řečnických postupů se inspiroval u Hitlera. Později po uchopení moci ve státě si byl plně vědom možností médií a učinil z nich nástroje moderní mocenské propagandy – tisk pro široké vrstvy, rozhlas, film, záznamy masových demonstrací. (Manvell a Fraenkel 2008).

Goebbels jasně definoval funkci médií v nacistickém Německu. Film chápal jako působivé masové umění, jež má v první řadě sloužit zábavě, ale tato zábava má mít jistou státně politickou funkci. Film má být vychovatelem, prostředkem lidové výchovy. Goebbels jej přirovnal k základní škole – film má podle něj navíc tu výhodu, že silně zasahuje do světonázorové a výchovné oblasti. Stát těchto možností filmu musí využít. Rozhlas podle Goebbelse není oproti filmu a divadlu podružný, ale je naopak svébytným uměním. Rozhlas má být prostředníkem mezi vládou a lidem, který za hranicemi Německa bude světu podávat obraz německého umění, života a práce. Rozhlas je podle Goebbelse osmou velmocí – to, co byl tisk pro 19. století, bude podle Goebbelse rozhlas pro dvacáté. (Duffack 2009).

Goebbels dokázal ve svůj prospěch využít také tisk. Již 15. března 1933, kdy Goebbels poprvé hovoří na tiskové konferenci jako ministr osvěty lidu a propagandy, si do svého deníku následně poznamenává, že mnozí z novinářů jsou nevhodní a že je brzy odstraní. (Goebbels 2009a: 303). Vyžadoval totiž od novinářů aktivistickou práci: „Současný názor, že novináři vytvářejí hnutí, je falešný. Hnutí vytvářejí novinář-agitátoři, kteří obratně využívají propagandy ve svých úvodnicích.“ (Duffack 2009: 23). V počátcích svého působení, na konci 20. let, neměl Goebbels k dispozici ani rozhlas, ani film, musel se naučit „pracovat“ s tiskem. Goebbels si vyzkoušel, kam až může útočný tisk zajít, již na počátku 30. let prostřednictvím svého týdeníku *Angriff*.

Goebbelsem vytvářená nacistická propaganda byla založena na pěti hlavních přístupech: (1) na úzkém utilitarismu ve smyslu cílené koncentrace na jasně vymezené předměty, (2) na antiintelektualismu ve formě zlehčování až explicitně demonstrovaného pohrdání racionálními argumenty, (3) na specifickém odvolávání se na emoční sféru adresátů sdělení, (4) na radikalismu a útočných, neustále opakovaných heslech, (5) na populismu postaveném na stereotypech a sloganech. (Gebhart 2000: 9n).

⁷² Ačkoli ještě na gymnáziu to vypadalo, že něj bude špatný řečník. (Manvell a Fraenkel 2008: 19).

V souvislosti s Goebbelsovou propagandistickou prací s médii je nutné zmínit, že Goebbels dokázal médií využít také k vytváření vlastního mediálního obrazu. Pro analýzu mediálního obrazu Goebbelse v českém tisku je stejně důležité jako to, kdo byl Joseph Goebbels, kým Joseph Goebbels chtěl být v médiích.

2.3.3. Goebbelsův vztah k Čechům

Goebbelsův negativní vztah k Československu byl obzvláště patrný v létě a na podzim 1938, kdy proti němu rozvíjel útočnou propagandu velkých rozměrů. Výmluvným dokladem o jeho vztahu k Čechům, respektive Čechoslovákům, jsou jeho deníkové zápisky. Po celé léto 1938 rozebírá ve svém deníku „těžký problém, co později s Čechy udělat“. (Goebbels 2009b: 344). 1. srpna 1938 pak píše: „Co se šesti miliony Čechů, až jednou budeme mít zemi? Těžká, téměř neřešitelná otázka.“ (Goebbels 2009b: 345). V srpnu 1938 vydává německému tisku mnoho pokynů, jak má na Československo útočit, poté si pochvaluje, že „německý tisk pokládá prst na tuto otevřenou ránu“. (Goebbels 2009b: 350). Během srpna přikazuje německému tisku komentovat každý krok československé vlády nebo vyjádření českých novin.

V srpnu 1938 se Goebbels také vyjadřuje k českým politickým představitelům: „Bodenschatz povídá o přípravách proti Čechárně. Ta bude nepříjemně překvapena. A vůbec, Čechárna momentálně ovládá celé téma rozhovoru. Také vůdce se k tomu rozsáhle vyjadřuje. Charakterizuje aktéry: Masaryk profesor dějin, Beneš rafinovaný a prolhaný, který fanaticky nenávidí Němce a který vždy stál proti nám a nejraději by proti nám zmobilizoval celý svět. Hodža slovenský renegát, který přirozeně dělá jeho, i když jemnějšími metodami, pražskou politiku. A český velvyslanec v Berlíně Mastný: ubohý buřt, který čeká na odvolání. To je galerie krásných českých osobností.“ (Goebbels 2009b: 356).

Po březnu 1939, kdy nacisté ovládají to, co zbylo z Československa, Goebbels od Čechů vyžaduje loajalitu, což dává najevo více či méně skrytými výhrůžkami. Projevem nespokojení s vývojem veřejného mínění v protektorátu, v září 1940 při jednání s Chvalkovským upozornil na nutnost obrácení českého veřejného mínění bezvýhradně a loajálně k politice říše. (Pasák 1998: 246). Své stanovisko k Čechům a protektorátu vyjádřil v projevu k českým kulturním tvůrcům a novinářům 11. září 1940

na Ministerstvu národní osvěty a propagandy v Berlíně: „Musíme se setkávat buď jako přátelé, nebo jako nepřátelé.“ (Duffack 2009: 58).

3. METODOLOGIE

Úkolem teoretické části bylo stručně vykreslit zázemí vytváření mediálních obsahů i vlivy, které na ně působily. V jednotlivých kapitolách byl vyložen princip konstruování sociální, potažmo mediální reality, koncepty ideologie a hegemonie, moci a diskurzu jako fenoménů, v jejichž rámci mediální sdělení vznikají, prostor byl také věnován dějinným okolnostem, které se odrazily na fungování médií a v nemalé míře byly zobrazovány v soudobém zpravodajství a publicistice. Bylo také ukázáno, jak vnímá osobnost Josepha Goebbelse odborná literatura. Úkolem analytické části bude zkoumat pohled na tuto osobnost tentokrát prizmatem tisku, s vědomím toho, že vytvoření mediálního obrazu Josepha Goebbelse je neoddělitelně spjato s jmenovanými fenomény. Pro analýzu bude použita kvalitativní obsahová analýza.

3.1. Vymezení výzkumného problému a ideových otázek s ním spjatých

Výzkumným problémem, který jsem si určila, je, *jakým způsobem je vytvářen mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945*. Otázka konstrukce Goebbelsova mediálního obrazu v českém tisku v určeném období s sebou přináší mnoho dalších souvisejících otázek, jimž je nutné věnovat hlubší pozornost. Je důležité se ptát, zda je zobrazení negativní, pozitivní či hodnotově neutrální, a klást důraz na podmínky a situace, v nichž se k osobě Goebbelse v tisku odkazuje, v kolika osobnostních rovinách Goebbels vystupuje (např. vystupuje pouze jako politik nebo také jako otec rodiny), s jakými činnostmi je spjat, jaké charakteristiky mu přináleží nebo jakými přízvisky ho tisk častuje. Časové rozmezí 13 let, v němž byla určena jednotlivá, časově ohraničená období analýzy, ponechává prostor k analýze tendence

vývoje Goebbelsova mediálního zobrazení. Nakonec vymezím, které zobrazení dominuje.

3.2. Výběr metody

Ačkoli velikost vybraného vzorku textů⁷³ by byla vhodná taktéž pro kvantitativní obsahovou analýzu, rozhodla jsem se větší množství textů zkoumat kvalitativní obsahovou analýzou, protože tato umožňuje rozebrat výzkumný problém do větší hloubky a komplexněji a vede k vytvoření teorie (na rozdíl od testování hypotéz, které je cílem kvantitativního výzkumu). (Disman 2007: 286). Konkrétním typem kvalitativní analýzy, jež uplatním, bude metoda zakotvené teorie.⁷⁴ Tištěná média disponují určitou kapacitou, a proto mohou tématu věnovat hlubší pozornost. Navíc mohou psaný text obohacovat fotografiemi, jež jsou taktéž cenným zdrojem informací. S ohledem na historické období, v němž byl mediální obraz aktuální výpovědí a popisem Goebbelsovy osoby a činů a v němž právě denní tisk představoval hlavní tribunu pro zveřejňování mediálních sdělení s politickou tematikou, se výběr několika nejvýznamnějších denních listů jevil jako nejvhodnější. Navíc mezi denním tiskem bylo možno zvolit tituly různých názorových směřování a politických příklonů, čímž byla do analýzy vnesena určitá diverzita.

3.3. Hlavní rysy metody

Cílem kvalitativního výzkumu je porozumění, podmíněné vzhledem do co nejvíce rovin problému. Kvalitativní výzkum je založen na hledání struktur a pravidelností v sesbíraných datech. V rámci kvalitativního výzkumu získáváme mnoho informací o poměrně úzce vymezeném sociálním jevu. (Disman 2007). Podle Dismana (2007: 289) je důležité, že „posláním kvalitativního výzkumu je porozumění lidem v sociálních situacích“. Kvalitativní výzkum umožňuje minimalizovat mnohá zkreslení,

⁷³ Výzkumný soubor tvoří 99 výzkumných jednotek – jejich seznam je uveden v Příloze 1.

⁷⁴ Strauss a Corbinová (1999) uvádějí další typy kvalitativního výzkumu kromě metody zakotvené teorie: např. etnografická analýza, analýza životní historie, analýza rozhovoru, aj.

data nemají „zapadat“ do předem připravených kategorií a hypotéz a neprocházejí tolika transformacemi jako data v kvantitativním výzkumu. Kvalitativní výzkum není započínán s předem danou hypotézou a není prováděn ve sledu mnoha na sebe navazujících procesuálních kroků – všechny operace jsou prováděny paralelně, což umožňuje úpravy a zpřesňování postupně se formující teorie také během samotného výzkumu. (Disman 2007).

Kvalitativní výzkum dává prostor kontextu, v němž analyzovaný materiál vzniká a je používán.⁷⁵ V případě výzkumu v oblasti komunikace se výzkumník věnuje formě, obsahu mediálního sdělení a také sociálnímu prostředí, s nímž je spojeno. (Lindlof a Taylor 2002).

Do sociologie zavedli koncept zakotvené teorie⁷⁶ Glaser a Strauss (1967, cit. v Disman 2007). Metoda zakotvené teorie je metoda kvalitativního výzkumu, která pomocí systematických kroků a postupů vede k vytvoření induktivně odvozené zakotvené teorie o nějakém jevu. (Strauss, Corbinová 1999: 15). Zakotvená teorie je pak výsledkem této metody, je teorií vyplývající ze shromažďování údajů o zkoumaném jevu a z jejich analýzy. Lindlof a Taylor považují zakotvenou teorii⁷⁷ za jeden z nejvlivnějších modelů kódování kvalitativních dat. Zakotvená teorie je charakteristická dvěma hlavními rysy: teorie je zakotvená vztahem mezi daty a kategoriemi, do nichž jsou data kódována; a kódy a kategorie jsou měnitelné během celého procesu analýzy, neboť data jsou pro zkoumající osobu stále disponibilní a nově získané údaje mění rozsah a pojmy jejího analytického rámce. (Lindlof, Taylor 2002: 218).

Strauss a Corbinová (1999) rozdělují proces kódování na otevřené kódování, axiální kódování a selektivní kódování. Otevřené kódování je proces zkoumání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace dat. Axiální kódování představuje soubor postupů, pomocí kterých jsou data po otevřeném kódování znovu uspořádána do nového vzorce vytvářením spojení mezi kategoriemi. Při selektivním kódování je

⁷⁵ Kvantitativnímu výzkumu používanému v sociálních vědách bývá vytýkáno, že komplexnost a dynamičnost sociálních fenoménů převádí na pouhá kvantifikovatelná data. Mezi nevýhodami kvantitativního výzkumu pak bývají uváděny rigidnost teorie a nemožnost jejího rozvádění v průběhu výzkumu, redukce dat, abstraktnost získaných poznatků, odtržených od mnohodimenzionální sociální reality aj. (Hendl 2008).

⁷⁶ V jejich terminologii „grounded theory“, doslova „dobře uchycená teorie“, či „teorie s nohama na zemi“.

⁷⁷ Někdy je zakotvená teorie (grounded theory) označována taky jako „constant-comparative method“ neboli metoda konstantního srovnávání.

zvolena jedna hlavní kategorie, která je pak systematicky dávána do vztahu k ostatním kategoriím.

3.4. Výzkumné období a základní soubor

Cílem této práce je analýza mediálního obrazu politika Goebbelse po celé období, kdy vykonával funkci ministra osvěty a propagandy. Bylo proto vybráno pět tematicky vymezených historických období významných z hlediska osoby Goebbelse nebo z hlediska situace v Československu, respektive v protektorátu.⁷⁸ Prvním tematickým obdobím byl březen 1933, kdy byl Goebbel jmenován do funkce ministra osvěty a propagandy. Druhým obdobím bylo léto 1936 – červenec a srpen nesoucí se ve znamení olympijských her v Berlíně. Třetím tematicky vymezeným obdobím bylo léto až podzim 1938 (srpen a září), kdy český tisk reagoval na nátlak Německa a jeho útočnou propagandu. Čtvrtým tematickým obdobím byla oficiální návštěva Goebbelse v Praze (listopad 1940) a posledním, pátým tematickým obdobím byl konec války a oznámení Goebbelsovy sebevraždy v tisku (květen 1945). Základní soubor tedy představovaly deníky⁷⁹ z období: březen 1933, červenec a srpen 1936, srpen a září 1938, listopad 1940, květen 1945.

Pro analýzu byly vybrány čtyři tituly: Venkov, Polední list, Lidové listy a Rudé právo. Cílem práce bylo analyzovat tituly s různým stranickým příklonem a ideovým zaměřením, které se udržely až do konce protektorátu. Venkov vycházel mezi lety 1933 a 1945 každý den mimo pondělí. Polední list vycházel každý den, v neděli vycházela jeho rozšířená mutace jako Nedělní list a v pondělí jako Pondělní list. Také tyto mutace Poledního listu byly zařazeny do základního výzkumného vzorku. Lidové listy vycházely taktéž každý den, v neděli nesly v titulu Nedělní lidové listy a v pondělí Pondělní lidové listy. Rudé právo přešlo v říjnu 1938 do ilegality a poté vycházelo v intervalech jednoho měsíce – tyto intervaly se s blížícím se koncem války a

⁷⁸ Analýza období srpna až září 1939 tematicky se týkajícího novinářského zájezdu do Polska byla nakonec vypuštěna jako nesystémová – cesty se neprojeví jako určitá kategorie článků, vykazující navzájem si podobné znaky, jako tomu bylo u ostatních období, kdy se vždy objevilo v každém časovém úseku několik článků vázaných ke stejnému tématu a současně se týkající osoby Josepha Goebbelse (výjimkou je květen 1945, kdy kritéria výzkumné jednotky splňoval pouze jeden článek; byl ovšem natolik informačně cenný, že bylo kvůli němu v analýze ponecháno celé výzkumné období 1945).

⁷⁹ Pro přehlednost a lepší pochopitelnost textu používám pojem deník, ačkoli ilegální Rudé právo vycházelo jednou za měsíc a později v ještě delších časových prodlevách.

nedostatkem papíru prodlužovaly, ale ilegální Rudé právo se udrželo až do roku 1945. Lidové listy, Polední list a Venkov patřily k významným listům první i druhé republiky a byly mezi jedenácti legálními listy, které se udržely do posledního roku války.

Deník Venkov vznikl jako orgán Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, neboli agrární strany, první číslo Venkova vyšlo 29. března 1906. „Za jeho zakladatele jsou považováni bratři Švehlové, kteří měli hlavní podíly tiskového a vydavatelského družstva.“ (Beránková, Křivánková, Ruttkay 1988: 167). Formální prezentace Venkova ve 30. a 40. letech 20. století (na rozdíl od Poledního listu a Lidových listů) byla založena na větším množství textu na úkor grafických prvků či fotografií, list používal méně různých stylů písma a dělení stránky, prezentoval se více v „knižní podobě“. Díky tomuto formálnímu pojetí se Venkov jeví méně „bulvární“. Oproti ostatním analyzovaným listům je také jeho obsah rozsáhlejší. Šéfredaktorem v první polovině 30. let 20. století byl Josef Vraný, po jeho smrti v roce 1937 se stal šéfredaktorem Venkova Ferdinand Kahánek. Od dubna 1938 byl funkcí šéfredaktora Venkova pověřen vedle Kahánka také Rudolf Halík. Po Kahánkově odchodu 15. 3. 1939 vedl Venkov sám až do srpna 1944, kdy byl nahrazen Vladimírem Krychtálkem. (Blodigová et al. 2007: 39). Deník Venkov byl okupanty podporován a během okupace činil jeho náklad přibližně 10 000 výtisků. (Pasák 1980: 346).

Dalším listem vybraným pro analýzu je Polední list vydávaný koncernem Tempo. Polední list začíná vycházet v roce 1928. (Beránková, Křivánková, Ruttkay 1988). Mutací Poledního listu pro pondělí je Pondělní list a pro neděli Nedělní list (který začal vycházet dříve než Pondělní list). Grafická úprava, nezdělaná zapojující červenou a zelenou barvu nadpisů, odkazuje k sensačnějšímu pojetí deníku – první i druhá strana jsou mimo nejdůležitější zprávy věnovány také skandálům a senzacím. V roce 1940 je šéfredaktorem (respektive odpovědným redaktorem) Poledního listu L. Koňas, od jara 1941 do 1943 byl šéfredaktorem Poledního listu K. Werner a od 1. 5. 1943 J. A. Kožíšek. (Blodigová et al. 2007).

Třetím deníkem vybraným pro účely této práce jsou Lidové listy. Lidové listy začaly vycházet v roce 1922 jako ústřední tiskový orgán Československé strany lidové a nikdy nepatřily k nejvýznamnějším deníkům v Československu. Na obsahu Lidových listů se podepsali katoličtí kněží, kteří do listu hojně přispívali. Lidové listy se držely „prohradní“ linie, za druhé republiky prosazovaly důslednou obranu státu. Dolejší

(1963: 16) uvádí údaje o nákladu Lidových listů v roce 1934 – necelých 10 000 výtisků denně. Od roku 1933 do května 1943 působil jako šéfredaktor Lidových listů Jan Scheinost, jehož Pavel Večeřa označuje za „talentovaného muže se schopnostmi šedé eminence“. (Večeřa 2006: 487). Před Scheinostem byl šéfredaktorem Josef Doležal - Scheinostův „kolega a názorový protivník“ (tamtéž). 1. května 1943 „byl na základě von Wolmarovy intervence jmenován šéfredaktorem Lidových listů“ František Josef Prokop (Blodigová et al. 2007: 102). V květnu 1945 je šéfredaktorem Lidových listů opět Josef Doležal.

Rudé právo vyšlo poprvé 21. září 1920 nikoli jako nově ustavený deník, ale jako řadové číslo Práva lidu - šéfredaktorem se stal Bohumír Šmeral. 19. května 1921, v den ustavujícího sjezdu Komunistické strany Čech, pak list vyšel poprvé jako ústřední orgán KSČ. (Beránková, Křivánková Ruttkay 1988: 97). Rozkoly v komunistické straně se odrážely i na výměně šéfredaktorů. V roce 1936 udal jasnou linii směřování Rudého práva Jan Šverma.⁸⁰ Rudé právo podléhalo tuhé cenzuře a mnoha konfiskacím, bílá místa se vyskytují během 30. let 20. století téměř v každém vydání. Obsahově bylo chudší, ve všední den mělo Rudé právo šest stran. Rudé právo se uchýlovalo do ilegality i před vznikem protektorátu – v době, kdy bývalo na několik měsíců úředně zakázáno. Ve 30. letech 20. století mělo ranní vydání Rudého práva náklad přibližně 5 000 výtisků denně. (Dolejší 1963: 51).

3.5. Výzkumný soubor a základní výzkumná jednotka analýzy

Výzkumný soubor představuje soubor příspěvků relevantních z hlediska vymezení zkoumaného pojmu. Za výzkumnou jednotku jsem určila článek s titulkem, článek s titulkem a doprovodnou fotografií, pokud jej doprovázela, a také samostatnou fotografii. Výzkumná jednotka byla vybírána podle kritéria klíčového slova. Klíčovým slovem bylo příjmení Goebbels (či Göbbels). Vyloučeno nebylo ani spojení ministr pro propagandu či ministr pro osvětu a propagandu, tedy jakékoli použití Goebbelsovy funkce. Rešerše ovšem ukázaly, že v informování o říšském ministrovi propagandy

⁸⁰ Rozpory v KSČ se odrážely také na nestabilitě redakce Rudého práva. Před Janem Švermou byli do funkce šéfredaktora jmenováni např. Josef Guttman, Závěš Kalandra, ad. (Beránková, Křivánková, Ruttkay 1988: 111).

bylo vždy použito jeho příjmení; neobjevil se žádný případ, kdy by v tisku vystupoval jako subjekt označený pouze svou funkcí. V případě fotografií byly za relevantní výzkumnou jednotku považovány ty fotografie, na nichž je Goebbels zobrazen.

Za klíčová slova pro selekci výzkumných jednotek naopak nebyly považovány obecné pojmy a spojení jako propaganda, nacistický tisk, říšský tisk, atd. Cílem analýzy je interpretace mediálního obrazu ministra osvěty a propagandy Goebbelse jako osobnosti, nikoli věnovat se obecným fenoménům nacistické propagandy a tisku.

3.5.1. Základní charakteristiky výzkumného souboru

Počty základních výzkumných jednotek analýzy v jednotlivých titulech a obdobích shrnuje Tabulka 1. Celkem tvořilo výzkumný soubor 99 výzkumných jednotek. Nejvíce výzkumných jednotek z hlediska jednotlivých let připadá na období listopadu 1940 (33 výzkumných jednotek). Tematicky se jednalo o oficiální návštěvu Goebbelse v Praze. Ačkoli Goebbelsova návštěva trvala necelý týden, protektorátní tisk musel tuto návštěvu z propagandistických důvodů dostatečně pokrýt a každý den přinášely tituly legálního tisku několik článků s Goebbelsovými projevy a informacemi o každém jeho kroku. Období března 1933 a období srpen-září 1938 čítají po 23 a 22 výzkumných jednotkách. Březen 1933 byl poznamenán volbami v Německu, po nichž se Goebbels stal ministrem osvěty a propagandy. Tisk seznamoval čtenáře s nově zvolenými významnými politickými představiteli sousedního státu, Goebbelse nevyjímaje. Stejně tak na podzim 1938 tisk reagoval na ofenzivní německou propagandu a Goebbels byl označován za jejího tvůrce, tisk mu především v září 1939 věnoval značnou pozornost. Červenec a srpen 1936 byl věnován Goebbelsovi a tématu Olympijských her v Berlíně – toto období ve všech titulech představovalo celkem 20 výzkumných jednotek. Květen 1945 a konec války přinesl zmínku o Goebbelsovi, přesněji jeho smrti, pouze v Lidových listech. Přestože se jedná o pouhý jeden článek z vytyčeného období roku 1945, je konkrétně tato výzkumná jednotka (článek) pro analýzu velmi přínosná, proto jsem trvala na zachování období května 1945 v základním souboru.

Rozdíly v počtu výzkumných jednotek z pohledu jednotlivých titulů deníků jsou taktéž zřetelné. Nejčastěji Goebbelsovo jméno, počítáno souhrnně mezi lety 1933 a

1945, zmiňoval Polední list (celkem 36 výzkumných jednotek), a to hlavně na podzim 1938, nikoli v listopadu 1940, jak by se mohlo předpokládat. Polední list ze všech titulů nejvíce oponoval Goebbelsově propagandě během září 1938 (11 výzkumných jednotek). Po Poledním listu psal o Goebbelsovi nejčastěji Venkov (33 jednotek), nejvíce v listopadu 1940, kdy Goebbelse zmiňoval ve 14 výzkumných jednotkách. Toto množství je také nejvyšším počtem výzkumných jednotek ze všech titulů v jednotlivých obdobích. Celkem 20 výzkumných jednotek poskytly Lidové listy, přičemž polovina jednotek pochází z období listopadu 1940. Deset jednotek pochází z Rudého práva, většina z pochopitelných důvodů z doby, kdy vycházelo legálně. Vzhledem k tomu, že ve svém ilegálním období vycházelo Rudé právo jednou za měsíc a později ještě řidčeji, další zmínka o Goebbelsovi vyšla až na začátku prosince 1940 – v nejbližším vydání ilegálního Rudého práva po návštěvě Goebbelse v Praze.

Tabulka 1

	Rudé právo	Venkov	Polední list	Lidové listy	Celkem
Březen 1933	3	8	8	4	23
Červenec-srpen 1936	3	6	9	2	20
Srpen-září 1938	3	5	11	3	22
Listopad 1940	1	14	8	10	33
Květen 1945	0	-	0	1	1
Celkem	10	33	36	20	99

Tabulka 2 přibližuje poměr výzkumných jednotek podle jejich rozložení na titulní straně deníku. Rudé právo zmínilo Goebbelse na titulní straně listu pouze jednou, a to na podzim 1938, kdy kritizovalo německou propagandu namířenou proti Československu. Venkov Goebbelsovi vyhradil prostor na titulní straně až v listopadu 1940, ale zato většině ze 14 článků, jež ke Goebbelsově návštěvě v Praze otiskl. Za celé výzkumné období Venkov o Goebbelsovi informoval ve třetině případů na první straně. Polední list uvedl Goebbelsovo jméno na titulní straně v březnu 1933 ve dvou z osmi článků, na podzim 1938 ve čtyřech z jedenácti článků a v roce 1940 všech osm článků,

kteře se týkaly pražské návštěvy Goebbelse, bylo otištěno na titulní straně. Přibližně dvě pětiny všech článků o Goebbelsovi v celém výzkumném vzorku Poledního listu byly publikovány na titulní straně. Lidové listy zmínily Goebbelse jednou na titulní straně na podzim 1938. Osm z deseti článků o Goebbelsovi v listopadu 1940 se v Lidových listech objevilo na první straně. Z celkových 20 článků ve výzkumném vzorku období 1933-1945 se na titulní straně Lidových listů objevila téměř jedna polovina. V souhrnu všech výzkumných jednotek v analyzovaném vzorku se z 99 článků či fotografií objevilo na titulní straně všech listů 35 jednotek.

Tabulka 2

	Rudé právo		Venkov		Polední list		Lidové listy	
	Výzkum. jednotek	Z toho na titul. str.	Výzkum. jednotek	Z toho na titul. str.	Výzkum. jednotek	Z toho na titul. str.	Výzkum. jednotek	Z toho na titul. str.
3/1933	3	0	8	0	8	2	4	0
7-8/1936	3	0	6	0	9	0	2	0
8-9/1938	3	1	5	0	11	4	3	1
10-11/1940	1	0	14	11	8	8	10	8
5/1945	0	0	-	0	0	0	1	0
Celkem	10	1	33	11	36	14	20	9

Tabulka 3 ilustruje, kolikrát bylo Goebbelsovo jméno zmíněno v názvu článku. Z celkových deseti výzkumných jednotek během celého období uvedlo Rudé právo Goebbelsovo jméno ve čtyřech případech v nadpisu článku. Tento jev byl patrný především ve vzorku z roku 1936, kdy Rudé právo jmenovalo v titulku Goebbelse ve dvou ze třech článků. Bez významu nezůstává fakt, že Goebbelsovo jméno je použito pouze v nadpisu a poté již v textu není říšský ministr propagandy jako osoba zmiňován – jméno slouží pouze jako metafora v určitém abstraktním smyslu pro identifikaci nepřítele, k níž se Rudé právo často uchyluje, hovoří-li o německé propagandě obecně. Ve Venkovu se Goebbelsovo jméno v názvech článků objevuje průběžně, vrcholu dosahuje v listopadu 1940, kdy se objevuje v deseti ze 14 článků. V létě 1936 použil Venkov Goebbelsovo jméno v titulku dvakrát ještě před zahájením olympiády v souvislosti s organizačními přípravami. Venkov v názvu článku zmínil Goebbelse ve 14 z 33 případů, v počtu 14 případů je započítána také samostatná fotografie, na níž je

Goebbels zobrazen. Polední list z 36 jednotek jmenoval Goebbelse v názvu článku desetkrát, v to počítaje také jednu samostatnou fotografii, na níž je Goebbels hlavní postavou. Nejvíce uvedení Goebbelsova jména v titulku článků připadlo na listopad 1940 – šestkrát (zde je zařazena zmíněná fotografie), Polední list ovšem na Goebbelse hodně poukazoval také na podzim 1938, kdy jej v názvu konkrétně označil čtyřikrát. Lidové listy z 20 výzkumných jednotek dvanáctkrát jmenovaly Goebbelse v názvu textu. Většina těchto případů se týkala listopadu 1940. Goebbelsovo jméno v názvu článku Lidové listy použily také ve zprávě o jeho smrti v květnu 1940, jednou jej jmenovaly jako negativní postavu v kritickém období podzimu 1938 a jednou jej v titulku zmínily i v roce 1933.

Tabulka 3

	Rudé právo		Venkov		Polední list		Lidové listy	
	Výzkum. jednotek	Z toho jméno v titulku	Výzkum. jednotek	Z toho jméno v titulku	Výzkum. jednotek	Z toho jméno v titulku	Výzkum. jednotek	Z toho jméno v titulku
3/1933	3	1	8	1	8	0	4	1
7-8/1936	3	2	6	2	9	0	2	0
8-9/1938	3	0	5	1	11	4	3	1
11/1940	1	1	14	10	8	6	10	9
5/1945	0	0	-	0	0	0	1	1
Celkem	10	4	33	14	36	10	20	12

Charakteristiku výzkumného vzorku přibližuje také množství fotografií. Samostatná fotografie Goebbelse bez doprovodného textu, pouze s popiskem pod ní, se objevila ve výzkumném vzorku dvakrát – ve Venkovu z 9. listopadu 1940 a v Poledním listu z 8. listopadu 1940. Obě fotografie se týkají Goebbelsovy návštěvy pražské německé opery, Venkov na fotografii ukazuje Goebbelse sledujícího představení v lóži, Polední list otiskl fotografii Goebbelse s šéfem opery Talichem. Článek s doprovodnou fotografií se mezi 99 výzkumnými jednotkami objevil 13krát. Pouze jednou v březnu 1933, a to v Rudém právu. Ani jednou nebyla použita doprovodná fotografie v létě 1936. Na podzim 1938 použil Goebbelsovu fotografii jednou Polední list, ostatní tituly přinášely články bez fotografií. Výskyt Goebbelsových fotografií v tisku kulminuje v listopadu 1940, kdy každý z legálních deníků použil fotografii pro ilustraci

několikrát. Z celkových 14 výzkumných jednotek Venkova v listopadu 1940 tvoří pět jednotek článek s doprovodnou fotografií (a navíc jedna samostatná fotografie). Z deseti jednotek Lidových listů roku 1940 jsou třemi jednotkami články s fotografiemi. Polední list čítá v listopadu 1940 osm výzkumných jednotek, z toho tři doprovázejí fotografie.

Nyní ještě stručně k poměru zpravodajství, publicistiky a reportáží ve výzkumném souboru (Tabulka 4). Ne vždy jsou od sebe tyto novinářské žánry rozlišitelné jasnými hranicemi, obzvláště v případě, kdy jednotlivé tituly přistupují ke zpravodajství v rovině jasné politické linie a o událostech informují skrze síto politické ideologie. Nicméně jako zpráva je chápán žurnalistický útvar oznamující událost. Označení publicistika odkazuje ke komentářům, biografii, analýze atd. Nakonec používám ještě označení reportáž pro texty na pomezí zprávy, respektive oznámení události, a komentáře, kdy redaktor navštívil místo události a z něj referuje o události. Z počtu 97 článků s fotografií či bez ní (v celkovém počtu 99 jsou započítány také dvě samostatné fotografie, které jsou v rámci Tabulky 4 nezařazené) spadá 59 jednotek do zpravodajství, 30 článků je publicistickými texty a 8 jednotek je reportážemi. Většina výzkumných jednotek z března 1933 spadá do kategorie zpráv – všechny články ve Venkovu a Rudém právu. Ze čtyř výzkumných jednotek (březen 1933) v Lidových listech je polovina zpráv a polovina reportážemi z Německa, Polední list přinesl čtyři zprávy a čtyři publicistické články. Léto 1936 se nese ve znamení zpravodajství z olympiády, a proto se mimo jednu reportáž z Berlína v Poledním listu jedná o samé zprávy. Ovšem s výjimkou Rudého práva, které sportovní událost nereflektuje a všechny tři články jsou publicistikou namířenu proti goebbelsovské propagandě. Výzkumné jednotky z období podzimu 1938 (celkem 22 ve všech denících za období 1938) jsou v Rudém právu rovnoměrně rozděleny po jedné mezi zprávu, komentář i reportáž. Venkov na podzim 1938 konkretizuje Goebbelsovy kroky ve čtyřech zprávách a jednom komentáři. Polední list rozdělil 11 příspěvků s malou výhodou ve prospěch zpráv půl na půl mezi zprávy a publicistiku. Lidové listy přinesly tři komentáře. 31 textů z listopadu 1940 je rozloženo v poměru 14 zpráv, 13 publicistických příspěvků a 4 reportáží. U Venkova se jedná především o silně glorifikující publicistiku, u Lidových listů je polovina z deseti jednotek zprávami a druhá polovina je tvořena reportážemi a publicistikou. Ze sedmi textů v Poledním listu jsou čtyři jednotky

zprávami, tři publicistikou a jedna je reportáží. Rok 1945 je reprezentován pouze jedinou stručnou zprávou o Goebbelsově úmrtí v Lidových listech.

Tabulka 4

	Rudé právo			Venkov			Polední list			Lidové listy		
	Zpráva	Public.	Report.	Zpráva	Public.	Report.	Zpráva	Public.	Report.	Zpráva	Public.	Report.
3/1933	3	0	0	8	0	0	4	4	0	2	0	2
7-8/1936	0	3	0	6	0	0	8	0	1	2	0	0
8-9/1938	1	1	1	4	1	0	6	5	0	0	3	0
10-11/1940	0	1	0	5	7	1	4	2	1	5	3	2
5/1945	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Celkem	4	5	1	23	8	1	22	11	2	10	6	4

4. ANALÝZA

Jak již bylo řečeno, budu rozkrývat principy mediální konstrukce obrazu Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945 metodou zakotvené teorie. Mou snahou bude identifikovat charakteristické rysy mediálního obrazu Josepha Goebbelse v souboru výzkumného vzorku. Pečlivým pročitáním příspěvků a bedlivým prohlížením fotografií se budu snažit zachytit kontexty, do nichž tisk Goebbelse zasazuje a poté předkládá čtenářům, osobnostní charakteristiky, které Goebbelsovým mediální obraz získává, a pojmenování, jimiž jej označuje. Zjištěné poznatky se budu snažit definovat v souladu se zásadami zakotvené teorie jako pojmy, jež dále roztřídím na základě určitých společných znaků do nadřazených kategorií. Pojmy, jež zvolím pro jednotlivé složky Goebbelsova mediálního obrazu, budu ilustrovat podpůrnými argumenty – doslovně převzatými ukázkami částí či celých článků výzkumného souboru (případně fotografiemi). Výsledné kategorie budou vystupovat ve vzájemných vazbách, společně utvářejících mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945.

V další části analýzy se budu snažit vystihnout rozdíly mezi mediálním obrazem Josepha Goebbelse v jednotlivých titulech a obdobích. Budu se snažit odlišnosti,

budou-li nějaké, uvést do kontextu s okolnostmi, jež mohly mít vliv na utváření Goebbelsova mediálního obrazu v tom kterém období a titulu.

4.1. SLOŽKY MEDIÁLNÍHO OBRAZU JOSEPHA GOEBBELSE

4.1.1. Změna pro Německo

Především v článcích z března 1933, ale také často v novinových příspěvcích z roku 1938 nebo 1940 se Goebbelsovo jméno objevuje v souvislosti s politickým obratem Německa. Český tisk si již v prvních obdobích patrně uvědomuje důsledky, které s sebou může přinést politický obrat v sousední zemi (volbám v Německu věnuje velký prostor), ale zatím obavy explicitně nevyjadřuje. Goebbels vystupuje jako osoba podporující politickou změnu a řečník oslavující zlom v politickém směřování své země. Tisk v době před osudnými volbami v Německu i po nich přetiskuje Goebbelsovy projevy, aniž by je nějak hlouběji komentoval. Goebbels nešetří spojenými jako „historický zázrak“, „historická událost“ a dalšími pojmy odkazujícími k politickému obratu, jenž podle něj nemá v historii Německa obdoby. Tento jev jsem nazvala **historický přelom**, přičemž podstatný je odkaz k minulosti.

„Ihned po přiletu promluvil dr. Goebbels do mikrofonu a pravil mimo jiné: Jsme přesvědčeni, že tento den národního procitnutí jest největší historickou událostí, která od roku 1918 se stala v Německu.“

(Čtk., Poslední volební projev Hitlerův z Východního Pruska, *Venkov*, č. 55 (5. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

„Poté promluvil poslanec Goebbels, jenž prohlásil, že v posledních třech letech se odehrál v Německu historický zázrak. Celý systém byl přiveden k pádu.“

(Čtk., Národní socialisté oslavují své vítězství, *Venkov*, č. 57 (8. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

Goebbels je stavěn do role jedné z osob strany, které naplňují vůli lidu. Staví se do role nástroje, který pomohl prosadit zájem národa, přičemž ovšem nepopírá schopnosti své i svých spolustraníků při uskutečňování tohoto převratu. Politický převrat Goebbels pojmenovává jako národní revoluci. Volby v Německu znamenaly

legitimizaci cesty národních socialistů k moci, přičemž Goebbels využije legitimní vítězství ve volbách k legitimizaci veškerých následujících kroků i drastických rozhodnutí proti odpůrcům strany. Pro pojmenování okolností kariérního postupu Goebbelse a uvolnění jeho cesty k moci jsem použila spojení **vůle lidu**.

„Na veřejší manifestaci, pořádané ústředním svazem filmové produkce, promluvil říšský ministr propagandy dr. Goebbels, který pravil mimo jiné: Národní revoluce se neomezí jenom na politiku, ale zasáhne také oblast hospodářskou a kulturní, tedy i film.“

(Conti., Film nástrojem hitlerovské propagandy, *Venkov*, č. 76 (30. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

V této velké změně pro německý lid, k níž přispěl také Goebbels, figuruje odkaz k budoucnosti. Výrazy, jako jsou „probuzení“ nebo „osvobození“, odkazují k budoucnosti, v níž chce Goebbels zaujmout významné místo. Pro tento jev - tedy spojování osoby Goebbelse s budoucností Německa, k němuž dochází v článcích analyzovaných deníků, jsem použila pojem **budoucnost**.

„Německo se probudilo! Vyzývám vás, němečtí občané, abyste projevíli radost a pohnutí nad těmito velkými událostmi.“

(Wolff., Slavnosti v den zahájení říšského sněmu, *Venkov*, č. 67 (19. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

*„Ve zvláštním vydání, jež vydal dnes dopoledne národně-socialistický list *Völkischer Beobachter*, rozvádí šéf národně-socialistické propagandy dr. Goebbels toto základní téma takto: [...] A nezashluje státník a vláda, která osvobodí Německo od této strašlivé metly, odměny boží?“*

(Čtk., Dejte Hitlerovi moc, *Venkov*, č. 51 (1. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

Jevy historický přelom, vůle lidu a budoucnost jsem shrnula pod zastřešující kategorii **změna pro Německo** (Diagram 1). Tato kategorie je vlastně velkým tematickým celkem, kterému se tisk věnuje v období po vítězství národních socialistů ve volbách. Témata obsažená pod jednotlivými shrnujícími pojmy jsou úzce semknutá. Goebbels je vykreslen jako osobnost spojená s historickým zlomem způsobeným

vítězstvím politické strany, v níž působí, vystupuje jako nástroj vůle německého lidu a odkazuje k novému směru v budoucnosti německého národa. Je důležité věnovat pozornost tomu, že kategorie se vztahuje k Německu, tisk v tematické oblasti změny v Německu nepočítá s přesahem událostí do Československa.

Diagram 1

4.1.2. Ideolog

Mediální obraz Josepha Goebbelse je tvořen jeho četnými prezentacemi jako schopného ideologa, ať už původce myšlenek ideologie strany nebo vynalézavého taktika v používání konkrétních ideologických prostředků. Goebbels je v analyzovaném vzorku popisován jako vyzyvatel k akci a podněcovatel událostí, což jsem shrnula pod pojem **agitátor** - ve smyslu politika ovlivňujícího veřejné mínění, oslovujícího velké množství posluchačů a čtenářů s cílem získat je pro svou ideologii.

„Zápalným elementem hnědé fronty je Goebels. To je apoštol náboženského nacionalismu. Hindenburg operuje, Hitler bojuje, Goebels agituje.“⁸¹

(drk. [Ferdinand Kahánek], Nepolitické obrázky z politického Německa, *Polední list*, č. 68 (9. 3. 1933), roč. VII., s. 5)

Goebbels je tiskem zařazen mezi ty, kteří vytvořili ideologické zázemí pro další Hitlerovo působení:

⁸¹ Goebbelsovo příjmení psáno v článku s jedním b. Nesprávné psaní Goebbelsova příjmení se na počátku jeho politického působení, kdy začíná být natolik významné, že ho silně reflektuje také česky psaný tisk, objevuje často. I to leccos vypovídá o názoru tisku na osobu Goebbelse.

„Pořadatelé veřejného mínění, které ovládá kulturní, politickou i finanční Evropu, ba i celý svět, jsou v Německu rozdraceni Hitlerovými lidmi. Spisovatel Gottfried Freder, Rudolf Jung, Albert Rosenberg, Josef Goebbels, hrabě Reventlow a jiní připravili ideologii hitlerovské revoluce, zatím co jeho slova řečníka zapalovala německé země a říše, Rakousko, Bavorsko, Prusko, Porýní a menšinové ‚kolonie‘.“

(CASSIUS, Adolf Hitler, nepřítel republiky, *Nedělní list*, č. 71 (12. 3. 1933), roč. VII., s. 7)

Je ovšem prezentován také jako člověk schopný odhadnout reakce okolí: člověk pečlivě plánující své kroky a anticipující efekt na publikum. Jako člověk promyšlejší, co je vhodné, účinné a především užitečné lidem sdělit. Tyto jeho schopnosti jsem souhrnně označila pojmem **psychologie**.

„Již v předešlých reportážích psal jsem o vůdcích Třetí říše, o jejich takticky skvělém vystupování. Je viděti, že jsou inspirátoři toho všeho dobrými psychology. Prostá hnědá uniforma s jediným křížem na prsou, to je oděv Hitlerův, dr. Goebels⁸² i Goering, což je teprve překvapením, chodí jen v elegantním vycházkovém šatě a v záplavě uniforem průvodců i fraků hostí, kteří jsou obtíženi řetězy a řády, až je mi jich líto, v tomto mistrně režirovaném prostředí vyniká ohromně střízlivost oděvu vůdců a působí to na diváka opravdu „vůdcovsky“, ne dojemem prázdných ‚salonních lvů‘.“

(NESG., Olympijský i neolympijský Berlín, *Polední list*, č. 222 (9. 8. 1936), roč. X., s. 10)

V neposlední řadě je Goebbels prezentován jako ten, kdo „odhaluje lži“ a kdo „má přístup k pravdivým informacím“. Tato prezentace Goebbelse je častá v analyzovaném vzorku z roku 1940, kdy je tisku ze strany von Wolmara jasně nařizováno, co má být o Goebbelsovi sdělováno. Goebbels je explicitně popisován jako někdo, kdo bojuje proti propagandě nepřátel a kdo chce „své lidi“ pravdivě zpravovat. Vzhledem k tomu, že na podzim 1938 se český denní tisk ohrazoval proti Goebbelsově útočné propagandě namířené proti Československu a pocítil Goebbelsovu nenávistnou vytrvalost⁸³, muselo být čtenářům v protektorátu jasné, že se situace opakuje a že tentokrát odhaluje „lži“ šířené jinými zeměmi než Československem – nejčastěji Anglií.

⁸² Goebbelsovo příjmení opět psáno v článku s jedním b.

⁸³ Ve svém deníku z roku 1938 se Goebbels vyjadřuje o Československu jako o „Čechárně“ a klade si otázku, co provést s miliony Čechoslováků poté, co se Německo zmocní území.

Popisování Goebbelsových schopností odhalování lží na straně válečných nepřátel jsem shrnula pod pojem **kontrapropaganda**.

„Ministr Goebbels to byl, který jednak chránil německý národ před jedem cizí propagandy, jednak poskytl cizině pravé informace o situaci v Německu.“

(-Tn-, Dr. Goebbels v Praze, *Venkov*, č. 260 (5. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1)

„Dnes, kdy versailleské hranice v Evropě již pod údery německých armád padly, odhaluje Říše všechny lži britské propagandy, kde ještě jejich vliv se uplatňuje, a bere tak Anglii ono „mravní“ oprávnění, kterého se dovolávala pro svou světovládu. To je velká práce říšského ministra dra Goebbelse, jednoho z prvních spolupracovníků Vůdcových v boji o novou Evropu.“

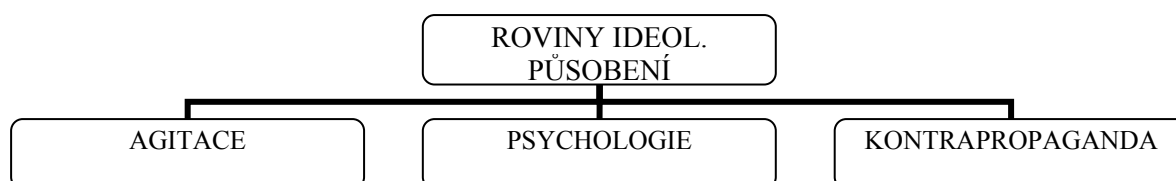
(ČAT, Říšský ministr Dr. J. Goebbels v Praze, *Lidové listy*, č. 261 (6. 11. 1940), roč. XIX., s. 1)

„A přijímá-li dnes svět anglické informace s nedůvěrou, je to zásluhou říšského ministra dr. Goebbelse, který odhalil před světovou veřejností anglické metody lží.“

(-Tn-, Dr. Goebbels v Praze, *Venkov*, č. 260 (5. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1)

Jevy agitace, psychologie a kontrapropaganda jsem zařadila do kategorie **roviny ideologického působení** (Diagram 2). Fakt, že je Goebbels ve výzkumném vzorku vždy explicitně označován jako říšský ministr pro osvětu lidu a propagandu a nikdy o něm není psáno, aniž by byl jmenován svou politickou funkcí, svědčí o neustálém spojování Goebbelse s ideologickým působením, někdy doprovázeném výčtem jeho propagandistických činností. Ať už je Goebbels v závislosti na historických okolnostech pro své propagandistické úsilí českým tiskem napadán, nebo po březnu 1939 „povinně“ glorifikován, vždy jsou jeho zdůrazňovány jeho schopnosti ideologa.

Diagram 2

4.1.3. Vztah k Hitlerovi

Na konstrukci obrazu Goebbelse v českém tisku se významně podílí jeho vztah k Hitlerovi, který média představují ve více rovinách – strukturace různých pohledů na přátelství Hitlera a Goebbelse mě vedla k ustavení kategorie s názvem **vztah k Hitlerovi**, jež zahrnuje tři jevy: starý přítel, rádce a společné činnosti (Diagram 3). V člancích je vztah k Hitlerovi zmiňován z několika důvodů. Často je ve výzkumném vzorku nastíněno přátelství Goebbelse a Hitlera z důvodu přiblížení, o koho vlastně jde, v době, kdy je Goebbels jmenován do funkce ministra osvěty lidu a propagandy. Dalším důvodem je zdůraznění moci, kterou Goebbels díky svému přátelství s Hitlerem disponuje.

Tisk upozorňoval na to, že přátelství s Hitlerem trvá od dob, kdy národně-socialistické hnutí nemělo výraznější politický vliv, což implikuje dlouhodobost přátelství a také určitou nezištnost z Goebbelsovy strany – tyto jevy jsem zařadila pod spojení **starý přítel**.

„Dr. Josef Goebbels je jedním z nejstarších vedoucích NSDAP. Bojuje po boku Adolfa Hitlera již od roku 1923.“

(W., Min. Dr. Goebbels dnes v Praze, *Polední list*, č. 306 (5. 11. 1940), roč. XIV., s. 1)

„Nový ministr propagandy, Hitlerův přítel dr. Goebbels, promluvil první svoji ministerskou řeč.“

(H., V Německu má žena ustoupit z veřejného života, *Venkov*, č. 68 (21. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

„S Adolfem Hitlerem prodělal dr. Goebbels všechny počáteční boje až do konečného vítězství nacistického režimu v Německu.“

(Š. Janoušková, Německá propaganda v županu, *Polední list*, č. 248 (7. 9. 1938), roč. XII., s. 1)

Pojem **rádce** pak v sobě obsahuje další náznak charakteru vztahu Hitlera a Goebbelse, jak jej podával český tisk. Goebbelsovo mínění má určitou váhu, je přizván k tomu, aby se podílel na důležitých rozhodnutích a vyjadřoval svůj názor, například ve věci potenciální války.

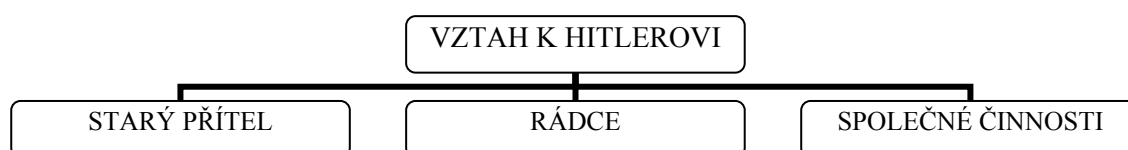
„Informované kruhy totiž vědí, že na předvěčejší konferenci u Hitlera vyslovil se Göring proti válce, jsa podporován zástupcem hlavního štábu, který prohlásil, že válka v této chvíli by znamenala zkázu pro Německo. Naproti tomu pro válku se vyslovili Goebbels a Ribbentrop.“
(NESG., Anglický velvyslanec u Hitlera., *Venkov*, č. 213 (10. 9. 1938), roč. XXXIII., s. 2)

Vztah Goebbelse a Hitlera je ve výzkumném vzorku naznačen popisem různých činností, které vykonávají společně. Společně strávený čas při činnostech v rámci pracovních aktivit vyplývá již z podstaty Goebbelsovy a Hitlerovy funkce, na což tisk často poukazuje. Goebbels je v analyzovaném vzorku nejčastěji po boku Hitlera zobrazován při uvádění Hitlerových projevů, při návštěvě hrobů padlých vojáků nebo při polooficiálních činnostech jako návštěva fotbalového utkání národního týmu. Tyto jevy jsem zakódovala pod pojem **společné činnosti**.

„Zatím co trvala mše sv. v katolickém kostele, položil Adolf Hitler a ministr Göbbels věnce na hrob padlých kamarádů v Berlíně.“

(Dr. Jos. Doležal, Jak to vypadalo v Postupimi na první jarní den III. Říše, *Lidové listy*, č. 70 (24. 3. 1933), roč. XII., s. 5)

Diagram 3

4.1.4. Opozice

Goebbelsův obraz v tisku je často spojen s jeho vymezováním se vůči nepříteli. Tisk zaujímá přístup k uchopení Goebbelsovy osoby jako úhlavního nepřitele různých společenských skupin či národů prakticky po celé vytyčené výzkumné období, mění se pouze podpora či odsuzování Gobbesových názorů na různé sociální skupiny vzhledem

k soudobým okolnostem jednotlivých let. Pro Goebbelsovu veřejně demonstrovanou nenávisť vůči určitým národům, vyznáním a politickým přesvědčením reflektovanou v tisku jsem vytvořila kategorii **opozice**. Tato kategorie zahrnuje tři další jevy shrnuté pod pojmy politický příklon, vyznání a národy (Diagram 4).

Z pohledu **politického příklonu** se Goebbels profiluje jako nepřítel komunistů již před německými volbami v roce 1933 a jedná se doslova o stranický program. Tisk jeho nepřátelství vůči komunistům, respektive marxismu neodsuzuje ani nekomentuje, pouze Rudé právo z pochopitelných důvodů vyvozuje důsledky z Goebbelsova nepřátelství vůči komunistům.

„K obavám vysloveným z mnoha stran, že při zasedání říšského sněmu v Postupimi bude dům Boží znesvěcen přítomností marxismu, prohlásil dr. Goebbels, že takovéto nebezpečí není.“

(NESG., Dr. Goebbels: Marxismus není již věcí politiky, ale policie, *Lidové listy*, č. 56 (8. 3. 1933), roč. XII., s. 2)

„Na projevu národních socialistů ve sportovním paláci promluvil hakenkreuzlerský poslanec Goebbels, který prohlásil, že dříve byla proti bolševismu nasazena pouze státní moc, která nyní však je podporována celonárodním hnutím. [...] To znamená, že se Hitlerova vláda chystá nepřipustiti komunistické, případně i sociálnědemokratické poslance k zasedání říšského sněmu, čili zbaviti je možnosti vykonávati jim mandáty, svěřené jim miliony voličů.“

(NESG., Dělničtí poslanci nemají být připuštěni do říšského sněmu, *Rudé právo*, č. 58 (9. 3. 1933), roč. I. (1933), s. 3)

Goebbels se ovšem staví do opozice nejen vůči konkrétním politickým programům, ale také vůči demokracii obecně, neboť ji chápe jako spojence bolševismu:

„Německá zpravodajská kancelář oznamuje: Na sjezdu strany promluvil včera ministr dr. Goebbels o nac. socialismu, bolševismu a demokracii, a pravil, že existuje jednotná fronta demokracie a bolševismu proti nacionálně socialisticky autoritativně vedeným státům a jejich představitelům.“

(NESG., Podle dr. Goebbelse jsou Němci všude utiskováni, *Nedělní list*, č. 252 (11. 9. 1938), roč. XII., s. 7).

Pojem **vyznání** v kategorii opozice odkazuje ke Goebbelsovým útokům vůči židům. Zatímco boj proti komunistům tisk globálně neodsuzuje, napadání židů ano. Především v komentářích a reportážích je upozorňováno na výpady proti židům v Německu. Tyto zmínky se ovšem v tisku nesou v abstraktní rovině nesouhlasu a odkazů ke konci demokracie v Německu, pouze Rudé právo otevřeně odsuzuje teror Hitlerova režimu již v březnu 1933 a popisuje fyzické násilí, jemuž jsou němečtí židé vystavováni. Ostatní analyzované tituly se ke konkrétním popisům fyzického napadání židů uchylují až na podzim 1938, kdy jsou mezi napadenými také židé z pohraničních oblastí Československa. Goebbels je tiskem považován za podněcovatele těchto útoků.

„A pak už to jde: masy na pochodu, mládež v hnědých řadách, 30. leden s titulem: Staré Německo podává ruce mladému, Hindenburg v okně, Hitler, pohřeb zabitého úderníka, řeči Goebbelsovy se zžiravým humorem na židy z Berliner Tagblattu a na konec dlouhá řeč Adolfa Hitlera v berlínském sportovním paláci.“

(Dr. Jos. Doležal, Bubnová palba volební propagandy v Německu, *Lidové listy*, č. 54 (5. 3. 1933), roč. XII., s. 5)

„Na prohlášení německo-říšského šéfa propagandy dra Goebbelse, že vyplatí prémii každému, kdo přesně uvede jméno jediného žida usmrčeného v Německu při hitlerovském puči, Daily Herald otiskuje tuto zprávu svého dopisovatele z Berlína: židovský obchodník v Královci, jménem Max Neumann, byl zatčen hákenkreuzlery a zavlčen do jejich lokálu.“

(NESG., Hitlerovská zvěrstva, *Rudé právo*, č. 75 (29. 3. 1933), roč. I. (1933), s. 3)

Goebbels vystupuje v českém tisku z pohledu oponenta různých **národů** po vypuknutí války, což se projevuje ve výzkumném vzorku z roku 1940. Anglie je pro Goebbelse nepřítelem úhlavním, v menší míře se Goebbels pouští do kritiky Sovětského svazu.

„Proto nemá konflikt s Anglií pouze rys války národa ovládané nacionální vášní, nýbrž je ještě více také bojem proti židovsko-britské plutokracii, která po četné dlouhé epochy vysávala Evropu [...].“

(NESG., Tato válka je povstáním Evropy proti Anglii, *Lidové listy*, č. 261 (7. 11. 1940), roč. XIX, s. 1)

Diagram 4

4.1.5. Politik

Ve struktuře mediálního obrazu Goebbelse jsou patrně nejsilněji zastoupeny jevy související s jeho funkcí ministra propagandy, tedy s politickým působením. Tuto kategorii jsem nazvala **politik**. Tři jevy spadající pod kategorii politik souvisejí s jeho vysokou politickou funkcí v rámci nejsilnější politické strany a s oblastí jeho dohledu – s médii: člen politické strany, ovládání médií, oddanost práci (Diagram 5).

Goebbels vystupuje v první řadě jako **člen politické strany**, tedy jako národní socialista. Tisk používá různá pojmenování ke sdělení Goebbelsovy stranické příslušnosti.

„Již včera oznámili jsme, že bude utvořeno ministerstvo propagandy a národní osvěty. Povede jednotný dozor nad rozhlasem, filmem, divadly, musejnictvím a zahraniční propagandou. Ministrem bude patrně hakenkrajcler Göbbels, státním tajemníkem nového ministerstva německý nacional Schmidt.“

(NESG., Ministerstvo propagandy, *Polední list*, č. 68 (9. 3. 1933), roč. VII., s. 2)

„Na projevu národních socialistů ve sportovním paláci promluvil hakenkreuzlerský poslanec Goebbels, [...]“

(NESG., Dělničtí poslanci nemají být připuštěni do říšského sněmu, *Rudé právo*, č. 58 (9. 3. 1933), roč. I. (1933), s. 3)

V souvislosti se stranictvím se Goebbels při svých projevech přenesených do médií netají snahou o prolnutí života německé společnosti s politickým stranictvím:

„Je třeba široce založeného reformního plánu. Přejde okamžik, kdy národně socialistické hnutí a národ budou jedno a totéž.“

(Čtk., Národní socialisté oslavují své vítězství, *Venkov*, č. 57 (8. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

Goebbels jako politik, respektive jako šéf propagandy vedené ve prospěch své strany, je zobrazován jako přesvědčený (a přesvědčivý) člen strany s ambicemi udělat z celého národa příslušníky své strany. Analyzovaný tisk prezentuje Goebbelse jako muže, jenž přistupuje ke své práci jako k nejvýznamnější složce svého života. Goebbels, alespoň v tisku, je člověkem, který pracuje ve dne v noci, je **své práci** maximálně **oddaný**. Jeho soukromý život je v tisku zmiňován jen v zanedbatelném měřítku, jak bude vyloženo později.

„Ministr dr. Goebbels přečetl dnes v Berlíně v 9 hodin večer v rozhlasu toto úřední prohlášení: [...]“

(NESG., Úřední prohlášení Berlína, *Nedělní lidové listy*, č. 158 (12. 7. 1936), roč. XV., s. 2)

Goebbels-politik je tiskem vykreslen jako člověk plně **ovládající** svůj resort – **média**. Goebbels je prezentován jako ten, kdo novinářům uděluje do detailu promyšlená nařízení o čem a jak psát – český tisk si je zároveň vědom toho, že tyto příkazy budou splněny přesně podle Gobbelsova záměru, budou napadat Československo či ostatní státy, případně velebit úspěchy národních socialistů.

„V těchto dnech svolal ministr říšské propagandy dr. Josef Goebbels všechny šéfredaktory i vydavatele berlínských novin k poradě, na které podal „přehled o situaci a udělil nové pokyny“. Kanonáda útoků, vylhaných zpráv a překroucených skutečností, která se ihned nato v německém tisku rozpoutala, je důkazem, jakého druhu byly pokyny.“

(Jan., Německo zesiluje tiskové útoky proti ČSR, *Polední list*, č. 257 (16. 9. 1938), roč. XII., s. 7)

Diagram 5

4.1.6. Vztah k Čechům

Rovinou, které je českým tiskem v souvislosti s informováním o Goebbelsovi z pochopitelných důvodů věnován nejširší prostor, je nastiňování vztahů a kroků Goebbelse vůči Československu. A tento postoj v tisku v důsledku nevyznívá pozitivně ani po vzniku protektorátu, neboť legální tisk glorifikuje Goebbelse přehnaně a do líbivých slov halí jeho vyhrůžky, ani předtím, neboť Goebbels neustává ve štvavé propagandě proti Československu. Kategorie **vztah k Čechům** se týká především jeho explicitního jednání vůči Čechům a jeho postojů. Do této kategorie spadají tři hlavní jevy konstruující Goebbelsův mediální obraz v rovině vztahu k Čechům v době existence Československa i protektorátu: výsměch, válka a hrozby (Diagram 6).

Pojem **výsměch** zaštiťuje Goebbelsův opovrhující postoj vůči Čechům a také jeho neustálé napadání svébytnosti Československa. Zpochybňuje státopráva Čechů, ve svých projevech zdůrazňuje utlačování sudetských Němců v Československu. Tato stránka Goebbelsova mediálního obrazu v českém tisku je obzvláště silná na podzim 1938, kdy se Goebbels pomocí své propagandy plně soustředí na oslabování mezinárodně politické pozice Československa. Český tisk jako by si nyní do důsledků uvědomil nebezpečí, jež Goebbels představuje pro český národ. Noviny věnují prostor Goebbelsově životopisu, sledují každý krok jeho propagandistického úsilí proti Československu a ohrazují se proti těmto útokům – tisk má potřebu uvádět Goebbelsem propagandisticky využité události do souvislostí a vysvětlovat, „jak to bylo doopravdy“.

„Dr. Goebbels uváděl jako příklad článku uveřejněné v „Manchester Guardianu“ a v „News Chronicle“ a pokračoval: Nemohu si vzpomenout, že by byla v těchto časopisech uveřejněna třeba jediná řádka o tisících Němců, Finů nebo příslušníků jiných národů, kteří byli v Sovětském svazu likvidováni nebo jsou v Československu pronásledováni a týráni. [...] Také o situaci sudetských Němců, Slováků, Maďarů, Poláků a Ukrajinců v demokratickém Československu nechtějí se tito židovsko-demokratičtí apoštolové mravnosti dát informovat.“
(NESG., Podle dr. Goebbelse jsou Němci všude utiskováni, *Nedělní list*, č. 252 (11. 9. 1938), roč. XII., s. 7)

Při rozhodování o potencionální válce, jež hrozí v souvislosti s iredentistickými snahami Německa, se Goebbels vyjadřuje pro **válku**. Netají se úmyslem zmocnit se Československa za každou cenu a poukazuje na to ve svých projevech. Pokud vše, co shrnuje v analýze pojem výsměch, svědčí o povaze opovržení, jež Goebbels cítí vůči Čechům, pak jeho odhodlání pro válku svědčí o síle tohoto opovržení.

„Goebbels, jak jsme již zaznamenali, pronesl vysloveně válečnou řeč, v níž nenechal nikoho na pochybách o tom, proti komu je namířena válečná moc a celá politika Berlína.“
(NESG., Henleinovci demonstrují proti republice, *Rudé právo*, č. 179 (2. 8. 1938), s. 3)

„Informované kruhy totiž vědí, že na předvěčerejší konferenci u Hitlera vyslovil se Göring proti válce, jsa podporován zástupcem hlavního štábu, který prohlásil, že válka v této chvíli by znamenala zkázu pro Německo. Naproti tomu pro válku se vyslovili Goebbels a Ribbentrop.“
(NESG., Anglický velvyslanec u Hitlera., *Venkov*, č. 213 (10. 9. 1938), roč. XXXIII., s. 2)

Po vzniku protektorátu se na stránkách legálního českého tisku mění Goebbels ze strůjce všeho zla na vyzyvatele ke „spolupráci“ Němců a Čechů. Goebbels k této spolupráci využívá více či méně zastřených **vyhrůžek** a konstatování toho, že jiná možnost než přizpůsobení se situaci pro Čechy neexistuje. Články v legálním tisku vychvalující Goebbelsovu vynalézavost při vynucování si poslušnosti ze strany Čechů ještě více umocňují vážnost vyhrožování a ultimát. Ilegální tisk naopak vykresluje Goebbelsovy vyhrůžky pragmaticky a je přesvědčen, že Češi Goebbelsovi „na ruku“ nepůjdou.

„Jestliže se nepodařilo H. Frankovi ‚zkrotit‘ český národ šíleným terorem a uvězněním statisíců nejlepších českých lidí, nepodaří se to ani p. Goebbelsovi, který nyní české inteligenci – jejímž představitelům dal před rokem v Ruzyni hynouti pod sekerou kata – nabízí ruku k spolupráci.“
(NESG., Goebbels pohoří, ilegální Rudé právo, prosinec 1940)

„Ti, kdo se setkali s říšským ministrem Dr. Goebbelsem říkají, že je osobností velkého a pronikavého ducha. Proto dovedl najít cestu i pro ty, kteří nedovedli citově překlenouti ten veliký myšlenkový rozpor mezi životem, kterým žili před zřízením Protektorátu a kterým žijí nyní. Dovedl ji najít tam, kde ji hledá a nalézá každý živý organismus, který chce dále žít. Na přizpůsobivosti se daným okolnostem, přizpůsobivosti rozumové, citové, organické se měří nejen životaschopnost živých bytostí, ale i jejich celků. To tedy znamená také lidí a národů. Přizpůsobivost není zrada – jinak by čest patřila jen mrtvým. Její hranici sám pro Čechy naznačil říšský ministr dr. Goebbels [...].“

(Mk., Goebbelsovo – buď a nebo, Venkov, č. 264 (9. 11. 1940), roč. XXXV., s. 2)

Diagram 6

4.1.7. Osobnostní charakteristiky

Tisk umožňuje čtenáři v nemalé míře udělat si představu o osobnostních charakteristikách Goebbelse. Kategorie **osobnostní charakteristiky** zahrnuje dovednosti, jimiž Goebbels disponuje, jeho vzdělání a jeho názory ve smyslu osobních přesvědčení (Diagram 7).

Goebbelsovou nejnápadnější **dovedností** je jeho řečnický talent. Jedná se o dovednost, již dlouho rozvíjel. Goebbels vystupuje jako výborný řečník a tisk mu tuto schopnost neupírá – i pokud je Goebbelsovův řečnický talent využit v neprospěch

Československa, tisk si o to více uvědomuje negativní dopad, který bude mít jakýkoli Goebbelsův projev na situaci pro Československo či v Československu.

„Když před týdnem, v předvečer volebního vítězství Hitlerova v Německu, stál jsem před státní operou v Berlíně, slovům šéfa propagandy Hitlerovy dra Goebbelse naslouchal dav šedesáti tisíc bez hnutí. Jeho volání k Němcům celého světa, bez ohledu na hranice jeho hlasu, naslouchaly líčení německé minulosti a víry v budoucnost.“

(Dr. Ferd. Kahánek, „Titul zkonfiskován“, *Nedělní list*, č. 71 (12. 3. 1933), roč. VII., s. 1)

„Ministr dr. Goebbels je vskutku nejskvěleším ministrem propagandy. Známý jsou jeho řeči, kterými dovede uchvátit lid. Dovede stejně mluvit k intelektuálům [...] – jako dovede mluvit k dělníkům a k sedlákům. Všechny uchvacuje především jasností myšlenek a konkrétností.“

(R., Slavnostní představení „Prodané nevěsty“ na počest vzácného hosta, *Venkov*, č. 260 (5. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1)

Dalším pojmem v rámci kategorie osobnostní charakteristiky je **vzdělání**. Tisk téměř vždy uvádí před Goebbelsovým jménem titul doktora, čímž dává najevo, že si je vědom Goebbelsova vzdělání, a titul uvádí i ve spojení s ministerskou funkcí. Pouze Rudé právo od uvádění titulu při hanění Goebbelse upustilo – v létě 1936 i na podzim 1938, tedy ještě v době legálního vycházení, a stejně tak i v ilegalitě. Při konstatování jeho vzdělání je zmíněno chudé zázemí, z něhož Goebbels pochází, a nutnost vystudovat pomocí stipendia.

„Rodem z Porýní, z chudé dělnické rodiny, vystudoval na stipendia, později pracoval jako novinář.“

(Š. Janoušková, Německá propaganda v županu, *Polední list*, č. 248 (7. 9. 1938), roč. XII., s. 1)

Ačkoli také pouze sporadicky, je možné v analyzovaném tisku narazit na charakteristiky odkazující ke Goebbelsovým stanoviskům vztahujícím se nejen k jeho funkci politické, ale také ke stanoviskům částečně vypovídajícím o jeho vlastních

názorech, ať už dřívějších, či aktuálních. Opět je možné se domnívat, že jde spíše o Goebbelsovu sebe prezentaci na veřejnosti, nicméně i tak je potřeba připsat těmto charakteristikám význam. Goebbels prezentuje svůj názor na úděl ženy, přičemž český tisk tento názor buď nekomentuje nebo se vůči tomuto názoru vymezuje spíše negativně, nesouhlasně. Také je předestřena Goebbelsova dřívější, později všem opuštěná katolická víra.

„Ve výstavních dvoranách na Kaiserdammu byla dnes slavnostně zahájena výstava „Žena“, přičemž oficiální projev pronesl nový říšský ministr dr. Goebbels. Dovožoval, že národní socialisté oddalují ženu od veřejného života, protože jsou přesvědčeni, že ženy musí uplatňovat své síly a schopnosti v jiných odvětvích než muž. Věci, které patří muži, musí muži také zůstat. K těm patří politika a brannost národa. Nejlepší a nejpriléhavější místo má žena v rodině. Nejobdivuhodnějším jejím úkolem jest, aby dávala své zemi a svému národu děti, které zaručují jeho nesmrtelnost.“

(NESG., Názor hitlerovců na úkol ženy, *Polední list*, č. 78 (19. 3. 1933), roč. VII., s. 2)

„Hitler, rodem katolík, navštívil v době oficiálních bohoslužeb spolu s říšským ministrem pro osvětu lidu a propagandu drem Goebbelsem, o němž platí totéž, hroby zavražděných kamarádů-úderníků na hřbitově v Berlíně.“

(NESG., Proč nenavštívil Hitler katolický kostel?, *Lidové listy*, č. 68 (22. 3. 1933), roč. XII., s. 2)

Diagram 7

4.1.8. Soukromý život

Jak již bylo řečeno, Goebbelsův mediální obraz je konstruován především skrze jeho práci politika, jež ho časově vytěžuje. Tisk se příliš nepouští do popisování Goebbelsova osobního života, s výjimkou Poledního listu, jehož inklinace k senzacechtivému způsobu předkládání témat a informací byla již zmíněna. Kategorie **soukromý život** zahrnuje tedy pouze dva jevy, označené jako záliby a rodina (Diagram 8).

Tisk prezentuje Goebbelse také jako člověka věnujícího se i aktivitám, které se nevztahují přímo k politickému působení. Tyto činnosti jsem pojmenovala jako **záliby**, ačkoli je otázkou, jestli tyto aktivity byly skutečnými Goebbelsovými zálibami a zájmy nebo pouze způsobem, jak oslovit veřejnost jinak než skrze politická témata a podílet se na konstrukci vlastního mediálního obrazu. Goebbels se v této rovině profiluje jako podporovatel umění a uměleckých výstav a fotbalový fanoušek. Právě veřejný charakter těchto zálib poukazuje na to, že se jedná o záliby, jimž je Goebbelsovi z titulu jeho funkce dovoleno věnovat se také v profesním životě.

„Olympijský stadion neprožíval včera vzrušení minulých dnů. Snad tu spolupůsobila konkurence fotbalového zápasu Německo-Norsko, jemuž i Hitler s Göbbelsem dali přednost.“
(NESG., Dnes československá vlajka na nejvyšším stožáru, *Polední list*, č. 221 (8. 8. 1936), roč. X., s. 8)

„Ve velké síni výstaviště na Kaiserdamu zahájil dnes v poledne ministr dr. Goebbels slavnostně olympijskou uměleckou výstavu.“
(NESG., Olympijská umělecká výstava, *Venkov*, č. 178 (1. 8. 1936), roč. XXXI., s. 2)

Druhým jevem v rámci reprezentace Goebbelsova soukromého života v médiích je nastínění **rodinných podmínek a zázemí**. Tato rovina Goebbelsova mediálního obrazu v českém tisku je mezi lety 1933 až 1945 silně upozaděná. O jeho vlastním původu se ve výzkumném vzorku dozvídáme pouze z útočného biografického článku v Poledním listu ze září 1938. Goebbels je představen jako člověk pocházející z chudé dělnické rodiny, jež nebyla sama schopna udržet jej na studiích.

„Rodem z Porýní, z chudé dělnické rodiny, vystudoval na stipendia, později pracoval jako novinář.“

(Š. Janoušková, Německá propaganda v županu, *Polední list*, č. 248 (7. 9. 1938), roč. XII., s. 1)

Ten samý článek pak dále v textu rozvádí Goebbelsovo „seznámení“ s jeho pozdější ženou, přičemž implikuje, že Goebbelsovo rodinné štěstí je postaveno na rozbití jiné rodiny. Zda měl Goebbels děti či ne, se čtenář dozvídá až ze zprávy o úmrtí Goebbelse, jeho ženy a čtyř dětí v článku v Lidových listech z května 1945. Goebbelsovi a jeho osobnímu, rodinnému životu je tak věnován prostor až v okamžiku, kdy je ukončen jeho život politický, tedy po jeho smrti. Rovina Goebbels-politik ponechává rovině Goebbels-otec a manžel v mediálním obraze Goebbelse mezi lety 1933 až 1945 jen velmi zanedbatelné místo.

„Krátce před tím, než se ujal funkce v nacistické straně, byl vychovatelem v rodině berlínského továrníka, která měla malého synka. Matka tohoto hochy se nechala později se svým mužem rozvésti, aby se stala ženou dr. Goebbelse. Je to nynější paní Magda Goebbelsová.“

(Š. Janoušková, Německá propaganda v županu, *Polední list*, č. 248 (7. 9. 1938), roč. XII., s. 1)

„V pondělí ráno ohlásil pražský německý rozhlas, že ministr Goebbels se ženou a čtyřmi dětmi zahynul „hrdinnou“ smrtí.“

(NESG., Goebbels a Hitlerovi pobočníci mrtvi, *Lidové listy*, č. 108 (7. 5. 1945), roč. XXVI., s. 2)

Diagram 8

4.1.9. Moc

Jakýmsi pozadím, které apriorně předurčuje to, aby byl Goebbels v médiích vůbec zmiňován, je moc, jíž Goebbels během své politické kariéry disponoval. Goebbels měl kontrolu nad informacemi a určoval, co a v jak zkreslené podobě se dozvědí občané. S kontrolou informací souvisí kontrola fungování státu, a tedy kontrola života obyvatel. To je jistě potvrzením Goebbelsovy moci. Tento přístup k informacím dělá z Goebbelse „hybatele všeho dění v Německu“, jak se doslova píše v tisku, a tedy ještě mocnějšího muže. Goebbelsova moc se tak mezi lety 1933 a 1945, alespoň v podání tisku, upevňuje. Goebbels si je své moci vědom a dává ji na odiv podřízené společnosti. Stylizuje se do role jednoho z „ochránců“ jiných, což je eufemistickým výrazem pro to, že má fakticky v rukou životy lidí. Moc v mediálním obraze Goebbelse hraje významnou roli, a proto tvoří samostatnou analytickou kategorii. **Moc** je strukturována třemi souvisejícími a navzájem se potvrzujícími jevy, jež jsem pojmenovala jako kontrola, vliv a „ochrana“.

Pojem **kontrola** zahrnuje reprezentaci Goebbelse jako člověka, jenž vnáší do věci pořádek a chce mít kontrolu nad veškerými událostmi. Chce mít kontrolu nad mediálními obsahy, které spadají do jeho kompetence, i nad těmi, které do ní nespádají. Výmluvnými ilustracemi jeho požadavku mít vše pod kontrolou jsou články o ustavení jeho ministerstva propagandy z března 1933. Goebbels v nich zároveň vystupuje jako člověk, který „ví, co dělá“ a dokáže své představy o „vnášení pořádku“ proměnit ve skutečnost.

„Hitler zřídil nové ministerstvo hahnkrajclerské propagandy. Svěřil je svému dosavadnímu šéfovi propagandy Goebbelsovi. Nový ministr pozval si včera novináře, aby jim vyložil účel nového úřadu a svůj plán. Chce s tiskem úzce spolupracovat. Chce časem přivést celý národ na hahnkrajclerskou stranu. Chce vysvětlovat, co vláda činí a proč to činí. Zejména chce poučit, že vláda nenese zodpovědnost za dědictví posledních čtrnácti let. Nová propaganda musí využít všechny prostředky moderní techniky. Ministerstvo bud mít pět oddělení: pro 1. rozhlas, 2. tisk, 3. aktivní propagandu, 4. film, 5. divadlo a výchovu lidu. Konference s tiskem budou každodenní, tisk bude dostávat nejen informace i instrukce. Rozhlas bude zmodernisován a aktuálnější. V oboru lidové výchovy chce nové ministerstvo vštípnout lidu jednotného nacionálního ducha.“

(NESG., Ministerstvo pro převedení národa na stranu lomeného kříže, *Polední list*, č. 75 (16. 3. 1933), roč. VII., s. 5)

Goebbelsův požadavek neustále kontroly ve spojení s mu přidělenými kompetencemi z něj opravdu ve zmíněném období dělá jednoho z nejmocnějších mužů Německa. Nyní tedy přejděme k reálnému **vlivu**. Ten bylo patrný již v části o vztahu k Čechům, kdy jsem nastínila, že Goebbels byl jedním z několika mužů, kteří se podíleli na rozhodování o potenciální válce. Účastnil se také jednání s Anglií o situaci v Československu. Vzhledem k důležitosti těchto jednání pro budoucnost Československa představoval Goebbels pro český tisk jednoho z oněch mocných mužů, majících v rukou osud země.

„Kabinet se zabýval zprávou velvyslance Hendersona, který mluvil v Norimberku s Ribbentropem, Göringem, Göbbelsem a Himmlerem, jimž oznámil britské stanovisko, že v případě ozbrojeného útoku na ČSR Anglie nezůstane neutrální.“

(NESG., *Titul konfiskován*, *Polední list*, č. 254 (13. 9. 1938), s. 4)

Tisk používá Goebbelsovy osoby také jako jakousi referenci společenské významnosti, čímž implicitně potvrzuje jeho význam, potažmo moc. Například vítězství československých sportovců na olympiádě nabývá na významnosti mimo jiné díky tomu, že byl při předávání medailí přítomen na stadionu (samozřejmě mimo jiné význačné osobnosti) také Goebbels.

„Dvakrát vlála nad stadionem vlajka Československa za vítězství Klapucha a Pšeničky. Ve 100tisícilavém hledišti vedle Hitlera, ministrů Goebelse⁸⁴, Fricka, Goeringa byli též italský korunní princ a bulharský král Boris.“

(NESG., *Ve znamení tří úctyhodných světových rekordů*, *Polední list*, č. 220 (7. 8. 1936), roč. X., s. 6)

Tisk ale také vyjadřuje Goebbelsovu moc explicitně:

„Tím stává se Himler vedle Göringa, Göbbelse a Blomberga nejmocnějším z mužů dnešního Německa.“

(United Press Berlín, *Nový Hitlerův muž*, *Polední list*, č. 200 (18. 7. 1936), roč. X., s. 4)

⁸⁴ Goebbelsovo jméno v textu psáno s jedním b.

Goebbels je ale hlavně mužem, který seznamuje ostatní s událostmi a rozhodnutími, je to on, kdo má vliv na to, jak a co se lidé dozvědí:

„Říšský ministr propagandy Goebbels promluví dnes v 18 hod. na veřejném shromáždění v Lustgartenu o politické situaci.“

(NESG., Goebbels o situaci, *Polední list*, č. 269 (28. 9. 1938), s. 1)

Nyní se dostáváme k tomu, jak Goebbels svou moc pojímá a hlavně jak ji předkládá veřejnosti. On sám v souladu s přístupem strany používá pro veškerou kontrolu a omezování výraz „**ochrana**“. Goebbels jako schopný propagandista dokáže pravý utiskovatelský charakter „ochrany“ zastírat. „Ochranu“ vysvětluje jako odpovědnost, odpovědnost je pak určitou „pseudolegitimizací“ moci rozhodovat za jiné proti jejich vůli. Tuto „ochranu“ vždy provádí samotná říše.

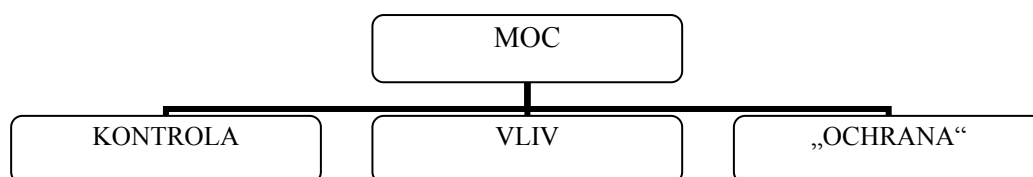
„Německý říšský ministr propagandy dr. Goebbels vydal provolání k německému lidu, v němž žádá Němce, aby pokládali za svou národní čest bezvadné zacházení s cizími návštěvníky Olympiady, kteří jsou všichni pod ochranou německé říše.“

(NESG., Goebbels: S cizinci na Olympiadě budiž zacházeno bezvadně, *Venkov*, č. 154 (3. 7. 1936), roč. XXXI., s. 2)

„Nastávající mír postaví Evropu pod ochranu silné Říše, která si je vědoma své evropské odpovědnosti.“

(Čtk., Bude učiněn konec věčné válce v Evropě, *Venkov*, č. 261 (6. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1)

Diagram 9

4.2. ROZDÍLY V ZÁVISLOSTI NA OBDOBÍ A TITULU

Dosud jsem se v analýze snažila rozkrývat obsahovou strukturu mediálního obrazu Goebbelse v jeho celistvosti – mediální obraz v konkrétně vymezeném období 13 let v obsahu čtyř titulů periodického tisku. Nyní se zaměřím na rozdíly v pojetí Goebbelsova mediálního obrazu v pěti tematicky určených obdobích zvlášť a také na rozdíly v přístupu jednotlivých titulů. S vědomím komplexity výsledného mediálního obrazu v českém tisku a preferovaného mediálního obrazu tak, jak se chtěl Goebbels skrze média publiku představovat, poukážu na tento vztah vtažením do kontextu konkrétních dobových událostí a využiji také pramenů „ze zákulisí“ – Goebbelsových osobních poznámek v deníku nebo záznamů z uzavřených Wolmarových setkání s novináři.

4.2.1. Březen 1933

Rudé právo se v březnu 1933 vůči Goebbelsovi vymezuje negativně – chápe jej jako nepřítele marxismu, kritizuje politické kroky, které Goebbels vůči komunistům zaujímá, a upozorňuje na Goebbelsovu lživou propagandu.

„Na projevu národních socialistů ve sportovním paláci promluvil hakenkreuzlerský poslanec Goebbels, který prohlásil, že dříve byla proti bolševismu nasazena pouze státní moc, která nyní však je podporována celonárodním hnutím. [...] To znamená, že se Hitlerova vláda chystá nepřipustiti komunistické, případně i sociálnědemokratické poslance k zasedání říšského sněmu, čili zbaviti je možnosti vykonávati jim mandáty, svěřené jim miliony voličů.“

(NESG., Dělničtí poslanci nemají být připuštěni do říšského sněmu, *Rudé právo*, č. 58 (9. 3. 1933), roč. I. (1933), s. 3)

V člancích Venkova Goebbels vystupuje po boku Hitlera, ale jeho význam není Venkovem vykreslován jako příliš velký, častěji bývá zmiňován Goering. Goebbels zastává roli ideologa - agitátora a Hitlerova pobočníka. List přetiskuje Goebbelsova provolání a nijak je nekomentuje, čímž dochází k tomu, že Goebbels je v člancích Venkova tím, kým v tisku být chce: obsahem článku informujícího o Goebbelsovi je

často doslovné přetištění Goebbelsových agitátorských projevů a obsahem zprávy se v doslovném znění stává Goebbelem připravený „obsah“, se stručným úvodem typu „říšský ministr propagandy dr. Goebbels pravil“. Venkov Goebbelsovu propagandu nekomentuje ani s ní nepolemizuje, a tak se Goebbels na stránkách deníků stává tím, za koho se prohlašuje.

„Ve zvláštním vydání, jež vydal dnes dopoledne národně-socialistický list „Völkischer Beobachter“, rozvádí šéf národně-socialistické propagandy dr. Goebbels toto základní téma takto: „Nyní však konec. Co více se má ještě státi, než že 24letý cizozemský komunista na příkaz Ruska a vedení německé strany komunistické způsobí katastrofální požár říšského sněmu.““
(Čtk., Dejte Hitlerovi moc., *Venkov*, č. 51 (1. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

„Poté promluvil poslanec Goebbels, jenž prohlásil, že v posledních třech letech se odehrál v Německu historický zázrak. [...] K obavám, vysloveným s mnoha stran, že při zasedání říšského sněmu v Postupimi bud dům Boží znesvěcen přítomností marxismu, prohlásil dr. Goebbels, že takového nebezpečí není.“
(Čtk., Národní socialisté oslavují své vítězství, *Venkov*, č. 57 (8. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2)

Polední list se věnuje masivní německé propagandě při volbách a postupnému přebírání moci ze strany NSDAP. Goebbels je v Poledním listu ideologem, vychovatelem lidu, ovlivňujícím veřejné mínění. V Poledním listu je jako v jediném z analyzovaných deníků již v březnu 1933 implicitně vyjádřena moc, již má Goebbels v rukou, a nebezpečí, jež z toho plyne, především díky Cassiově článku Adolf Hitler, nepřítel republiky, a reportáži Ferdinanda Kahánka Nepochitické obrázky z politického Německa.

„Vláda rozhodla zřídit zvláštní ústřednu pro propagační práci na širokém základě, aby se neprojevovalo politické zmalátnění. Ústředna bude řídit osvěcování lidu. Za jejího šéfa je vyhlédnut hakenkrajclerský ministr Goebbels. Bude možná utvořeno celé propagační ministerstvo. V nejbližších dnech chystají se kromě toho rozsáhlá opatření rázu hospodářského, zejména odstranění bídy zemědělství a k opatření práce a chleba nezaměstnaným.“
(NESG., Hitlerovci pálí na ulicích rudé prapory a obrazy Marxe, *Polední list*, č. 67 (8. 3. 1933), roč. VII., s. 1)

„Rozuměti německému převratu, znamená porozuměti německému duchu. Vůdcem Německa zůstává pořád Hindenburg, Hitler je kamarádem. Kamarádství je duchem poválečného Německa. Fronta ho posílila a zformovala jeho pojem. Maršál a voják fronty si podali ruku. Oba na jedné frontě, oba na stejném plakátě. S presidentovým obrazem se agitovalo. Hindenburg a nacionalism bojoval. Zápalným elementem hnědé fronty je Goebels.⁸⁵ To je apoštol náboženského nacionalismu. Hindenburg operuje, Hitler bojuje, Goebels agituje.“

(Drk. [Ferdinand Kahánek], Nepochitické obrázky z politického Německa, *Polední list*, č. 68 (9. 3. 1933), roč. VII., s. 5)

Lidové listy se omezují na výčet Goebbelsových konkrétních kroků v oblasti volební a povolební propagandy. Doležalův článek *Bubnová palba volební propagandy v Německu* upozorňuje na útočnost a nenávisť v propagandě národních socialistů. Doležal se k propracované propagandě hitlerovců vrací také v článku *Jak to vypadalo v Postupimi na první jarní den III. říše*. Jsou to právě tyto dvě reportáže Josefa Doležala, které narušují vcelku bezbarvé zpravodajství Lidových listů dotýkající se Goebbelse. Goebbels především z první reportáže vystupuje jako agresivní agitátor, jehož nepřítelem není radno být.

„A pak už to jde: masy na pochodu, mládež v hnědých řadách, 30. leden s titulem: Staré Německo podává ruce mladému, Hindenburg v okně, Hitler, pohřeb zabitého úderníka, řeči Goebbelsovy se zžiravým humorem na židy z Berliner Tagblattu a na konec dlouhá řeč Adolfa Hitlera v berlínském sportovním paláci.“

(Dr. Jos. Doležal, *Bubnová palba volební propagandy v Německu*, *Lidové listy*, č. 54 (5. 3. 1933), roč. XII., s. 5)

Goebbels sám si je alespoň podle svých zápisků v osobním deníku vědom svých schopností v oblasti propagandy, stejně jako neustále vychvaluje Hitlerovy osobní vlastnosti. (Goebbels 2009b). V březnu 1933 je mediální obraz Goebbelse v českém tisku nejsilněji založen na čtyřech charakteristikách - Hitlerův člověk, politik, ideolog a změna v Německu, jejíž je součástí. S výjimkou Venkova, jenž se vzdává jakéhokoli určitého stanoviska či názoru, listy chápou Goebbelse jako schopného, až všehochopného člověka se schopnostmi vyvíjet účinnou propagandu a jejich postoj ke Goebbelsovi vyznívá negativně.

⁸⁵ Goebbelsovo jméno v článku psáno s jedním b.

4.2.2. Červenec a srpen 1936

Červenec a srpen 1936 se nesou ve znamení Olympijských her v Berlíně, konaných 1.-16. srpna 1936. Rudé právo se od ostatních deníků liší svým přístupem k hrám, jež v době jejich konání spíše ignoruje, a po celý červenec věnuje úsilí tomu, aby odradilo od účasti na nich. Vyjadřuje se k několika článkům v německých médiích, které kritizuje. Goebbelsovo jméno používá nejčastěji v titulcích článků v depersonalizovaném smyslu jako odkaz k německému kulturnímu klimatu vytvořenému národními socialisty.

„Zato však s největší ochotou rozšiřují informace, které všemu světovému pravicovému tisku dodává tisková služba pana Goebbelse.“

(-bi.-, Kanály hitlerovské propagandy, *Rudé právo*, č. 169 (22. 7. 1936), roč. 1936, s. 3)

Ostatní analyzované deníky projevují nadšení z konání her a již od začátku července se zmiňují o různých krocích Goebbelse v souvislosti s připravovanou olympiádou. Zpravodajství Venkova ani Lidových listů nereflektuje fakt, že se Olympijské hry konají v totalitním státě, politika jako by byla při této sportovní události irelevantní. Goebbels je ve Venkovu implicitně pojímán jako jakýsi reprezentant Olympijských her, který zve hosty a v souvislosti s touto sportovní událostí vykonává pracovní cesty. Také je ve Venkovu nastíněn jeho vztah k umění v článku Olympijská umělecká výstava z 1. srpna 1936. Venkov považuje Goebbelse za významnou osobu.

„Princ piemontský odjel včera večer do Berlína. Doprovází jej ministr tisku a propagandy Dino Alfieri, kterého osobně pozval říšský min. propagandy dr. Goebbels. Cesta princova je uváděna ve spojitost s Olympijskými hrami; jisto je tolik, že nemá ráz výlučně soukromý.“

(NESG., Italský princ v Berlíně, *Venkov*, č. 177 (31. 7. 1936), roč. XXXI., s. 2)

„Německý říšský ministr propagandy dr. Goebbels vydal provolání k německému lidu, v němž žádá Němce, aby pokládali za svou národní čest bezvadné zacházení s cizími návštěvníky Olympiady, kteří jsou všichni pod ochranou německé říše.“

(NESG., Goebbels: S cizinci na Olympiadě budiž zacházeno bezvadně, *Venkov*, č. 154 (3. 7. 1936), roč. XXXI., s. 2)

V Poledním listu Goebbels figuruje jako významný host na olympijských sportovištích, jenž usedá po boku králů a jiných významných osobností. Tento list jej také zmínil během léta 1936 nejčastěji - vždy v souvislosti s mocí - jako významného představitele říše. Deník si také všímá všeobecného klima her v Berlíně, nikoli pouze výkonů na sportovištích - Polední list jako jediný odhlédl od sportu samotného a zaměřil se i na okolnosti her, na situaci v Berlíně a stav německé společnosti. V již citované pasáži z reportáže Olympijský i neolympijský Berlín publikované 9. srpna 1936 autor podtrhuje taktiku politických představitelů říše a jejich promyšlené vystupování. Z deníkových zápisků Goebbelse plyne, že prosté vystupování bylo záměrem. 26. června 1936 Goebbels ve svém deníku píše: „[...] projednána [...] pravidla pro stranu během Olympiady. Strana bude vystupovat nepřiliš nápadně. Ale je tady.“ (Goebbels 2009b: 111). Autor v reportáži nezastírá své negativní vymezení k politickému režimu Německa. S překvapením poukazuje na oddanost německého lidu Hitlerovi, ale postupně rozkrývá důslednou, propagandistickou režii v politice národních socialistů. Autor se ale vůči tomuto „divadlu“ vymezuje negativně – jako člověk znající „zákulisí“.

„Jeden Vůdce – jeden národ. Tak jsem to viděl na jednom z nesčetných obrazů Hitlera, které zde prodávají. A olympijský Berlín to potvrzuje. Nemám příležitosti či spíše času, abych se dostal i jinam, do továren, do dělnických čtvrtí a tak pouze berlínská ulice a olympijský stadion jsou kritériem pro tento úsudek. Již předešlých reportážích psal jsem o vůdcích Třetí říše, o jejich takticky skvělém vystupování. Je viděti, že jsou inspirátoři toho všeho dobrými psychology. Prostá hnědá uniforma s jediným křížem na prsou, to je oděv Hitlerův, dr. Goebels⁸⁶ i Goering, což je teprve překvapením, chodí jen v elegantním vycházkovém šatě a záplavě uniforem průvodců i fraků hostů, kteří jsou obtíženi řetězy a řády, až je mi jich líto, v tomto mistrně režírovaném prostředí vyniká ohromně střízlivost oděvu vůdců a působí to na diváka opravdu „vůdcovsky“, ne dojmem prázdných ‚salonních lvů‘. A diváci-Němci, jejich poměr k vůdcům, či spíše poměr k jedinému z nich, Hitlerovi? Zbožňují jej přímo fanaticky. [...] To divadlo pro tisíce diváků není ničím, čekají na jediný, efemérní okamžik – pohled na vůdce. [...] Mistrná režie Třetí říše získala pro své vůdce srdce i duše lidí.“

(NESG., Olympijský i neolympijský Berlín, *Polední list*, č. 222 (9. 8. 1936), roč. X., s. 10)

⁸⁶ Goebbelsovo příjmení opět psáno v článku s jedním b.

Lidové listy se o Goebbelsovi zmiňují spíše stručně a opatrně - jako o významném hostu účastnícím se her. Z celkového pohledu se Lidové listy nesou spíše ve zklamaném duchu z nepříliš velkých úspěchů československých sportovců na olympiádě.

„Dále byli přítomni říšští ministři von Blomberg, Hess, Frick, Coehring, dr. Goebbels, četní členové diplomatického sboru a mnoho jiných osobností. Jezdeckým závodům o Cenu národů přihlížel také bulharský car Boris.“

(NESG., Poslední den na olympijském stadionu, *Pondělní Lidové listy*, č. 158 (17. 8. 1936), roč. III., s. 4)

Dominantní složkou Goebbelsova obrazu v létě 1936 v českém tisku je Goebbels jako významná osoba, reprezentant státu, méně výraznou složkou mediálního obrazu je Goebbelse-podporovatel umění a Goebbels-ideolog. Tón tisku je neutrální, ve Venkově velmi mírně pozitivní vzhledem k charakteristice Goebbelse jako významné osobnosti. Všechny tyto složky se ovšem zdají být součástí mediálního obrazu, který sám Goebbels preferuje.

4.2.3. Srpen a září 1938

Na podzim 1938 nastává v informování o Goebbelsovi v českém tisku diametrální obrat. Noviny jako by „prozřely“, Goebbels je vykreslován jako strůjce zla, který Hitlerovi připravuje půdu pro iredentistické záměry. V tomto období se v novinách objevují bílá místa následkem utužené cenzury, a to například v Poledním listu, nikoli podle očekávání v Rudém právu. Rudé právo reaguje na činnosti sudetoněmecké strany v pohraničí a vyzývá k zakročení. Goebbelse podává jako člověka, jehož stoupenci této strany uctívají, zatímco Goebbels štvě proti Československu.

„Kampaň nacistického tisku proti Československu nabývá stále prudších a surovějších forem. [...] Pozoruhodné je, že v surových výpadech nemají již primát různé ty vedlejší tiskové odnože Goebbelsova aparátu, ale vedení se ujal sám ‚Völkischer Beobachter‘.“

(Jk., Nová kampaň nacistického tisku, *Rudé právo*, č. 186 (10. 8. 1938), roč. 1938, s. 1)

Venkov si stěžuje na německou propagandu využívající jakékoli záminky k útočení proti Československu. Goebbels je jmenován jako původce těchto útoků, který přilévá olej do ohně. Je to člověk účastníci se nejvyššího politického dění s dopadem pro Československo, netající se podporou války.

„Jeden z čs. listů k této kampani říšskoněmecké propagandy správně poznamenal, že na příkl. soustrastný telegram maršálka Göringa při tragedii Brabencova letadla zasloužil se o sblížení více, než tisíce divokých útoků propagandy pana Goebbelse.“

(-jk-, Jeden projev, jedna ústředna, *Venkov*, č. 196 (21. 8. 1938), roč. XXXIII., s. 6)

„Informované kruhy totiž vědí, že na předvěčerejší konferenci u Hitlera vyslovil se Göring proti válce, jsa podporován zástupcem hlavního štábu, který prohlásil, že válka v této chvíli by znamenala zkázu pro Německo. Naproti tomu pro válku se vyslovili Goebbels a Ribbentrop.“

(NESG., Anglický velvyslanec u Hitlera., *Venkov*, č. 213 (10. 9. 1938), roč. XXXIII., s. 2)

Polední list jde ještě dál. Personalizace, tolik typická pro jeho styl psaní, je využita v informování o Goebbelsovi do největší hloubky: ať již se jedná o ironický Goebbelsův životopis, detailní popisování způsobů, jak Goebbels navádí říšský tisk proti Československu, nebo jeho podporu války. Goebbelsův obraz v Poledním listu je obraz zarytého nepřítele Československa.

„V těchto dnech svolal ministr říšské propagandy dr. Josef Goebbels všechny šéfredaktory i vydavatele berlínských novin k poradě, na které podal „přehled o situaci a udělil nové pokyny“. Kanonáda útoků, vylhaných zpráv a překroucených skutečností, která se ihned nato v německém tisku rozpoutala, je důkazem, jakého druhu byly pokyny.“

(Jan., Německo zesiluje tiskové útoky proti ČSR, *Polední list*, č. 257 (16. 9. 1938), roč. XII., s. 7)

„Göbbelsova propaganda, mijejíc se účinkem, zuří. Svoji zlobu vybíjí na vídeňských Čechách. Obviňuje je, že prý oni svoji šeptanou propagandou jsou vinni, že se tažení proti Československu nedaří.“

(NESG., Nové pronásledování Čechů ve Vídni, *Pondělní list*, č. 267 (26. 9. 1938), roč. XII., s. 3)

Lidové listy na podzim 1938 o Goebbelsovi sice píší negativně, ovšem jako obvykle stručně. Upozorňují na Goebbelsovy tiskové sabotáže vůči Československu, považují jej za provokátéra zhoršujícího mezinárodně politickou situaci.

„Jednoho dne dvě malá československá letadla přeletěla hranice o několik kilometrů a v Německu již volají o provokaci a formulují nejhorší vyhrůžky. Jindy, poněvadž došlo k šarvátce v sudetské vesnici, třesou se před domnělým strašlivým nebezpečím. Kdyby dr. Goebbels chtěl zmařití posláni lorda Runcimana, nepočínal by si jinak.“

(NESG, Goebbels chce zmařit posláni lorda Runcimana, *Lidové listy*, č. 149 (12. 8. 1938), roč. V., s. 2)

Extrémně vygradovaná politická situace Československa se projevila v tom, že všechny deníky jsou zajedno a mediální obraz Goebbelse na podzim 1938 je homogenní: nepřítel, zhoubný ideolog, příznivec války. Goebbels si v těchto dnech obzvláště užívá svůj vliv nad německým tiskem, 16. července 1938 si například poznamenává: „Německý tisk začíná s dalšími útoky proti Praze.“ (Goebbels 2009b: 335). 28. srpna 1938 pak píše: „Vydávám tisku britké nařízení proti Praze.“ (Goebbels 2009b: 357), 30. srpna 1938 dodává: „Včera Praha žádá od Londýna krytí zad. Nechávám to ostře pranýřovat v tisku.“ (Goebbels 2009b: 358). V tomto duchu se nesou jeho deníkové zápisky po celý srpen a září 1938, Goebbels se do útoku pustil s plným nasazením. O síle německých mediálních útoků svědčí rozhodnutí české strany o zřízení ministerstva propagandy v září 1938 – tento krok je také potvrzením toho, že si byla československá vláda dobře vědoma Goebbelsových schopností a především odhodlání.

4.2.4. Listopad 1940

Období listopadu 1940 je vzhledem k množství informací o Goebbelsovi v českém tisku významné. Není ale náhodou, že legální noviny vyhražují článkům o Goebbelsovi téměř celé titulní strany. U některých rysů Goebbelsovy osobnosti prezentovaných v českém tisku je von Wolmarův vliv na novináře jasně rozpoznatelný a prosazený v takové míře, že musel být kontraproduktivní. Na tiskové konferenci 20. září 1940 dal von Wolmar jasný pokyn, že je v tisku nutné vycházet z projevu Goebbelse k českým kulturním pracovníkům z 11. září 1940 a propagandisticky Goebbelsových vyjádření využít k potření šeptané propagandy. „Je to nejdůležitější projev německé úřední osobnosti, učiněný od projevu Vůdcova. [...] Právě řeč dr. Goebbelse dává dosti látky k vypracování vlastních myšlenek, které v mnohém ohledu ukazují českému národu nové cesty, a uvádějte k tomu příklady. [...] I to se musí nazvat pravým jménem a uvést v úvodnících, a to právě v souvislosti s řečí dr. Goebbelse, který říká, že je na české inteligenci, aby lid vychovávala, aby byla průkopníkem nových směrů a nezůstávala zaostala.“ (Končelík, Köpplová, Kryšpínová 2003: 181). Na důležité poselství Goebbelsova projevu i na možnost jeho propagandistického využití bylo von Wolmarem upozorňováno také na tiskových konferencích 18. října a 25. října 1940. (Končelík, Köpplová, Kryšpínová 2003). Legální tisk uposlechl: ze 14 výzkumných jednotek ve Venkovu z listopadu 1940 jich polovina odkazovala ke Goebbelsovu přijetí českých kulturních pracovníků v Berlíně či projevu k nim. Lidové listy a Polední list psaly o projevu jednou.

V těchto třech legálních denících se v listopadu 1940 objevilo několik totožných, evidentně „předpřipravených“ článků, které byly otištěny v doslovném znění. Jednalo se o článek „Říšský ministr dr. Goebbels vjíždí do hlavního slavnostního nádvoří Pražského hradu“, publikovaný ve všech třech denících, dále o článek „Delší rozhovor říš. ministra dr. Goebbelse se státním prezidentem dr. Háchou“, taktéž použitý ve všech třech denících, a nakonec o příspěvek „K zakončení pražské návštěvy říšského ministra dr. Goebbelse“, jenž také figuroval ve všech třech legálních novinách 8. listopadu 1940. Venkov a Polední list ještě přetiskly totožný článek o návštěvě Goebbelse na Barrandově. Jako zdroj celého tohoto souboru článků je uvedena ČTK a články byly převzaty doslovně. Všechny články o Goebbelsovi v legálním tisku jsou pochopitelně oslavné.

„Ministr Goebbels to byl, který jednak chránil německý národ před jedem cizí propagandy, jednak poskytl cizině pravé informace o situaci v Německu.“

(-Tn-, Dr. Goebbels v Praze, *Venkov*, č. 260 (5. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1)

„Dnes, kdy versailleské hranice v Evropě již pod údery německých armád padly, odhaluje Říše všechny lži britské propagandy kde ještě jejich vliv se uplatňuje a bere tak Anglii ono „mravní“ oprávnění, kterého se dovolávala pro svou světovládu. To je velká práce říšského ministra dra Goebbelse, jednoho z prvních spolupracovníků Vůdcových v boji o novou Evropu.“

(ČAT, Říšský ministr Dr. J. Goebbels v Praze, *Lidové listy*, č. 261 (6. 11. 1940), roč. XIX., s. 1)

„V Matyášově bráně podala ministru, když vystoupil ze svého vozu, malá dívka kyticí kvítí jako pozdrav na přivítanou.“

(Čtk., Říšský ministr Dr. Goebbels vjíždí do hlavního slavnostního nádvoří Pražského hradu, *Polední list*, č. 308 (7. 11. 1938), roč. XIV., s. 1)

Ilegální Rudé právo věnovalo Goebbelsovi prostor, aby ironizovalo jeho „podanou ruku“ české inteligenci, na jejíž likvidaci se před rokem podílel.

„Jestliže se nepodařilo H. Frankovi ‚zkrotit‘ český národ šíleným terorem a uvězněním statisíců nejlepších českých lidí, nepodaří se to ani p. Goebbelsovi, který nyní české inteligenci – jejímž představitelům dal před rokem v Ruzyni hynouti pod sekerou kata – nabízí ruku k spolupráci.“

(NESG., Goebbels pohoří, ilegální *Rudé právo*, prosinec 1940)

Wolfram von Wolmar se mimo zdůrazňování toho, aby listy přetiskovaly Goebbelsovův projev k českým kulturním pracovníkům, nijak zvlášť návštěvě Goebbelse nevěnuje. Po jejím ukončení kritizuje na tiskové konferenci 15. listopadu 1940 jeden článek o návštěvě Goebbelse otištěný v Národních listech (ovšem neudává jméno listu). K tomuto článku se prý vyjádřil sám Goebbels: „To je jako nápoj, kde se neví, je-li to pivo, káva, čaj nebo co.“ (Končelík, Köpplová, Kryšpínová 2003: 219). Z ideologického hlediska je pro Wolmara mnohem významnější Goebbelsovův projev,

jenž má fungovat jako ideologické vysvětlení vztahu Čechů a Němců a z něhož má tisk vycházet.

Dominantními složkami Goebbelsova mediálního obrazu v listopadu 1940 byly: významný politik, nepřítel Anglie, odhalovatel lží, člen strany, Hitlerův rádce a přítel.

4.2.5. Květen 1945

Již bylo několikrát řečeno, že květen 1945 je ve výzkumném vzorku zastoupen pouze jedním článkem v Lidových listech ze 7. května 1945. Článek odkazuje na informaci z pražského německého rozhlasu o Goebbelsově „hrdinné“ smrti. Je to jediný článek, který jej představuje jako otce rodiny. Goebbelsova osoba nese v článku čtyři charakteristiky: ministr, otec, manžel, „hrdina“. Lidové noviny samy uvedly výraz „hrdinná“ (smrt) v uvozovkách. Ze strohého, telegrafického oznámení o Goebbelsově smrti zaznívá neutrální tón prostého sdělení události. Odkazuje k dalším Hitlerovým pobočnickům, kteří stejně jako Goebbels v onen den zemřeli. Lidové listy zůstaly opět stručné a neosobní (ačkoli jako jediné přinesly na začátku května zprávu o Goebbelsově smrti), čímž potvrdily svou dosavadní stručnou, až odtažitou linii ve sdělování informací o Goebbelsovi.

„V pondělí ráno ohlásil pražský německý rozhlas, že ministr Goebbels se ženou a čtyřmi dětmi zahynul „hrdinnou“ smrtí. Také pobočníci Hitlerovi Bohrman, Burgsdorf, Neuman aj. padli.“
(NESG., Goebbels a Hitlerovi pobočníci mrtvi, *Lidové listy*, č. 108 (7. 5. 1945), roč. XXVI., s. 2)

5. ZÁVĚR

Mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945 sestává z devíti „konstrukčních“ složek: Goebbels jako reprezentant změny pro Německo, Goebbels jako ideolog, Goebbelsův vztah k Hitlerovi, Goebbels jako politik (a člověk) silně se vyhraňující proti opozici, Goebbels jako politický reprezentant, Goebbelsův vztah k Čechům, Goebbelsovy osobnostní charakteristiky, Goebbelsův soukromý život a v neposlední řadě moc, již Goebbels disponuje. Převažující složka Goebbelsova mediálního obrazu v jednotlivých obdobích je závislá na mediální tematické agendě odrážející dobové události. Nicméně je evidentní, že během oněch 13 let zahrnujících vymezená analyzovaná období některé vrstvy Goebbelsova mediálního obrazu vystupují do popředí a jiné jsou naopak potlačeny. Goebbels je pro média a v médiích hlavně ideologem, politikem a člověkem s mimořádnou mocí, a to po celé období. Toto zjištění lze vysvětlit tím, že jde o charakteristiky, jež mu nelze upřít za žádných dobových okolností – až už je tiskem pojímán jako nepřítel nebo později v protektorátu glorifikován jako významná osobnost. Naopak upozaděny jsou jeho osobnostní charakteristiky a nejvíce jeho soukromý život. Vztah k Čechům, ze zřejmých důvodů pro český tisk podstatný, stojí, možná neočekávaně, někde uprostřed mezi těmito póly, neboť dostává prostor hlavně ve vyhraněných dobách – 1938 a 1940. Stejně tak jevy spadající do kategorie „změna pro Německo“ a „vztah k Hitlerovi“ jsou spíše slabšími komponentami Goebbelsova mediálního obrazu, častými především v letech 1933 a méně již 1936. Hlavní, převažující charakteristiky Goebbelsova mediálního obrazu korespondují se stereotypním vnímáním politiků: moc a ideologie, což jsou ostatně vlastnosti, které lze v souvislosti s vykonáváním politické funkce očekávat.

S odhlédnutím od tisku jako od jednotné skupiny poskytující komplexní mediální obraz se lze zaměřit na rozdíly mezi vymezenými časovými úseky a mezi novinovými tituly. V roce 1933 se přístupy jednotlivých deníků diferencují nejvíce – Rudé právo se vymezuje jednoznačně negativně, Venkov je spíše neutrální, Lidové listy jsou negativní ve smyslu nedůvěry vůči nastupujícímu režimu v Německu a Polední list je silně negativní – jako by tušil, kam Goebbelsova ideologická moc ještě povede.

V době berlínských olympijských her je vnímání Goebbelse spíše neutrální (omezeno na úlohu reprezentanta státu a odkazování na Goebbelsovy propagandistické

schopnosti), pouze v Poledním listu je naznačena propagandistická úloha, již Goebbels v rámci celého „olympijského divadla“ hraje, a Rudé právo je vůči Německu negativní jako vždy.

Na podzim 1938 dochází ke zlomu, kdy je Goebbelse pojímán silně negativně – jako nepřítel státu. Deníky se výjimečně shodnou, neboť přecházejí na stranu, kterou Rudé právo zaujímá po celou dobu.

V roce 1940 pak legální deníky musejí Goebbelse glorifikovat, a tak je mediální obraz Goebbelse v legálním českém tisku pozitivní. Kontinuální negativní vymezení vůči Goebelsovi zaujímá Rudé právo, jak v období legálního vycházení, tak po přechodu do ilegality. V květnu 1945 vzhledem k politickým změnám je informování o Goebelsovi neutrální, omezené na oznámení jeho smrti.

Konstrukční principy deníků se na konstrukci mediálního obrazu Josepha Goebbelse podílejí dvěma komplementárními způsoby: (1) doslovně přetiskují Goebelsovy projevy – to je případ Venkova v roce 1933 a všech legálních deníků 1940 - a (2) komentují jeho činy. Rudé právo můžeme považovat za pomyslnou „rezistenční sílu“, odporující jak za legálního působení, tak v ilegality. Pouze vývoj událostí na podzim 1938 jej postaví po bok ostatních tří deníků. Ideologie protektorátního režimu se naplno projevila v propagandistickém zobrazování Goebbelse legálními deníky v roce 1940, který může sloužit za názorný příklad novinářského aktivismu a tuhé cenzury.

6. RESUMÉ

Cílem této práce je analyzovat způsob, jakým je konstruován mediální obraz Josepha Goebbelse v českém tisku mezi lety 1933 a 1945. Text se zabývá otázkou, jaké charakteristiky v mediálním obraze Josepha Goebbelse převažují, jak se dominantní rysy Goebbelsova mediálního obrazu mění v čase a jaké jsou rozdíly v přístupu jednotlivých deníků ke Goebbelsově osobě.

Text je rozdělen do dvou hlavních částí: nejprve teoretická část a poté metodologie a navazující analýza. Teoretická část se věnuje zásadním konceptům mediálních studií, jakými jsou ideologie, hegemonie, moc a diskurz, a stručně se dotýká také role médií v politické komunikaci a stereotypizaci v médiích. Poté se teoretická část zaměřuje na historický a společenský kontext mezi lety 1933 a 1945 v Československu, respektive protektorátu. Pozornost je věnována mediální legislativě, rozvoji tisku za první a druhé republiky a řízení tisku v Protektorátu Čechy a Morava. Popsán je také fenomén novinářského aktivismu a charakter ilegálního tisku v protektorátu. Nakonec není opomenut stručný životopis Josepha Goebbelse a nastínění jeho vztahu k Československu a médiím.

Část metodologie přibližuje kritérium výběru základního vzorku a důvody pro výběr metody zakotvené teorie. Na ni navazující část se věnuje vlastní analýze, při níž jsou brány na vědomí dříve popsané historické okolnosti, společenské zázemí a teoretické koncepty. Kvalitativní analýza metodou zakotvené teorie umožňuje rozkrýt jednotlivé vrstvy mediálního obrazu jako celku a poukázat na rozdíly v rysech mediálního obrazu Josepha Goebbelse v obdobích března 1933, července a srpna 1936, srpna a září 1938, listopadu 1940 a května 1945. Text si všímá také rozdílu v přístupu jednotlivých titulů – Venkova, Rudého práva (později ilegálně vydávaného Rudého práva), Lidových listů a Poledního listu. Práce konstatuje, že moc uplatňovaná ve společnosti se projevuje v mediálních obsazích – v demokratické společnosti můžou listy vyjadřovat svůj názor, v totalitní společnosti jsou legální listy nuceny glorifikovat vládnoucí osobnosti; ilegálně vydávané listy dále vyjadřují svůj negativní postoj k establishmentu, ovšem za ztížených podmínek nelegálního působení. Ideologie prosazená prostřednictvím totalitní moci se projevuje v dominantních charakteristikách mediálního obrazu Josepha Goebbelse v legálním tisku a rezistentní názory musí v totalitní společnosti přecházet do ilegality.

7. SUMMARY

The aim of this dissertation is to analyze the way the media image of Joseph Goebbels is constructed in the Czech press between 1933 and 1945. The text examines what characteristics outweigh in the media image of Joseph Goebbels, how predominant features of Goebbels's media image changes in time and what are the differences in attitudes to Goebbels's personality in particular daily journals.

The text is divided into two main parts: first, the theoretical part and then the methodology and following analysis. The theoretical part is devoted to essential media studies concepts such as ideology, hegemony, power and discourse and briefly touches upon the role of media in political communication and stereotypization in media. Then the theoretical part focuses on historical and social context between 1933 and 1945 in Czechoslovakia (and then in Protectorate Bohemia and Moravia). The attention is paid to media legislation, press development in first and second republic and press regulation in Protectorate Bohemia and Moravia. The phenomenon of journalists' activism is described either, as well as illegal press in the protectorate. Finally brief biography of Joseph Goebbels and indication of his relationship to Czechoslovakia and media are mentioned here.

The methodological part approaches a criterion of basic sample choice and reasons of choice of grounded theory method. The following part introduces an analysis, having historical and social context and theoretical concepts in mind. The qualitative analysis using grounded theory method enables to reveal particular levels of Joseph Goebbels's media image as a complex and to show the differences in features in his image in periods of march 1933, july and august 1936, august and september 1938, november 1940 and may 1945. The text emphasizes as well the difference of attitude of particular daily journal titles – Venkov, Rudé právo (later illegally published Rudé právo), Lidové listy and Polední list. The dissertation claims, that the power executed in society manifests itself in media contents – in the democratic society the press can express its opinion, in the totalitarian society the legal press has to glorify the ruling personalities; illegally published press keeps on expressing the negative attitude to establishment, but under aggravated conditions of illegal activity. The ideology put through the totalitarian power is manifested in predominant features of Joseph Goebbels's media image in the legal press, resistant opinions have to go underground.

POUŽITÉ PRAMENY:

Seznam novinových textů:

- Čtk., Dejte Hitlerovi moc. In: *Venkov*, č. 51 (1. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2.
- Čtk., Poslední volební projev Hitlerův z Východního Pruska. In: *Venkov*, č. 55 (5. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2.
- Čtk., Národní socialisté oslavují své vítězství. In: *Venkov*, č. 57 (8. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2.
- Wolff., Slavnosti v den zahájení říšského sněmu. In: *Venkov*, č. 67 (19. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2.
- H., V Německu má žena ustoupit z veřejného života. In: *Venkov*, č. 68 (21. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2.
- Conti., Film nástrojem hitlerovské propagandy. In: *Venkov*, č. 76 (30. 3. 1933), roč. XXVIII., s. 2.
- NESG., Goebbels: S cizinci na Olympiadě budiž zacházeno bezvadně. In: *Venkov*, č. 154 (3. 7. 1936), roč. XXXI., s. 2.
- NESG., Italský princ v Berlíně. In: *Venkov*, č. 177 (31. 7. 1936), roč. XXXI., s. 2.
- NESG., Olympijská umělecká výstava. In: *Venkov*, č. 178 (1. 8. 1936), roč. XXXI., s. 2.
- jk-, Jeden projev, jedna ústředna. In: *Venkov*, č. 196 (21. 8. 1938), roč. XXXIII., s. 6)
- NESG., Anglický velvyslanec u Hitlera. In: *Venkov*, č. 213 (10. 9. 1938), roč. XXXIII., s. 2.
- Tn., Dr. Goebbels v Praze. In: *Venkov*, č. 260 (5. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1.
- R., Slavnostní představení „Prodané nevěsty“ na počest vzácného hosta. In: *Venkov*, č. 260 (5. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1.
- Čtk., Bude učiněn konec věčné válce v Evropě. In: *Venkov*, č. 261 (6. 11. 1940), roč. XXXV., s. 1.
- Mk., Goebbelsovo – buď a nebo. In: *Venkov*, č. 264 (9. 11. 1940), roč. XXXV., s. 2.
- NESG., Hitlerovci pálí na ulicích rudé prapory a obrazy Marxe. In: *Polední list*, č. 67 (8. 3. 1933), roč. VII., s. 1.
- Drk. [Ferdinand Kahánek], Nepochitické obrázky z politického Německa. In: *Polední list*, č. 68 (9. 3. 1933), roč. VII., s. 5.
- NESG., Ministerstvo propagandy. In: *Polední list*, č. 68 (9. 3. 1933), roč. VII., s. 2.
- CASSIUS, Adolf Hitler, nepřítel republiky. In: *Nedělní list*, č. 71 (12. 3. 1933), roč. VII., s. 7.
- KAHÁNEK, F., *Titul zkonfiskován*. In: *Nedělní list*, č. 71 (12. 3. 1933), roč. VII., s. 1.
- NESG., Ministerstvo pro převedení národa na stranu lomeného kříže. In: *Polední list*, č. 75 (16. 3. 1933), roč. VII., s. 5.

- NESG., Názor hitlerovců na úkol ženy. In: *Polední list*, č. 78 (19. 3. 1933), roč. VII., s. 2.
- United Press Berlín, Nový Hitlerův muž. In: *Polední list*, č. 200 (18. 7. 1936), roč. X., s. 4.
- NESG., Ve znamení tří úctyhodných světových rekordů. In: *Polední list*, č. 220 (7. 8. 1936), roč. X., s. 6.
- NESG., Dnes československá vlajka na nejvyšším stožáru. In: *Polední list*, č. 221 (8. 8. 1936), roč. X., s. 8.
- NESG., Olympijský i neolympijský Berlín. In: *Polední list*, č. 222 (9. 8. 1936), roč. X., s. 10.
- JANOUSHKOVÁ, Š., Německá propaganda v županu. In: *Polední list*, č. 248 (7. 9. 1938), roč. XII., s. 1.
- NESG., Podle dr. Goebbelse jsou Němci všude utiskováni. In: *Nedělní list*, č. 252 (11. 9. 1938), roč. XII., s. 7.
- NESG., *Titul zkonfiskován*. In: *Polední list*, č. 254 (13. 9. 1938), s. 4.
- Jan., Německo zesiluje tiskové útoky proti ČSR. In: *Polední list*, č. 257 (16. 9. 1938), roč. XII., s. 7.
- NESG., Nové pronásledování Čechů ve Vídni. In: *Pondělní list*, č. 267 (26. 9. 1938), roč. XII., s. 3.
- NESG., Goebbels o situaci. In: *Polední list*, č. 269 (28. 9. 1938), s. 1.
- W., Min. Dr. Goebbels dnes v Praze. In: *Polední list*, č. 306 (5. 11. 1940), roč. XIV., s. 1.
- Čtk., Říšský ministr Dr. Goebbels vjíždí do hlavního slavnostního nádvoří Pražského hradu. In: *Polední list*, č. 308 (7. 11. 1938), roč. XIV., s. 1.
-
- DOLEŽAL, J., Bubnová palba volební propagandy v Německu. In: *Lidové listy*, č. 54 (5. 3. 1933), roč. XII., s. 5.
- DOLEŽAL, J., Dr. Goebbels: Marxismus není již věcí politiky, ale policie. In: *Lidové listy*, č. 56 (8. 3. 1933), roč. XII., s. 2.
- NESG., Proč nenavštívil Hitler katolický kostel? In: *Lidové listy*, č. 68 (22. 3. 1933), roč. XII., s. 2.
- DOLEŽAL, J., Jak to vypadalo v Postupimi na první jarní den III. Říše. In: *Lidové listy*, č. 70 (24. 3. 1933), roč. XII., s. 5.
- NESG., Úřední prohlášení Berlína. In: *Nedělní lidové listy*, č. 158 (12. 7. 1936), roč. XV., s. 2.
- NESG., Poslední den na olympijském stadionu. In: *Pondělní Lidové listy*, č. 158 (17. 8. 1936), roč. III., s. 4.
- NESG., Goebbels chce zmařit posláni lorda Runcimana. In: *Lidové listy*, č. 149 (12. 8. 1938), roč. V., s. 2.

NESG., Zákon na obranu státu platí ve prospěch Říše. In: *Lidové listy*, č. 119 (23. 6. 1939), roč. VI., s. 1.

ČAT., Říšský ministr Dr. J. Goebbels v Praze. In: *Lidové listy*, č. 261 (6. 11. 1940), roč. XIX., s. 1.

NESG., Tato válka je povstáním Evropy proti Anglii. In: *Lidové listy*, č. 261 (7. 11. 1940), roč. XIX, s. 1.

NESG., Goebbels a Hitlerovi pobočníci mrtvi. In: *Lidové listy*, č. 108 (7. 5. 1945), roč. XXVI., s. 2.

NESG., Dělničtí poslanci nemají být připuštěni do říšského sněmu. In: *Rudé právo*, č. 58 (9. 3. 1933), roč. I. (1933), s. 3.

NESG., Hitlerovská zvěrstva. In: *Rudé právo*, č. 75 (29. 3. 1933), roč. I. (1933), s. 3.

-bi.-, Kanály hitlerovské propagandy. In: *Rudé právo*, č. 169 (22. 7. 1936), roč. 1936, s. 3.

NESG., Henleinovci demonstrují proti republice. In: *Rudé právo*, č. 179 (2. 8. 1938), s. 3.

Jk., Nová kampaň nacistického tisku. In: *Rudé právo*, č. 186 (10. 8. 1938), roč. 1938, s. 1.

NESG., Goebbels pohoří. In: *Rudé právo*, prosinec 1940.

Elektronické zdroje:

Zákon ze dne 10. července 1933, kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky [online][cit. 4. května 2010]. Dostupné z: < <http://www.koncelik.eu/zakon-124-1933/> >

Zákon ze dne 10. července 1933, jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních [online][cit. 4. května 2010]. Dostupné z: < <http://www.koncelik.eu/zakon-125-1933/> >

Zákon 131/1936 Sb. ze dne 13. května 1936 o obraně státu [online][cit. 4. května 2010]. Dostupné z: < <http://www.koncelik.eu/zakon-131-1936-obrana-statu/> >

POUŽITÁ LITERATURA:

AALBERG, T. – JENSSEN, A. T. Gender Stereotyping of Political Candidates. An Experimental study of Political Communication. In *Nordicom Review* 28, roč. 2007. S. 17-32.

BARKER, C. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-099-2.

BEDNAŘÍK, P. Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky. In HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. *Židé v Čechách*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007. S. 32 – 45. ISBN 978-80-86889-58-0.

BELL, A. – GARRETT, P. *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell Publishing, c1998. ISBN 0-631-19888-1.

BERÁNKOVÁ, M. - KŘIVÁNKOVÁ, A. - RUTTKAY, F. *Dějiny československé žurnalistiky. III. díl, Český a slovenský tisk v letech 1918-1944*. Praha: Novinář, 1988. ISBN neuvedeno.

BERGER, P. L. – LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.

BLODIGOVÁ, A. – KÖPPLOVÁ, B. – SEKERA, M. *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků: výstava k dějinám českého tisku na území České republiky*. Praha : Státní ústřední archiv, 2002. ISBN neuvedeno.

BLODIGOVÁ, A. (eds.). *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha: Matfyzpress, 2007. ISBN 978-80-86732-96-1.

BOORSTIN, D. J. *The Image: a guide to pseudo-events in America*. New York: Vintage Books, 1992. ISBN 0-679-74180-1.

BRANDES, D. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha : Prostor, 1999. ISBN 80-7260-028-1.

BOUDON, R. – BESNARD, P. – CHERKAOUI, M. – LÉCUYER, B.-P. *Sociologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. ISBN 80-244-0735-3.

CEBE, J. Národní svaz novinářů 1939-1945. In *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. GEBHART, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J. (eds.). Praha: Karolinum, 2010. S. 37-54. ISBN 978-80-246-1632-2.

CEBE, J. – KONČELÍK, J. Novinářský aktivismus: Protektorátní kolaborantská žurnalistika a její hlavní představitelé z řad šéfredaktorů českého legálního tisku. In *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie*. Roč. 53, č. 1–4. Praha: Národní muzeum, 2008. S. 39–48. ISSN 0036-5351.

DAVIS, H. *Understanding Stuart Hall*. London: Sage Publications, 2004. ISBN 0-7619-4715-9.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0139-7.

DOLEJŠÍ, V. *Noviny a novináři*. Praha: Rudé právo, 1963. ISBN 25-111-63.

DUFFACK, J. J. *Dr. Joseph Goebbels : poznání a propaganda : komentovaný překlad vybraných projevů*. Praha : Naše vojsko, 2009. ISBN 978-80-206-1009-6.

DURHAM, G. – KELLNER, D. *Media and cultural studies: keywords*. Malden: Blackwell Publishing, 2006. ISBN 978-1-4051-3258-9.

FAIRCLOUGH, N. *Media Discourse*. London : Arnold, 1995. ISBN 0-340-58889-6.

FOUCAULT, M. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0406-0.

GEBHART, J. Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století. In *Historie a vojenství*, roč. 2000, č. 1, s. 3-13.

GEBHART, J. – KUKLÍK, J. *Druhá republika 1938 – 1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

GOEBBELS, J. *Deníky 1930-1934*. Praha: Naše vojsko, 2009a. ISBN 978-80-206-0999-1.

GOEBBELS, J. *Deníky 1935-1939*. Praha: Naše vojsko, 2009b. ISBN 978-80-206-1000-3.

GRAMSCI, A. Hegemony, intellectuals and the state. In STOREY, J. *Cultural theory and popular culture: a reader*. Harlow: Pearson Education Limited, 2009. s. 75 – 87. ISBN 978-1-4058-7421-2.

GRATTAN, M. The Politics of Spin. In *Australian Studies in Journalism* 7. Roč. 1998. S. 32-45.

HALL, S. *Representation: cultural representation and signifying practices*. London: Open University Press, 2003. ISBN 07619-5432-5.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

JIRÁK, J. - KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-697-7.

JIRÁK, J. - KÖPPLOVÁ, B. *Masová média*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-466-3.

JOWETT, G. - O'DONNELL, V. *Propaganda and persuasion*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2006. ISBN 1-4129-0898-1.

KABELE, J. *Přerody: principy sociálního konstruování*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-359-8.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-25-7.

KONČELÍK, J. Řízení a kontrola českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava. In FORET, M. – LAPČÍK, M. – ORSÁG, P. (ed.). *Média dnes: reflexe mediality, médií a mediálního obsahu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. S. 295 – 311.

KONČELÍK, J. - CEBE, J. - KÖPPLOVÁ, B. Řízení tisku v letech 1939-1945: analýza protektorátních tiskových porad. In *Mediální studia*, 2007, č. 3. S. 272-291.

KONČELÍK, J. - KÖPPLOVÁ, B.- KRYŠPÍNOVÁ, J. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara: stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939-1941*. Praha : Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0591-0.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Dějiny českých médií v datech*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0632-1.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Československé dějiny v datech*. Praha: Svoboda, 1986. ISBN neuvedeno.

KŘEČEK, J. Cesta k mediální moci. In *Revue pro média*, 2005. Roč. 2005, č. 12-13, s. 81-85.

KUKLÍK, J. Kontrapropaganda v legálním tisku v letech 1939-1941. In: *Historie a vojenství*, roč. 2000, č. 1, s. 100-113.

LINDLOF, T. R. – TAYLOR, B. C. *Qualitative communication research methods*. London, Thousand Oaks: Sage Publications, 2002. ISBN 0-7619-2493-0.

MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0.

McCARTHY, D. – JONES, R. L. – POTRAC, P. Constructing images and interpreting realities. In *International Review for the Sociology of Sport*, 2003, roč. 38. S. 217-238.

McQUAIL, D. *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. London: SAGE Publications, 1999. ISBN 0-8039-8295-X.

MCROBBIE, A. *Aktuální témata kulturních studií*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-156-5.

McNAIR, B. *An Introduction to Political communication*. New York : Routledge 2007. ISBN 978-0-415-41070-0.

MEYROWITZ, J. *Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-0905-3.

PARRY-GILES, S. J. – PARRY-GILES, T. Gendered Politics and Presidential Image Construction: A Reassessment of the „Feminine Style“. In *Communication Monographs*, roč. 63, 1996. S. 337-353.

PASÁK, T. Český periodický tisk na počátku okupace ve světle cenzury a jejích opatření. In *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. S. 147-178.

PASÁK, T. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha : Univerzita Karlova, 1980. ISBN nevedeno.

PASÁK, T. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5.

PASÁK, T. *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.

PAVLÍČEK, T. Cenzurní systém, cenzurní zásah a literatura za Druhé republiky. In *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby: k 150. výročí úmrtí Karla Havlíčka*. Praha: Literární archiv: Sborník památníku národního písemnictví, 2006. Č. 38. S. 259-291.

PICKERING, M. *Stereotyping : the politics of representation*. New York: Palgrave, 2001. ISBN 0-333-77210-5.

STOREY, J. *Cultural theory and popular culture: an introduction*. Harlow: Pearson Education Limited, 2009. ISBN 978-1-4058-7409-0.

STREET, J. *Mass Media, Politics and Democracy*. New York: Palgrave, 2001. ISBN 0-333-69305-1.

STRAUSS, A. – CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

THOMPSON, J. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0652-6.

TRAMPOTA, T. *Zpravodajství*. Praha: Portál, 2006. ISBN 807367096-8.

TRAMPOTA, T. – KŘEČEK, J. – NEČAS, V. *Média a moc. Pražské sociálně vědní studie*, 2006, Mediální řada č. 001. ISSN 1801-5999.

UHLÍŘ, J. B. *Ve stínu říšské orlice: Protektorát Čechy a Morava, odboj a kolaborace*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2002. ISBN 80-86493-05-9.

VAN DIJK, T. A. *Ideology: a multidisciplinary approach*. London : Sage Publications, 2000. ISBN 0-7619-5655.

VEČEŘA, P. Národní souručenství. In: MALÍŘ, J. – MAREK, P (a kol.). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. II. díl: období 1938-2004. Brno: Doplněk, 2005. S. 1091-1103.

VEČEŘA, P. Jan Scheinost – prominentní katolický novinář před Národním soudem. In: MAREK, P. – HANUŠ, J. (eds.) *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: CDK, 2006. S 487 – 502.

VEČEŘA, P. Ošemetné Scylly a zrádné Charybdy protektorátních novinářů. K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939-1945). In: *Mediální studia*, roč. II, č. 3, 2007, s. 252 – 271.

VEČEŘA, P. Převrácený pohled aneb O „zbabělosti“ hrdinů a „hrdinství“ zbabělců v tištěných médiích protektorátu. In: RANDÁK, J – KOURA, P. (eds). *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století. Výběr z příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25. – 27. října 2006*. Praha: Dokořán, 2008. S. 270-290.

WHITE, M. Ideological analysis and television. In *The television studies reader*. Ed. ALLEN, R. – HILL, A. London: Routledge, 2004. S. 161 – 198.

Příloha 1

Titul	Datum	Název článku
Rudé právo	9.3.1933	Dělničtí poslanci nemají být připuštěni do říšského sněmu
Rudé právo	14.3.1933	Goebels
Rudé právo	29.3.1933	Hitlerovská zvěrstva
Venkov	1.3.1933	Dejte Hitlerovi moc
Venkov	5.3.1933	Poslední volební projev Hitlerův z Východního Pruska
Venkov	8.3.1933	Národní socialisté oslavují své vítězství
Venkov	14.3.1933	Goebbels říšským ministrem osvěty a propagandy
Venkov	19.3.1933	Slavnosti v den zahájení říšského sněmu
Venkov	21.3.1933	V Německu má žena ustoupit z veřejného života
Venkov	22.3.1933	Proč nešel Hitler na postupimské bohoslužby
Venkov	30.3.1933	Film nástrojem hitlerovské propagandy
Lidové listy	5.3.1933	Bubnová palba volební propagandy v Německu
Lidové listy	8.3.1933	Dr. Goebbels: Marxismus není již věcí politiky, ale policie
Lidové listy	22.3.1933	Proč nenavštívil Hitler katolický kostel
Lidové listy	24.3.1933	Jak to vypadalo v Postupimi na první jarní den III. říše
Polední list	8.3.1933	Hitlerovci pálí na ulicích rudé prapory a obrazy Marxe
Polední list	9.3.1933	Ministerstvo propagandy
Polední list	9.3.1933	Nepolitické obrázky z politického Německa
Polední list	12.3.1933	Titul zkonfiskován
Polední list	12.3.1933	Adolf Hitler, nepřítel republiky
Polední list	16.3.1933	Ministerstvo pro převedení národa na stranu lomeného kříže
Polední list	19.3.1933	Názor hitlerovců na úkol ženy
Polední list	29.3.1933	Německá propaganda zeslabuje brannou pohotovost Československa
Rudé právo	21.7.1936	Neradostná bilance pro Goebbelse
Rudé právo	22.7.1936	Kanály hitlerovské propagandy
Rudé právo	4.8.1936	Goebbels je nespokojen
Venkov	3.7.1936	Goebbels: S cizinci na Olympiádě budiž zacházeno bezvadně
Venkov	5.7.1936	Goebbels a Goering do Athén
Venkov	12.7.1936	Německo uznává plnou svrchovanost Rakouska
Venkov	21.7.1936	Himmler ministrem?
Venkov	31.7.1936	Italský princ v Berlíně
Venkov	1.8.1936	Olympijská umělecká výstava
Lidové listy	12.7.1936	Úřední prohlášení Berlína
Lidové listy	17.8.1936	Poslední den na olympijském stadionu
Polední list	12.7.1936	Německo-rakouská dohoda vyhlášena
Polední list	18.7.1936	Nový Hitlerův muž
Polední list	19.7.1936	O čem se mluví
Polední list	2.8.1936	XI. Olympiáda v Berlíně slavnostně zahájena
Polední list	7.8.1936	Ve znamení tří úctyhodných světových rekordů
Polední list	8.8.1936	Dnes československá vlajka na nejvyšším stožáru
Polední list	8.8.1936	Vyřadění Německa sensací fotbalové Olympiady
Polední list	9.8.1936	Olympijský i neolympijský Berlín
Polední list	10.8.1936	Marathón velkolepým závěrem lehké atletiky v Berlíně
Rudé právo	2.8.1938	Henleinovci demonstrují proti republice
Rudé právo	10.8.1938	Nová kampaň nacistického tisku
Rudé právo	23.8.1938	Obranný výbor českého a německého obyvatelstva
Venkov	21.8.1938	Jeden projev – jedna ústředna
Venkov	10.9.1938	Anglický velvyslanec u Hitlera
Venkov	27.9.1938	Hitlerův projev
Venkov	28.9.1938	Dnes mluví Goebbels
Venkov	29.9.1938	Hitlerův projev

Lidové listy	12.8.1938	Goebbels chce zmařit posláni lorda Runcimana
Lidové listy	12.9.1938	Dozrává evropské rozhodnutí
Lidové listy	26.9.1938	Nemožné Hitlerovy požadavky
Polední list	7.9.1938	Německá propaganda v županu
Polední list	8.9.1938	Dr. Goebbels: Proč válku, když to půjde jinak?
Polední list	11.9.1938	Podle dr. Goebbelse jsou Němci všude utiskováni
Polední list	13.9.1938	<i>nadpis chybí (bílé místo) - cenzurováno</i>
Polední list	16.9.1938	Německo zesiluje tiskové útok proti ČSR
Polední list	25.9.1938	Německý sen o světovládě
Polední list	26.9.1938	K dnešnímu projevu Hitlerovu
Polední list	26.9.1938	Nové pronásledování Čechů ve Vídni
Polední list	27.9.1938	Hitler trvá na odstoupení území do 1. října
Polední list	28.9.1938	Goebbels o situaci
Polední list	29.9.1938	Odřeknutá řeč Goebelsova
Rudé právo - il.	pros. 1940	Goebbels pohoří
Venkov	3.11.1940	Ministr dr. Goebbels přijede do Prahy
Venkov	5.11.1940	Dr. Goebbels v Praze
Venkov	5.11.1940	Slavnostní představení Prodané nevěsty na počest vzácného hosta
Venkov	5.11.1940	Chlapská slova
Venkov	6.11.1940	Bude učiněn konec věčné válce v Evropě
Venkov	6.11.1940	Přání Nár. souručenství panu říšskému ministru dr. Gobelsovi
Venkov	7.11.1940	Slova také k Čechům
Venkov	7.11.1940	Říšský ministr dr Goebbels vjíždí do hlavního slavnostního nádvoří Pražského hradu
Venkov	7.11.1940	Delší rozhovor říš. ministra dr Goebbelse se státním prezidentem dr Háchou
Venkov	8.11.1940	Říšský ministr dr Goebbels a státní prezident dr Hácha v Německé opeře
Venkov	8.11.1940	Návštěva říšského ministra dr Goebbelse na Barrandově
Venkov	8.11.1940	K zakončení pražské návštěvy říšského ministra dr. Goebbelse
Venkov	9.11.1940	<i>fotografie</i>
Venkov	9.11.1940	Goebbelsovo Buď a nebo
Lidové listy	3.11.1940	Říšský ministr Göbbels přijede v úterý do Prahy
Lidové listy	5.11.1940	Dnes promluví ministr dr. Goebbels v Praze
Lidové listy	5.11.1940	Dnes přijíždí do Prahy říšský ministr dr. Josef Goebbels
Lidové listy	6.11.1940	Říšský ministr Dr. J. Goebbels v Praze
Lidové listy	7.11.1940	Tato válka je povstáním Evropy proti Anglii
Lidové listy	7.11.1940	Projev říšského ministra dr. Goebbelse
Lidové listy	7.11.1940	Projev Národního souručenství k uvítání říšského ministra dr. J. Goebbelse
Lidové listy	8.11.1940	K zakončení pražské návštěvy říšského ministra dr. Goebbelse
Lidové listy	8.11.1940	Delší rozhovor ministra Dr. Goebbelse se stát. prezidentem Dr. Háchou
Lidové listy	8.11.1940	Říšský ministr Dr. Goebbels vjíždí do hlavního slavnostního nádvoří Pražského hr.
Polední list	5.11.1940	Min. dr. Goebbels dnes v Praze
Polední list	6.11.1940	Říšský min. Dr. Goebbels v Černínském paláci
Polední list	6.11.1940	Nový řád Evropy
Polední list	7.11.1940	Říšský ministr Dr. Goebbels vjíždí do hlavního slavnostního nádvoří Pražského hr.
Polední list	7.11.1940	Delší rozhovor ministra Dr. Goebbelse se stát. prezidentem Dr. Háchou
Polední list	8.11.1940	Užitek návštěvy min. Dr. Goebbelse v Praze
Polední list	8.11.1940	Na Barrandově
Polední list	8.11.1940	<i>fotografie</i>
Lidové listy	7.5.1945	Goebbels a Hitlerovi pobočníci mrtvi